

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XIV.
2/2019

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XIV

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XIV.
2/2019

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XIV

ALMANACH

Redakcia/Editorial Office

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
phone: +421 2 6729 5456, e-mail: eva.vlkova@euba.sk

Hlavný redaktor/Editor-in-chief

Rudolf KUCHARČÍK University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Redakčná rada/Editorial Board

Ľubomír ČECH	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Samuel ČELOVSKÝ	University in Novi Sad, Serbia
Lenka FOJTÍKOVÁ	Technical University of Ostrava, Czech Republic
Tomáš GONGOL	Silesian University in Opava, Czech Republic
Jana ILIEVA	University of Tourism and Management in Skopje, Republic of Macedonia
Karol JANAS	Alexander Dubcek University in Trencin, Slovak Republic
Eva JANČÍKOVÁ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Larisa KAPUSTINA	Ural State University of Economics, Russia
Kiyoshi KASAHARA	Rikkyo University, Japan
Olyana KINDIBALIK	University of European Studies of Moldova, Republic of Moldova
Helena KOŠCIELNIAK	Technical University in Częstochowa, Poland
Milan KURUCZ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Zuzana LEHMANNOVÁ	University of Economics, Prague, Czech Republic
Ľudmila LIPKOVÁ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Ľudmila MALÍKOVÁ	Comenius University in Bratislava, Slovak Republic
Stanislav MRÁZ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
POGÁTSA Zoltán	University of West Hungary, Hungary
Jozef SABOL	The Police Academy of the Czech Republic in Prague, Czech Republic
František ŠKVRNDA	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
René PAWERA	Comenius University in Bratislava, Slovak Republic
Dalibor VLČEK	Matej Bel University, Slovak Republic

Výkonný redaktor/Managing Editor

Eva VLKOVÁ

Recenzenti/ Reviewers

Ľubomír Čech, Tomáš Dudáš, Mykhaylo Kunychka, Milan Kurucz, Boris Mattoš, Leonid Raneta, Marta Zágoršková, Tetyana Zubro

Jazyková redakcia/Language editing: bez korektúry/no language editing

Vydavateľ/Publisher

Vydavateľstvo EKONÓM, Ekonomická univerzita v Bratislave
© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2019
IČO 00 399 957
ISSN 1339-3502

Issues in 2019

MARCH

JUNE

SEPTEMBER

DECEMBER

Obsah/Contents

Začiatok migrácie európskych židov do Palestíny ako reakcia na rastúci antisemitizmus v Európe v druhej polovici 19. storočia <i>The Beginning of the Migration of Jews to Palestine As a Reaction on the Growing anti-Semitism in Europe in the Second Half of the 19th Century</i> Tomáš Michalák	5
Analýza príčin procesu poklesu rastu HDP Číny a perspektívne riešenia 1. časť <i>Analysis of the Causes of the Process of China's GDP Growth Decline and Perspective Solutions</i> <i>Part 1</i> Peter Ondris	22
Reakcia veľmocí na vývoj v regióne Blízkeho východu, 1949 – 1952 <i>The Response of the Great Powers to the Development in the Middle East Region, 1949-1952</i> Karol R. Sorby	37
Religion and Society in Ukraine: Forms of Interaction <i>Náboženstvo a spoločnosť na Ukrajine: formy interakcie</i> Roman Stashuk	55
Otvorená komunikácia kontrolného orgánu ako mäkká moc štátu? <i>The Open Communication of the Control Body as the Tool of the Public Diplomacy of the State?</i> Janka Zvončeková	63

Začiatok migrácie európskych židov do Palestíny ako reakcia na rastúci antisemitizmus v Európe v druhej polovici 19. storočia*

The Beginning of the Migration of Jews to Palestine As a Reaction on the Growing anti-Semitism in Europe in the Second Half of the 19th Century

Tomáš Michalák

Ústav orientalistiky Slovenskej akadémie vied, Klemensova 19, 813 64 Bratislava,
Slovenská republika, e-mail: tmichalak@centrum.sk

Abstrakt: Palestínsky problém, ktorý vstúpil do dejín aj ako palestínska otázka, trvá so stupňujúcou sa intenzitou už viac ako sto rokov. Začiatok tohto problému býva väčšinou datovaný do roku 1918, keď sa po prvej svetovej vojne rozpadla Osmanská ríša a krátko na to prešla správa Palestíny do rúk Veľkej Británie. Lenže tento obraz nie je úplne pravdivý. To, čoho sme svedkami dnes, sa nezačalo v Palestíne začiatkom 20. storočia ale v Európe v 19. storočí. Článok sa preto vracia ku koreňom tohto komplikovaného problému. V texte je zachytená tá časť histórie, ktorá mala za následok začiatok osídľovania územia Palestíny európskymi židmi. Táto práca si kladie za cieľ prispieť k hlbšiemu poznaniu histórie Palestíny, Izraela ale tiež celého Blízkeho východu.

Kľúčové slová: Židia, Osmanská ríša, nacionalizmus, sionizmus, Ruská ríša, Palestína.

JEL klasifikácia: F51, Y80

Abstract: The Palestinian problem, which has entered history as a Palestinian question, lasts more than hundred years. The beginning of this problem dates back to 1918, when the Ottoman Empire after World War I decayed and the administration of Palestine was given to the hands of the UK. But this picture is not true. What we are witnessing today did not begin in Palestine in the early 20th century but in Europe in the 19th century. Therefore, the presented article returns to the roots of this complicated problem. The text contains the part of the history from which resulted the start of the settlement of Palestine territory by European Jews. The aim of this work is to contribute to better knowledge of the history of Palestine, Israel and also the Middle East.

Key words: Jews, Ottoman Empire, nationalism, Zionism, Russian Empire, Palestine.

JEL Classification: F51, Y80

Úvod

Medzinárodný problém, známy dnes ako palestínska otázka, má korene v 19. storočí, keď názov Palestína bol predovšetkým geografický pojem majúci svoj pôvod v dávnej histórii.¹

* Štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0028/18 v ÚO SAV.

¹ Ide o územie v Biblii označované ako Kanaán, Zem zasľúbená, Svätá zem a Zem izraelská, nejasne vymedzené územie medzi riekami Níl a Eufrat, na ktorom vytvárali svoje kráľovstvá aj Židia (synovia Izraela, Hebrejci), a to kráľovstvo Dávida a Šalamúna a neskôr Judské a Izraelské kráľovstvo. Názov Palestína pochádza pravdepodobne zo starogréckeho slova Pelišet, termínu, ktorý nájdeme aj v Biblii. Pelištejci boli nesemitský národ pochádzajúci buď z Kréty alebo Anatólie, ktorí obsadzovali južné pobrežné oblasti Kanaánu (časť dnešného pásma Gazy). Podobné označenie – Palaistína – sa objavil aj u Asýřčanov, ktorí Pelištejcov nazývali Filištínci. Po dobytí tohto územia Rimanmi (63 p. n. l.) a po potlačení druhého židovského povstania (132 až 135 n. l.) sa vtedajší rímsky cisár Hadrián (Hadrianus) rozhodol ukončiť akékoľvek spojenie s bývalými židovskými kráľovstvami. Okrem zavedenia tvrdých opatrení proti Židom, ktorí začali opúšťať toto územie a odchádzať do diaspóry, dostala dovtedajšia rímska kolónia Judea nový názov Syria Palaestina (Syropalestína), pričom názov Palaestina (Palestína) bol pravdepodobne vybraný práve kvôli Pelištejcom – dávnymi rivalmi Židov. Na konci 3. storočia prišlo v rámci reforiem Rímskej ríše k rozdeleniu provincie Syria Palaestina na Palaestina I (územie Judei a Samárie) a Palaestina

Celá oblasť, ktorej súčasťou je aj územie Palestíny, dnes označujeme ako Levanta a od 16. storočia bola súčasťou Osmanskej ríše. Hoci od čias nadvlády Rimanov bol tento región známy ako Sýria a Palestína, Osmanská ríša ho rozdelila na menšie administratívne časti, vilájety (provincie) a sandžaky (menšie územné celky), z ktorých ani jeden neniesol názov Palestína. Palestína ako politický alebo administratívny útvar v 19. storočí neexistoval. Jej územie bolo rozdelené medzi vilájety Bejrút a Sýria. Názov Palestína však používali kresťania v celom svete a tiež niektorí židia v diaspóre, ktorí pod vplyvom svojej pobožnosti upriamovali pozornosť na Palestínu ako na jednotný celok, v ktorom sa nachádzali všetky sväté miesta – Jeruzalem, Galilea, Judea a Samária.²

Osmanská ríša sa v druhej polovici 19. storočia stávala už len torzom mocnej ríše spred dvoch storočí, keďže postupne strácala mnohé časti svojho územia. Postupne prišla o Krym, Balkán a fakticky aj o Egypt a severnú Afriku. Ekonomicky sa stávala závislá od európskych imperiálnych mocností, ktoré chceli túto časť sveta dostať do svojich sfér vplyvu. Mimoriadne aktívne vo „východnej otázke“, ako problém Osmanskej ríše nazývali v Európe, boli najmä Ruská ríša, Francúzsko a Veľká Británia. K tomu, aby mohli ovplyvňovať zahraničnú politiku Osmanskej ríše, prípadne zasahovať do jej vnútorných záležitostí, využívali európske mocnosti rôzne zámienky. Jednou z nich bola aj politika ochrany kresťanov. Išlo predovšetkým o kresťanov žijúcich v arabských častiach Osmanskej ríše, teda o vilájety Bejrút a Sýria. Rastúci záujem európskych kresťanov o posvätné miesta v Palestíne bol tiež hojne využívaný dôvod k takému zasahovaniu zo strany imperiálnych veľmocí. Aby Vysoká porta³ dokázala pružnejšie reagovať na možné zmeny či prípadné konflikty v Jeruzaleme a okolí, vyňala mesto Jeruzalem spod jurisdikcie vilájetu Sýria, ktorého správa sídlila v Damasku. V lete 1872 spolu s rozsiahlymi príľahlými územiami (od Stredozemného mora až ďaleko na východ od rieky Jordán a na juh až po Akabský záliv) bol vytvorený samostatný sandžak Jeruzalem (po arabsky Mutašarriřjat al-Quds aš-šarīf), ktorý bol spravovaný priamo z Istanbulu.⁴

1 Postavenie židov v Osmanskej ríši a v Európe

Osmanská ríša vždy rešpektovala fakt, že Jeruzalem je posvätným miestom troch monoteistických náboženstiev, teda judaizmu, kresťanstva a islamu. A preto osmanské úrady nikomu nebránili navštevovať svoje sväté miesta. Židia mali prístup k Západnej stene druhého chrámu kráľa Šalamúna (Múr nárekov) a kresťania k Chrámu božieho hrobu, či krížovej ceste. Rovnako pútnici prichádzajúci z celého sveta mali prístup aj k ďalším posvätným miestam v Palestíne, ktoré sa nachádzajú v mestách Nazaret, Betlehem či Hebron.⁵

Na území Palestíny žilo v roku 1880 približne 480 000 Arabov (z toho odhadom 85 % muslimov a 15 % kresťanov) a asi 24 000 židov.⁶ Spolunažívanie všetkých troch náboženských komunít vo Svätej zemi bolo pomerne bezproblémové. K dobrým vzťahom medzi náboženskými komunitami prispieval systém milletov, ktorý zaviedla osmanská správa. Millet bola akási samospráva jednotlivých náboženských a etnických komunít. Millety zabezpečovali ochranu jednotlivých náboženských komunít nielen pred inými komunitami ale aj pred zákonmi Osmanskej ríše, ktorej štátnym náboženstvom bol islam. Osmanská správa síce kontrolovala najzákladnejšie štátne záležitosti, avšak každá náboženská komunita, ktorá bola združená v millete si sama spravovala školstvo, vyberala a prerozdeľovala dane, mala vlastné

II (územie Galilei). Od tej doby sa územie medzi Egyptom a Sýriou označovalo ako Palestína. V 7. storočí dobyli územie Palestíny Arabi.

² MUZIKÁŘ, J. a kol.: (1983). *Palestínska otázka*, s. 7.

³ Vysoká porta – úrad veľkovezíra Osmanskej ríše, bola faktickým mocenským centrom osmanskej vlády.

⁴ ABU-MANNEH, B. (1999): *The Rise of the Sanjak of Jerusalem in the Late Nineteenth Century*. In: PAPPÉ, Ilan (ed.). *The Israel/Palestine Question*, s. 44.

⁵ MENDEL, M. (1992): *Židé a Arabové*, s. 19-20.

⁶ CHAPMAN, C. (2003): *Či je země zaslíbená?*, s. 27.

náboženské a rodinné zákony a takisto vlastné súdy, vyňaté spod jurisdikcie štátnych súdov. Avšak hlavný predstavený každého milletu podával pravidelne správu samotnému sultánovi. V 19. storočí mali v Osmanskej ríši vlastný millet židia aj jednotlivé kresťanské komunity.⁷

Na rozdiel od Blízkeho východu, spolunažívanie náboženských a etnických komunít v Európe v 19. storočí tak bezproblémové nebolo, keďže pomaly dochádzalo k prebúdzaniu národných aspirácií malých národov žijúcich v rámci veľkých európskych ríš. Neľahké postavenie v európskych krajinách mali aj židia, ktorí ako náboženská menšina žili vo všetkých častiach Európy a ich odlišné náboženstvo vzbudzovalo u väčšinového kresťanského obyvateľstva nedôveru, pričom im pripisovali aj faloš a tmárstvo. V stredoveku ich v kresťanskej Európe považovali za zblúdilý ľud vyhnaný zo Svätej zeme a prisudzovali im zodpovednosť za ukrižovanie Krista. Už v stredoveku boli židia vytláčaní na okraj spoločnosti, čo vyvrcholilo vznikom prvého židovského geta⁸ v Benátkach v roku 1516.⁹ V 17. storočí, keď boli židia zbavení mnohých práv (napríklad vlastníť pôdu), vznikali getá vo väčšine Európy. Tvrdosť opatrení voči židovskej menšine závisela nielen od konkrétnej krajiny, ale opatrenia sa líšili dokonca od mesta k mestu. Vo všeobecnosti však boli opatrenia voči židom tvrdšie vo východnej Európe ako v západnej, pričom najslabšie reštrikcie boli vo Veľkej Británii. Zmena nastala koncom 18. storočia po francúzskej revolúcii a nástupom Napoleona Bonaparteho k moci, keď sa začala diskusia o možnej asimilácii židov a o možnosti poskytnutia im rovnakých práv aké mali zvyšní občania. Francúzske osvietenstvo počas vlády Napoleona prinieslo židom individuálne práva potom, ako Napoleon prikázal otvoriť židovské getá vo Francúzsku.¹⁰ Uvoľnenie reštrikčnej politiky voči židom sa po vzore Francúzska šírili vo väčšine Európy a hoci po páde Napoleona boli niektoré protižidovské opatrenia obnovené, trend uvoľňovania reštrikcií sa už nedal úplne zastaviť. Presadzovanie sa európskeho osvietenstva vo filozofii a politike prinieslo aj nový myšlienkový smer – liberalizmus, ktorý chcel prostredníctvom slobodného pohľadu na svet oslobodiť spoločnosť od neslobody. Prudký vzostup kapitalizmu v Európe v 19. storočí sprevádzal práve rozmach ideového liberalizmu, ktorý umožnil okrem iného spustiť proces asimilácie židov v Európe. Postupne sa otvárali a rušili ďalšie getá a židia sa začali zaraďovať do príslušných sociálnych tried, ktoré rozvíjajúci sa kapitalizmus v Európe vytváral. Sociálne a spoločenské odlišnosti židovských obyvateľov so zvyškom spoločnosti sa stierali. Bohatí židia prenikli do obchodného a bankového sektora. Manuálne pracujúce židovské obyvateľstvo sa stávalo súčasťou robotníckej triedy a slabšie sociálne vrstvy začali splývať s nižšími vrstvami miest.¹¹ Isté formy obmedzenia práv židov však stále existovali, pričom výraznejšie boli v strednej a východnej Európe.

Európske osvietenstvo malo svoju židovskú podobu. Koncom 18. storočia vznikol v prostredí nemeckého židovstva ideologický smer, známy ako *haskala* (osvietenstvo). Za jeho zakladateľa je všeobecne považovaný nemecký žid pochádzajúci z Pruska Moses Mendelssohn, ktorý žil v Berlíne, kde publikoval mnohé filozofické diela.¹² Ideológia *haskala* časom získala podporu najmä v prostredí emancipovaných židovských vrstiev a jej aktivisti vytvorili osvietenecké hnutie rovnakého názvu Haskala. Títo aktivisti sa pokúšali oslovovať ostatných židov prostredníctvom vydávania publikácií ako aj prostredníctvom priamej agitácie. Hnutie podporovalo výučbu oficiálneho jazyka krajín, v ktorých židia žili a popri tom podporovalo výuku hebrejčiny ako bežne dorozumievacieho jazyka medzi židmi. V tom čase totiž väčšina

⁷ MULALIC, M.: *Multiculturalism and EU Enlargement: The Case of Turkey and Bosnia-Herzegovina*. In: MARCINKOWSKI, Ch. (ed.) (2009): *The Islamic World and the West*, s. 114.

⁸ Geto je vymedzená štvrť mesta, zriadená pre násilné izolovanie spoločensky nerovnoprávných obyvateľov, v tomto prípade židov. Getá mali samosprávu avšak obyvatelia ich mohli opustiť len vo vymedzenom čase.

⁹ LEVY, R. S. (ed.) (2005): *Antisemitism: A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*, s. 273.

¹⁰ SPOLSKY, B. (2014): *The Languages of the Jews: A Sociolinguistic History*, s. 196.

¹¹ MENDEL, M. (1992): *Židé a Arabové*, s. 13.

¹² KARESH, S. E. a HURVITZ, M. M. (2006): *Encyclopedia of Judaism*, s. 321.

židov v Európe hovorila jazykom jidiš,¹³ keďže hebrejčina bola považovaná za posvätný a liturgický jazyk a pobožní židia ním odmietali hovoriť. Cieľom hnutia Haskala bolo pretvorenie židovského kultúrneho a náboženského života v duchu sekulárnych ideí. To malo byť dosiahnuté poskytnutím moderného vzdelania, zručnosti a nových schopností, ktoré mali pomôcť integrácii židov do európskej spoločnosti.¹⁴ Aktivisti hnutia Haskala od týchto krokov očakávali, že vlády a verejnosť v Európe budú potom schopné ochotnejšie prijať židov ako súčasť spoločnosti a bez predsudkov. Názory emancipačného židovského hnutia tlmočili najmä sekulárni intelektuáli, ktorí ani samých seba nenazývali židmi. Považovali sa za Nemcov, ktorí sú zároveň stúpenkami „Mojžišovho náboženstva“. Európske židovstvo podľa nich bolo súčasťou európskej spoločnosti, v ktorej tvorili náboženskú komunitu a nie nejaký zblúdený ľud v kresťanskej Európe.¹⁵

Ideológia židovského osvietenstva, *haskaly*, sa z Pruska šírila ďalej do strednej a západnej Európy. V kombinácii s európskym osvietenstvom a liberalizmom sa tejto ideológii v prvej polovici 19. storočia pomerne dobre darilo naplňať svoje ciele a mnohí židia sa integrovali do jednotlivých európskych spoločností. Neplatilo to však plošne. Ako sa ideológia *haskaly* šírila Európou, narúšala autonómiu tradičných židovských komunit, ktoré zavrhovali ideu používania hebrejčiny z náboženských dôvodov a rovnako aj ideu sekulárneho myslenia. Najmä vo východnej Európe, kde žilo najviac pobožných židov, mnohí konzervatívni rabíni hľadeli na ideológiu židovského osvietenstva s nevôľou. Šíreniu nových myšlienok podporujúcich integráciu sa bránili a so svojimi komunitami sa pred moderným svetom ešte viac uzatvárali.¹⁶

2 Počiatky sionizmu

Popri šírení myšlienok liberalizmu v Európe v prvej polovici 19. storočia sa u viacerých európskych národov (medzi nimi aj Slovákov) začali presadzovať aj idey emancipácie, pričom sa objavil nový pojem – nacionalizmus. Nacionalizmus vyzdvihoval význam moderného národa, ktorý definoval ako skupinu ľudí, ktorí majú spoločný pôvod, rasu, jazyk, kultúru, spolupatričnosť, históriu a územie.¹⁷ V polovici 19. storočia dochádzalo k rastu nacionalizmu v Európe. Hlavné príčiny rastúceho nacionalizmu boli na jednej strane neslodoaba a útlak, ktoré malé národy pociťovali vo veľkých európskych ríšach, a na strane druhej silnejúca túžba obyvateľov predovšetkým nemeckých a talianskych štátov po zjednotení sa do jedného národného štátu. Hoci integrácia židovskej menšiny v mnohých európskych krajinách pokročila, niektorí židia takisto pociťovali potrebu silnej emancipácie, a tak sa popri nacionalizmoch európskych národov objavili aj počiatky novodobého židovského nacionalizmu, neskôr nazvaného sionizmus. Do určitej miery bola židovská emancipácia reakciou na rastúci antisemitizmus namierený voči židom. Pretože napriek istému pokroku v integrácii či dokonca v asimilácii, v európskej spoločnosti panovala latentná nedôvera voči židom, ktorých časť stále bola terčom diskriminácie.¹⁸

Hoci židovský nacionalizmus mal podobné rysy ako ostatné európske nacionalizmy, predsa sa v mnohom odlišoval. Najpodstatnejší rozdiel bol v tom, že židia väčšinovo neobývali žiadne konkrétne územie, na ktorom by mohli požadovať zhmotnenie svojich národných

¹³ Jidiš je jazyk, ktorý používali aškenázski (európski) židia (Aškenaz – hebrejský výraz pre Nemecko). Jazyk vytvorený na základoch nemčiny s mnohými výrazmi prevzatými z hebrejčiny, ale aj zo slovanských a románskych jazykov.

¹⁴ WEISS, M. (2004): *A Brief History of the Jewish People*, 2004, s. 151.

¹⁵ SAND, Š. (2015): *Jak byl vynalezen židovský národ*, s. 100.

¹⁶ ČEJKA, M. (2009): *Judaizmus a politika v Izraeli*, s. 86.

¹⁷ FOGEN, T. a WARREN, R. (eds.) (2016): *Graeco-Roman Antiquity and the Idea of Nationalism in the 19th Century*, s. 2-7.

¹⁸ PELED, Y. (1989): *Class and Ethnicity in the Pale*, s. 17.

požiadaviek. Rovnako hľadanie spoločného pôvodu, kultúry a histórie ľudí, ktorí stovky rokov žili na rôznych miestach Európy, kde sa miešali s väčšinovým obyvateľstvom, bolo značne problematické. Hlavným spoločným rysom európskych židov bolo náboženstvo – judaizmus, ktorý ich spájal ako náboženskú entitu. Avšak v 19. storočí už ani judaizmus nebol takým jednoznačným zjednocujúcim prvkom, keďže jedna časť židovského obyvateľstva bola sekularizovaná a o praktikovanie náboženstva nejavila záujem, pričom druhá časť bola až ortodoxne zbožná. Zárodok židovského nacionalizmu založeného na spoločnom náboženstve sa objavil v roku 1839, keď britský žid sir Moses Chajim Montefiore, ktorý sa stal známym ako filantrop podporujúci židovské komunity v Osmanskej ríši, navrhol v Londýne zriadenie židovského štátneho útvaru, ktorého polohu však nijak nešpecifikoval.¹⁹ Veľkú pozornosť európskych židov tento jeho návrh však nepritiahol.

V druhej polovici 19. storočia sa v Európe stávala populárnou aj ďalšia ideológia – socializmus. Idey socializmu, ktoré v dobe vrcholiacej priemyselnej revolúcie oživil Karl Marx či Friedrich Engels, rýchlo prenikali do stredných a nižších vrstiev spoločnosti. Cieľom socializmu bolo dosiahnutie ideálu rovnosti, spravodlivosti a medziľudskej solidarity cestou sociálnych reforiem alebo revolúcie (v socialistickom hnutí presadzovali myšlienky revolúcie komunisti). Myšlienky ideálu sociálnej rovnosti a solidarity sa chopili aj židovskí socialistickí filozofi. Jedným z nich bol Moses Hess, pochádzajúci z Bonnu. Ten spočiatku presadzoval myšlienku úplnej integrácie židov do európskych spoločností, ktorých budúcnosť videl v radikálnom revolučnom socializme, komunizme (údajne bol autorom niekoľkých viet použitých v Manifeste Komunistickej strany). Pod vplyvom talianskych vojen a následnom zjednotení Talianska v roku 1861 však svoje idey prehodnotil a pokúsil sa spojiť dve ideológie – socializmus a nacionalizmus – do jednej vízie. V roku 1862 vydal svoju knihu *Rím a Jeruzalem: posledný národný problém* (*Rom und Jerusalem: die Letzte Nationalitätsfrage*), v ktorej rozpracoval svoj pohľad na židovskú emancipáciu. Podľa neho mala budúcnosť židov dve roviny – sociálnu a národnú. Zdôrazňoval silu kolektívneho židovského ducha a judaizmu, pričom odsúdil prebiehajúcu asimiláciu židov. Vo svojom diele navrhoval vytvoriť židovské sociálne spoločenstvo v Palestíne.²⁰ Významný vplyv na jeho obrat smerom k židovskej emancipácii mali po prvé rastúci antisemitizmus v Prusku, ktorý ho prinútil odísť do Francúzska, a po druhé dielo ďalšieho nemeckého žida, historika Heinricha Graetza pochádzajúceho z pruskej Poznane. Ten síce vo svojom diele *Dejiny Židov od najstarších dôb až do súčasnosti* (*Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*)²¹ písal predovšetkým o literálnom a duchovnom dedičstve starých Židov (Hebrejcov), avšak Moses Hess v ňom pod vplyvom silnejúceho nemeckého nacionalizmu založenom na spoločnom pôvode „našiel“ potvrdenie, že dejiny Židov si aj po odchode do diaspóry zachovali „národný charakter a v žiadnom prípade nie sú iba náboženskou a cirkevnou históriou“.²² Obaja, Hess aj Graetz, chceli dokázať existenciu židovského ľudu, ktorý by sa kryl s moderným pojmom národ. Graetz sa vo svojom diele pokúšal zmapovať dejiny starých Židov čo možno najhlbšie do minulosti a dokázať, že európski židia sú ich priamymi potomkami. Hess sa zase pokúšal nájsť spoločné sekulárne puto medzi všetkými židmi, ktoré z nich tento ľud, resp. národ utvára. Židia totiž nežili iba v Európe. Po opustení Svätej zeme začiatkom letopočtu mierili aj do severnej a strednej Afriky, Perzie a niektorí zostali aj na Blízkom východe. Hess sa snažil dokázať, že všetci majú spoločnú rasu, ktorá je napriek životu židov v rôznych častiach sveta zjavná a nezameniteľná. Druhým takýmto putom mala byť viera, ktorá „vyviera z národného pôvodu“ a ktorá umožnilo židovskému ľudu prežiť. A na to, aby prežili aj modernú dobu, ktorá

¹⁹ ČEJKA, M.: *Theodor Herzl a současné dědictví jeho myšlenek*. In: HERZL, T. (2009). *Židovský stat: Pokus o moderní řešení židovské otázky*, s. 14.

²⁰ AVINERI, S. In: HESS, M. (2004): *The Holy History of Mankind and Other Writings*, s. 136.

²¹ Toto dielo bolo publikované postupne v päťdesiatych rokoch 19. storočia.

²² SAND, Š. (2015): *Jak byl vynalezen židovský národ*, s. 107.

prináša rastúci nacionalizmus Európanov, potrebujú sa vrátiť na miesto svojho pôvodu, teda do Svätej zeme.²³

Podobné idey, teda vytvorenie nejakej formy samostatného spoločenstva židov na jednom území, sa objavovali aj v iných po nemecky hovoriacich častiach Európy. Verejne ich publikovali napríklad rabín Zvi Hirsch Kalischer v Prusku a Jehuda Alkalai v Rakúsku.²⁴ Treba však poznamenať, že ani jeden z nich nepísal konkrétne o vytvorení židovského štátu ale o nejakej forme samosprávy, prípadne náboženskej autonómie. Heinrich Graetz dokonca tvrdil, že pre naplnenie sekulárnej židovskej identity netreba zakladať židovský štát. Dôležité podľa neho bolo, že židovský ľud má svoju identitu, o ktorú sa treba starať a ďalej ju rozvíjať.²⁵ Jedným z hlavných dôvodov, prečo sa židovské emancipačné alebo nacionalistické myšlienky objavovali práve v nemeckých krajinách, bola asimilácia nemeckých židov, ktorí sa často vzdávali svojho náboženstva a stávali sa ateistami, prípadne konvertovali na kresťanstvo. Nemecká židovská komunita, ktorá bola najväčšou v západnej Európe sa vplyvom asimilácie rýchlo zmenšovala. Okrem asimilácie prispievala k znižovaniu počtu židov aj nízka pôrodnosť. Už v roku 1833 zomrelo v nemeckej židovskej komunite viac ľudí ako sa narodilo. V tom čase mala takmer polovica židov viac ako 45 rokov.²⁶

Predstavy o vytvorení židovského samosprávneho útvaru opísané v dielach Hessa, Kalischera a Alkaia nemali u bežných európskych židov veľký ohlas, hoci neskôr sa ukázali ako prorocké. Na ich názory však reagovala nemecká inteligencia, vrátane tej židovskej. Vo všeobecnosti odmietli tézu o židovskej národnosti a tvrdili, že tak ako katolíci či protestanti sú aj židia predovšetkým Nemci. V tom čase totiž prebiehal proces spájania nemeckých štátov, ktorý vyvrcholil v roku 1871 zjednotením Nemecka a vytvorením Nemeckého cisárstva. Preto intelektuálna obec kritizovala Graetza a Hessa, že namiesto spájania nemeckého obyvateľstva ho rozdeľujú. Zjednotený nemecký štát mal tvoriť jeden nemecký národ, ktorý má byť nábožensky aj kultúrne rozmanitý.²⁷

V posledných troch desaťročiach 19. storočia však v Nemeckom cisárstve dochádzalo k posilňovaniu antisemitizmu, ktorý vo veľkej miere súvisel so zhoršením životnej úrovne obyvateľov Nemecka v sedemdesiatych rokoch. Nadšenie zo zjednotenia Nemecka sa rýchlo stratilo, keď Nemecko, v tom čase druhú najväčšiu ekonomiku sveta po Veľkej Británii, zasiahla ekonomická kríza, ktorú odštartoval krach na burze vo Viedni 9. mája 1873 a následne sa prepadla aj burza v Berlíne. V máji 1873 totiž praskla akciová bublina, keď množstvo akciových spoločností, ktoré obchodovali predovšetkým s akciami amerických železničných firiem, skrachovalo a svet sa postupne prepadol do najväčšej recesie v dejinách.²⁸ Mnohí investori a akcionári prišli o svoj majetok, prepadli sa ceny surového železa a priemysel celkovo. Za skrachovanými spoločnosťami stáli majitelia rôznych štátnych príslušností a aj náboženstiev, medzi ktorými boli samozrejme aj židia. A práve židovskí obchodníci boli označení za vinníkov vypuknutia krízy.²⁹ Následne sa židia vo všeobecnosti stali akýmsi bleskozvodom frustrácie obyvateľov, predovšetkým nižších sociálnych vrstiev, ktorých ekonomická kríza pripravila o prácu. Antisemitizmus sa stal politickou agendou, z ktorej sa dal vytĺkať politický kapitál. Šíreniu nenávisťi voči židom pomáhali aj niektoré tlačené médiá, ktoré ich označovali za „orientálcov z východu a nie za Nemcov“.³⁰ Antisemitizmus v rôznych podobách sa šírila aj v ostatných krajinách strednej a západnej Európy. Kým začiatkom 19.

²³ SAND, Š. (2015): *Jak byl vynalezen židovský národ*, s. 101-110.

²⁴ MEDOFF, R. a WAXMAN, Ch. I. (2012): *Historical Dictionary of Zionism*, s. 85.

²⁵ SAND, Š. (2015): *Jak byl vynalezen židovský národ*, s. 123.

²⁶ PELED, Y. (1989): *Class and Ethnicity in the Pale*, s. 17.

²⁷ SAND, Š. (2015): *Jak byl vynalezen židovský národ*, s. 115.

²⁸ ROPKE, W. (2007): *Crises & Cycles*, s. 44.

²⁹ LINDEMANN, A. S. (1997): *Esau's Tears: Modern Anti-Semitism and the Rise of the Jews*, s. 194.

³⁰ SAND, Š. (2015): *Jak byl vynalezen židovský národ*, s. 116.

storočia sa „kresťanskí“ Európania prestávali na židov pozerat' ako na nábožensky odlišnú entitu, tak koncom storočia pod vplyvom nacionalistických myšlienok sa obyvatelia jednotlivých európskych štátov dívali na židov ako na cudzie etnikum žijúce v rámci jednotných národov, ktoré nikdy nebude schopné sa plne integrovať. Židovskí obyvatelia sa čoraz častejšie stávali terčom diskriminácie, či vykonštruovaných obvinení.³¹ Napriek tomu väčšina židov v strednej a západnej Európe stále zostávala naklonená asimilácii a začleňovaní sa do európskej spoločnosti než vymedzovaniu sa voči nej.

Rozdielne pomery spolunažívania židov a väčšinového obyvateľstva panovali v Ruskej ríši. Kým na začiatku 19. storočia žilo vo svete približne dva a pol milióna židov, tak v roku 1880 sa ich počet blížil k ôsmym miliónom (7,7 milióna).³² Takmer 4/5 z tohto počtu však žili vo východnej Európe a najmä v tzv. Zóne osídlenia.³³ Zóna osídlenia bolo územie vyhradené pre permanentné židovské osídlenie, ktoré sa nachádzalo v západnej časti Ruskej ríše – zhruba na území dnešnej Ukrajiny, Bieloruska, Lotyšska, Litvy, Moldavska a Poľska. Zóna bola zriadená z rozhodnutia Kataríny II. vydaného v roku 1791 s cieľom sústrediť židov na jednom mieste a vytlačiť tak veľké židovské komunity z ruských miest, predovšetkým z Moskvy. Ďalšie nariadenie vydané v roku 1794 presne vymedzilo hranice Zóny osídlenia, ktoré zahŕňali celkovo sedemnásť provincií, kde sa židia mohli usadzovať a podnikat' (mimo Zóny osídlenia nemohli židia napríklad vlastniť pozemky).³⁴ Jednotlivé provincie boli väčšinou pomenované podľa svojich najväčších miest: Minsk, Kyjev, Vilnius atď. V mestách žijúce ultraortodoxné židovské komunity (charedim) na území Zóny osídlenia sa väčšinou pred miestnym obyvateľstvom uzatvárali, viedli poloautonómny život, kde lokálni rabíni kontrolovali príslušníkov svojej komunity, pričom nejavili záujem o novovytvorené západné ideológie založené na sekularizme, nacionalizme či občianskych právach.³⁵

Situácia židovskej menšiny však bola v Ruskej ríši špecifická, pretože v jej rámci boli veľké ideologické rozdiely. Aj keď v Ruskej ríši žili početné uzavreté komunity charedim, neznamena to, že tam neexistovali aj prívrženci židovského osvietenstva, ktorí presadzovali asimiláciu židov do väčšinovej spoločnosti. Spomenúť môžeme Samuela Josepha Fuenna alebo Avroma Ber Gotlobera. Časť židov, ovplyvnená myšlienkami židovského osvietenstva, študovala na ruských sekulárnych univerzitách, porušila si mená a s výnimkou vzdania sa svojho náboženstva sa vo všetkých smeroch plne asimilovala do ruskej spoločnosti. Niektorí asimilovaní židia dokonca žili aj v mestách mimo Zóny osídlenia. Väčšina ruských židov ani neovládali jazyk jidiš ale iba ruský jazyk, prípadne lokálne jazyky podľa jednotlivých častí ruskej ríše. Táto asimilácia začala prebiehať predovšetkým počas vládnutia cára Mikuláša I. (1825 – 1855) a pokračovala aj počas panovania cára Alexandra II., kedy najmä ruskí vzdelaní židia boli plnohodnotnou súčasťou väčšinovej spoločnosti.³⁶ Tí čo študovali na stredných školách a univerzitách však prichádzali do kontaktu aj s radikálnymi ľavicovými myšlienkami, ktoré potom šíрили ďalej. Zlá sociálna situácia väčšiny obyvateľov Ruskej ríše spôsobovala, že socialistická idea rovnosti zaujala aj príslušníkov židovskej menšiny. Židovskí robotníci, ale najmä študenti oslovení komunistickým manifestom, podporovali ruské revolučné hnutie a často stáli v popredí rôznych ľavicových anarchistických skupín, ktoré bojovali proti cárizmu. Mnohí z nich boli aktívnymi alebo pasívnymi členmi ruského hnutia Národníctvo,³⁷ ktoré

³¹ POLANYI, M. *Jewish Problems*. In: ALLEN, R. T. (ed.) (1997): *Society, Economics & Philosophy: Selected Papers*, s. 39.

³² ROTTENBERG, D. (1998): *Finding Our Fathers: A Guidebook to Jewish Genealogy*, s. 43.

³³ KIMMERLING, B. (2005): *The Invention and Decline of Israeliness: State, Society, and the Military*, s. 21.

³⁴ KARESH, S. E. a HURVITZ, M. M. (2006): *Encyclopedia of Judaism*, s. 373.

³⁵ KIMMERLING, B. (2005): *The Invention and Decline of Israeliness: State, Society, and the Military*, s. 21.

³⁶ LAVENDER, A. D. a STEINBERG, C. B. (1995): *Jewish Farmers of the Catskills*, s. 13-14.

³⁷ Často uvádzané aj ako „Národovectvo“ alebo „Narodnik“; po rusky Народничество.

presadzovalo roľnícky utopický socializmus.³⁸ Jeho členom bol napríklad aj významný rusko-židovský mysliteľ a teoretik Aron Liberman, autor tzv. židovského socializmu, ktorý publikoval svoje články o mieste židov v ruskom revolučnom hnutí v novinách *Vpered!*, ktoré vydával popredný člen Národnictva Piotr Lavrov.³⁹

3 Židovské pogromy v Ruskej ríši a ich dôsledky

Dôležitý impulz k zmene postojov židov v Ruskej ríši dali udalosti v roku 1881. V cárskom Rusku bola hospodárska situácia horšia než v strednej a západnej Európe. Hoci cár Alexander II. uskutočnil mnohé prospešné reformy, obyvateľstvo zlepšenie ekonomických pomerov príliš nepociťovalo. Vládnuce inštitúcie nedokázali zlepšiť situáciu a v snahe odviesť pozornosť od svojej neschopnosti, obviňovali z neutešenej hospodárskej situácie a biedy židovskú menšinu. Napätie narastalo. V marci 1881 neznámi páchatelia spáchali v Petrohrade atentát na cára Alexandra II. Klebety, že cára zabili anarchisti patriaci k židovskej menšine sa objavili ešte pred tým, ako boli bezpečnostné zložky vôbec schopné identifikovať atentátnikov. Týždeň po atentáte provládne noviny *Vilenskii vestnik* priniesli správu, že za atentátom skutočne stoja židia. Vláda rozdúchavaniu vášní nijako nebránila. V mnohých mestách na západe a juhu Ruskej ríše, teda najmä v Zóne osídlenia, vypukli násilnosti namierené proti miestnym židom. Dochádzalo k ničeniu židovských domov a majetku, znásilňovaniu žien a dokonca k zabíjaniu. Týmto útokom sa začalo hovoriť o pogromy. Prvým mestom, kde došlo k protižidovským pogromom už dva týždne po atentáte, bol Jelizavetgrad (dnes mesto Kropyvnyckij v strednej časti Ukrajiny). Počas jari a leta sa pogromy rozšírili do Kyjeva, Odesy a postupne aj do menších miest.⁴⁰ Polícia židovských obyvateľov pred útokmi nechránila, skôr naopak. Ak sa židia niekde postavili na odpor, polícia zakročila proti nim. Len málo prípadov týchto útokov bolo potrestaných. Výsledkom 169 pogromov bolo 40 mŕtvych a stovky zranených židov. Obrovské škody boli napáchané aj na majetku, keď bolo zničených okolo 20 000 domov. Celkovo bolo v roku 1881 násilím postihnutých asi 100 000 židovských obyvateľov Ruskej ríše.⁴¹

V reakcii na protižidovské násilie v Rusku vznikali organizácie, ktorých cieľom bolo pomôcť židom, ktorí prišli pri nepokojoch o majetok. Pomáhať ruským židom sa rozhodli najmä americkí a západoeurópski židia. Európske židovské komunity vytvorili záchranné výbory v Londýne, Paríži, Berlíne a Viedni. Ich úlohou bolo poskytnúť pomoc obetiam pogromov, ktorí pred násilím utekali zo Zóny osídlenia do západnej Európy a ďalej do Ameriky. Už v máji 1881 bol vytvorený dočasný Ruský záchranný výbor (Russian Relief Committee) v USA, ktorý mal pomáhať židovským emigrantom z Ruska. Výbor bol na zasadnutí prominentných amerických židov v New Yorku dňa 14. septembra 1881 premenovaný na Ruský záchranný výbor pre emigráciu (Russian Emigrant Relief Committee). Prví utečenci, o ktorých sa Výbor staral, dorazili do USA 9. septembra 1881. Keďže Výbor nezvládal nápor prichádzajúcich imigrantov, bolo do New Yorku dňa 27. novembra 1881 zvolané ďalšie zasadnutie, na ktorom sa zúčastnilo 200 prominentných amerických židov, ktorí diskutovali o spôsoboch riešenia mohutnej imigrácie ruských židov utekajúcich pred násilím.

³⁸ KLIER, J. D.: *The Myth of Zion among East European Jewry*. In: HOSKING, G. a SCHOPFLIN, G. (eds.) (1997): *Myths and Nationhood*, s. 179.

³⁹ FRANKEL, J.: *The Roots of „Jewish Socialism“ (1881-1892): From „Populism“ to „Cosmopolitanism“?* In: MENDELSON, E. (ed.) (1997): *Essential Papers on Jews and the left*, s. 61.

⁴⁰ ARONSON, M.: *The anti-Jewish pogroms in Russia in 1881*. In: KLIER, J. D. a LAMBROZA, S. (eds.) (2004): *Pogroms: Anti-Jewish Violence in Modern Russian History*, s. 39-40.

⁴¹ ABERBACH, D. (2013): *The European Jews, Patriotism and Liberal State*, s. 119.

Výsledkom stretnutia bolo založenie trvalej spoločnosti na podporu emigrantov, ktorá dostala názov Spoločnosť pre pomoc židovským emigrantom (Hebrew Emigrant Aid Society).⁴²

V Európe ruským emigrantom s odchodom do USA pomáhala najmä charitatívna organizácia Alliance Israélite Universelle.⁴³ Bola to prvá moderná židovská organizácia, ktorú v roku 1860 v Paríži založil filantrop Charles (Karl) Netter. Jej cieľom bolo brániť práva židov kdekoľvek vo svete, podporovať vzdelávanie židovskú mládež a pomáhať im v začleňovaní sa do moderného sveta.⁴⁴ Alliance Israélite Universelle pomáhala aj osmanským židom žijúcim v Palestíne. V roku 1870 založila a finančne podporovala prvú poľnohospodársku školu Palestíne, Mikva Israel. Pozemok o rozlohe 196 hektárov, na ktorom bola škola postavená, získal na 99 rokov do prenájmu Charles Netter, ktorý o ňom osobne rokoval s osmanským sultánom. Škola sa nachádzala 2.5 km od prístavného mesta Jaffa.⁴⁵ S myšlienkou, zriadiť modernú farmársku školu pre židovské deti, prišiel ortodoxný žid z Pruska Zvi Hirsch Kalischer. Ten už v roku 1862 vo svojej knihe Drišat Cijon (Hľadanie Siónu) vyzýval bohatých židov, aby finančne podporovali školy pre židovských farmárov.⁴⁶ V roku 1878 pri tejto škole vznikla aj poľnohospodárska osada, ktorú založili židia pochádzajúci z Jeruzalema.

Do konca roka 1882 do USA odišlo okolo 26 000 ruských židov a keďže pogromy sa v nasledujúcom období viackrát zopakovali, v priebehu nasledujúcich desiatich rokov odišlo z Ruskej ríše do USA ďalších 120 000 židov a ďalšie tisíce do iných krajín na americkom kontinente, predovšetkým do Kanady a Argentíny.⁴⁷ Napriek relatívne vysokým číslam, percentuálne emigranti tvorili zhruba 5 % z celkového počtu židov, ktorí vtedy žili v Ruskej ríši. Väčšina ruských židov odmietla emigrovať z dôvodu, že Rusko považovali svoj domov alebo verili, že židia sú schopní integrovať sa do ruskej spoločnosti.⁴⁸

Odchod židov z Ruska do USA nebol ideologicky ani politicky motivovaný. Hlavným motívom ich odchodu bol strach, že by sa opäť mohli stať terčom útokov. Mnohí stratili strechu nad hlavou, prípadne ich obchody boli vypálené a stratili tak zdroj obživy. V Rusku už ďalej nevideli perspektívu na pokojný život. Okrem pogromov prispela k emigrácii aj silná diskriminácia židovskej menšiny v susednom Rumunskom kráľovstve. Rumunská vláda totiž v rovnakom čase, ako prebiehali násilnosti v Ruskej ríši, rozhodla o obmedzení mnohých práv, ktoré židom priznala v predchádzajúcich rokoch.⁴⁹

Ideológia však nezostala úplne bokom. Počas pogromov sa začali formovať malé skupiny ruských židov, ktoré vznikali na ideologických a náboženských základoch. Hoci tieto skupiny sa líšili vo svojich víziách, politike, náboženskom presvedčení či veľkosti, blízko k sebe mali tým, že všetky zdôrazňovali odlišnosť židov od väčšinového obyvateľstva. Inšpirované dielami Graetza a Hessa niektoré skupiny poukazovali na náboženskú a kultúrnu odlišnosť a iné zase na odlišný pôvod a rasu. Niektoré boli nábožensky zamerané, iné boli silno ateistické.⁵⁰ Každopádne židovský nacionalizmus dostal po posledných udalostiach v Rusku taký silný impulz, ktorý v západnej a strednej Európe do tej doby nemal obdobu. Niektoré z týchto skupín vyzývali k vytvoreniu židovskej domoviny s vlastným teritóriom. Ich predstavy

⁴² OSOFSKY, G.: *The Hebrew Emigrant Aid Society of the United States (1881 – 1883)*. In: POZZETTA, G. E. (1991): *American Immigration & Ethnicity*, s. 226-227.

⁴³ FOGARTY, R. S. (2003): *American Communes and Utopian Movements (1860 – 1914)*, s. 113.

⁴⁴ KARESH, S. E. a HURVITZ, M. M. (2006): *Encyclopedia of Judaism*, s. 11.

⁴⁵ SOSHUK, L. a EISENBERG, A. (eds.) (1984): *Momentous Century. Personal and Eyewitness Accounts of the Rise of the Jewish Homeland and State 1875 - 1978*, s. 33.

⁴⁶ STEIN, L. (2003): *The Hope Fulfilled: The Rise of Modern Israel*, s. 13.

⁴⁷ CITROEN, H. A. (1951): *European Emigration Overseas Past and Future*, s. 15.

⁴⁸ LAVENDER, A. D. a STEINBERG, C. B. (1995): *Jewish Farmers of the Catskills*, s. 14.

⁴⁹ KIMMERLING, B. (2005): *The Invention and Decline of Israeliness: State, Society, and the Military*, s. 21.

⁵⁰ PELED, Y. (1989): *Class and Ethnicity in the Pale*, s. 17.

sa však líšili nielen v charaktere, aký by táto domovina mala mať, ale aj v mieste, kde by mala vzniknúť.

Pogromy a hlavne protižidovské nálady, ktoré vyplávali na povrch, šokovali židovskú mládež v Rusku. Mnohí mladí ruskí židia zistili, že napriek ľavicovým myšlienkam a snahe asimilovať sa, zostávajú v očiach veľkej časti miestnych iba „obyčajnými židmi“. Preto sa práve v rámci židovskej mládeže začali objavovať myšlienky vytvorenia nejakej formy židovskej samostatnosti alebo autonómie. Netrvalo dlho a podobne zmýšľajúci mladí ľudia sa začali stretávať a diskutovať o ďalšom postupe a cieľoch. Jednou z prvých skupín, ktorá vznikla a začala v tomto smere aj aktívne pôsobiť, bola Am Olam (Večný ľud). Už na jar 1881 ju založili dvaja ľavicoví idealisti Moses Herder a Maria Bahal.⁵¹ Ich ideou bolo vybudovať novú židovskú spoločnosť v novom svete – v Spojených štátoch amerických. Podstatou tejto novej spoločnosti nemala byť charita, ale práca každého člena spoločnosti pre spoločné blaho. Evidentne inšpirovaní komunistickým manifestom vyzývali všetkých židov, aby odišli do USA a tam zakladali socialistické komunitné kolónie.⁵² Ich základom mali byť poľnohospodárske farmy, na ktorých by komunity židov spoločne žili a pracovali. Jeden člen skupiny Am Olam vyjadril ich cieľ takto: „naším mottom je návrat k poľnohospodárstvu a našim cieľom je fyzická a duchovná očista našich ľudí. V slobodnej Amerike, kde veľa ľudí žije v úzkej súdržnosti a priateľstve, aj my židia nájdeme miesto, kde môžeme skloniť svoje hlavy. Ukážeme svetu, že sme schopní pracovať manuálne“.⁵³ Odkaz na manuálnu prácu na farme mal dokazovať aj zmenu v myslení a zvyklostiach židov. Aktivisti Am Olam totiž tvrdili, že manuálnou prácou sa dokázu v Amerike vyhnúť antisemitizmu, ktorý bol v Rusku veľmi silný. Podľa nich ruský antisemitizmus pramenil z toho, že 90 % občanov Ruskej ríše v tom čase manuálne pracovali predovšetkým v poľnohospodárstve na vidieku, kým drvivá väčšina ruských židov žila v mestách a pracovali najmä ako obchodníci, básnici, teológovia, doktori atď., a preto ich mnohí pokladali za príživníkov.⁵⁴ Dôraz na spoločnosť a súdržnosť odkazoval jednoznačne na socialistickú a marxistickú ideológiu, ktorá bola v tom čase populárna medzi mladými ľuďmi v Ruskej ríši. Skupina, ktorá sa čoskoro premenila na komunitné hnutie Am Olam, priťahovala mladých intelektuálov, univerzitných študentov a gymnazistov, ktorí uverili, že farmárčenie je to pravé „noblesné zamestnanie pre muža“.⁵⁵

Prvý malý kontingent zložený z ruských židov vyslalo hnutie Am Olam do USA v novembri 1881.⁵⁶ Pri ich presúvaní z Európy do Ameriky spolupracovali s organizáciami Alliance Israélite Universelle a Hebrew Emigrant Aid Society.⁵⁷ Vytvárať komunitné kolónie chcelo hnutie Am Olam najmä na ešte riedko osídlenom západe USA. Hoci ideologicky zapálení aktivisti dokázali pre svoj úmysel získať v Rusku stovky podobne zmýšľajúcich nadšencov, mnohí však po príchode do USA zostali žiť v New Yorku a o komunitný život na západe USA nejavili viac záujem. Hnutie Am Olam založilo nakoniec iba štyri kolónie a všetky mali krátku trvácnosť. Sicily Island v štáte Louisiana, bola založená v roku 1882. Tridsaťdva rodín sa tu pokúsilo pracovať v poľnohospodárstve ale všetci ju čoskoro opustili pre časté záplavy rieky Mississippi. Dve komunitné farmy, Crimea a Bethlehem Judea boli založené v Južnej Dakote v roku 1882 ale obe skončili v roku 1885 pre nedostatok financií a ďalším ťažkostiam. Komunitná farma New Odessa v štáte Oregon bola založená v roku 1882 zhruba

⁵¹ Často uvádzaná aj ako Manya Bakal, Marya Bahal alebo kombináciou oboch mien.

⁵² FRANKEL, J.: *The Roots of „Jewish Socialism“ (1881-1892): From „Populism“ to „Cosmopolitanism“?* In: MENDELSON, E. (ed.) (1997): *Essential Papers on Jews and the left*, s. 64.

⁵³ LAVENDER, A. D. a STEINBERG, C. B. (1995): *Jewish Farmers of the Catskills*, s. 14.

⁵⁴ SUTTON, R. P. (2003): *Communal Utopias and the American Experience: Religious Communities, 1732-2000*, s. 105.

⁵⁵ FOGARTY, R. S. (2003): *American Communes and Utopian Movements (1860 – 1914)*, s. 113.

⁵⁶ LAVENDER, A. D. a STEINBERG, C. B. (1995): *Jewish Farmers of the Catskills*, s. 14.

⁵⁷ FOGARTY, R. S. (2003): *American Communes and Utopian Movements (1860 – 1914)*, s. 113.

sedemdesiatimi židovskými imigrantami.⁵⁸ Bola to najúspešnejšia kolónia ale vytrvala iba do roku 1887.⁵⁹

Nápad vytvárať poľnohospodárske komunitné farmy pre židov prichádzajúcich z Ruska oslovil aj amerického spisovateľa a filantropa Michaela Heilprina, pôvodom maďarského žida. Ten v roku 1882 v New Yorku založil organizáciu Montefiore Agricultural Aid Society, ktorá tiež začala finančne podporovať zakladanie židovských poľnohospodárskych osád v USA. Celkovo táto organizácia pomohla vytvoriť desať poľnohospodárskych židovských komunít v rôznych častiach USA – v Oregone, Severnej a Južnej Dakote, New Jersey a Kansase. S výnimkou troch v New Jersey, všetky ostatné farmárske komunity zlyhali, najmä kvôli neskúsenosti osadníkov spravovať farmy.⁶⁰ Problémom však boli aj izolované oblasti, kde poľnohospodárske komunitné osady vznikli a tiež ich nevyhovujúce prírodné podmienky. Nepriamo sa na zakladaní týchto osád podieľalo aj hnutie Am Olam. Mladí ruskí židia, ktorí ako nadšenci Am Olam prišli do New Yorku, sa nepridali k hnutiu ale k organizácii Michaela Heilprina.⁶¹

Organizácia Montefiore Agricultural Aid Society podporovala zostávajúce židovské poľnohospodárske komunity až do roku 1891. Po nej túto podporu prevzala organizácia Židovské združenie pre kolonizáciu (Jewish Colonization Association), ktorú v Paríži v roku 1891 založil nemecký bankár barón Maurice de Hirsch,⁶² člen prominentnej židovskej rodiny z Mníchova.⁶³ Maurice de Hirsch veril, že podpora zakladania poľnohospodárskych fariem je to pravé, čo pomôže židom emigrujúcim z Ruska a Rumunska začať nový život v novom svete.⁶⁴ Hirsch podporoval zakladanie židovských farmárskych komunít aj v iných častiach sveta. Svojich agentov vyslal zisťovať možnosti okrem USA aj do Kanady, Brazílie a Argentíny. Prvú pôdu zakúpil v Argentíne, konkrétne 25 090 hektárov. Potom ako do Argentíny začali prichádzať prví ruskí židia, bolo založených niekoľko fariem podľa amerického vzoru. Postupne však dochádzalo k nezhodám medzi osadníkmi a predstaviteľmi Jewish Colonization Association, keďže pôda, ktorú židovské komunity obrábali patrila stále tejto organizácii a nie osadníkom. Tí mali záujem na jej odkúpení do súkromného vlastníctva, čo Maurice de Hirsch odmietal s odôvodnením, že by to znamenalo koniec komunitného života, keďže spoločný duch by sa medzi súkromníkmi vytratil.⁶⁵ Každopádne ideologicky motivované odchody ruských židov na Americký kontinent dosahovali veľmi malé počty v porovnaní s počtom emigrantov, ktorí z Ruska utekali pred násilím alebo z dôvodu straty majetku.

4 Návrat na Sión

Ideologicky prítlačivejšia sa ukazovala emigrácia do krajiny, ktorú židia vždy považovali za svoju utopickú otčinu a dedičstvo – Zem izraelská, Zem zasľúbená, teda do Palestíny, ktorá bola vtedy súčasťou Osmanskej ríše. Popri hnutí Am Olam, ktoré vyzývalo na emigráciu do USA, sa počas ruských pogromov vo viacerých mestách na území Zóny osídlenia ale aj v Rumunskom kráľovstve začali formovať početne malé židovské skupiny, ktoré mali jedno spoločné – vyzývali všetkých židov k návratu na Sión (hora v blízkosti jeruzalemského starého mesta; názov často používaný aj pre Jeruzalem). Napríklad v Minsku vznikla skupina

⁵⁸ LAVENDER, A. D. a STEINBERG, C. B. (1995): *Jewish Farmers of the Catskills*, s. 16.

⁵⁹ FRANKEL, J.: *The Roots of „Jewish Socialism“ (1881-1892): From „Populism“ to „Cosmopolitanism“?* In: MENDELSON, E. (ed.) (1997): *Essential Papers on Jews and the left*, s. 69-70.

⁶⁰ LEVINGER, L. (1952): *A History of the Jews in the United States*, s. 302.

⁶¹ EISENBERG, E. (1995): *Jewish Agricultural Colonies in New Jersey 1882 – 1920*, s. 41.

⁶² Maurice de Hirsch zomrel v roku 1896 v dnešnom Hurbanove, ktoré sa v tom čase volalo Stará Ďala.

⁶³ LAVENDER, A. D. a STEINBERG, C. B. (1995): *Jewish Farmers of the Catskills*, s. 17.

⁶⁴ MASALHA, N. (2014): *The Zionist Bible: Biblical Precedent, Colonialism and the Erasure of Memory*, s. 61.

⁶⁵ LAVENDER, A. D. a STEINBERG, C. B. (1995): *Jewish Farmers of the Catskills*, s. 19.

s názvom Kibuc Nidchei Jisra'el (Zhromaždenie izraelských rozohnaných), v Kyjeve skupina Am Olam (Večný ľud)⁶⁶ a v Petrohrade bolo založené spoločenstvo Ahavat Cijon (Bratstvo Siónu) a mnohé ďalšie.⁶⁷ Návrat na Sión, teda do Palestíny, bol spoločným cieľom týchto skupín, hoci neboli vzájomne nijako prepojené. Ich zakladatelia boli presvedčení, že iba návrat do biblickej domoviny starovekých Židov (Hebrejcov), ktorých považovali za svojich predkov, im umožní žiť v bezpečí a slobodne.⁶⁸ Napriek rovnakému cieľu však už v začiatkoch vystupoval do popredia rozdiel v rozdielnom ideologickom vnímaní: tí pobožní tvrdili, že židov spája spoločné náboženstvo – judaizmus, a tí sekulárni sa zase odvolávali na spoločnú rasu.

Vznikom týchto skupín a následným pôsobením niektorých z nich, môžeme toto obdobie považovať za vznik sionizmu, hoci tento výraz (termín) bol po prvý krát použitý až v roku 1892 viedenským židovským spisovateľom Nathanom Birnbaumom.⁶⁹ V tomto čase však ešte nešlo o žiadnu politickú ideológiu ale ideológiu v duchovnom význame. Tieto skupiny, neskôr hnutia a organizácie, nechceli zakladať židovský štát na územiach, ktoré patrili Osmanskej ríši. Bez nejakých konkrétnych politických cieľov iba vyzývali všetkých židov na odchod do Palestíny, ktorú považovali za územie svojich predkov. Výzvy časti európskeho židovstva zachytili aj úrady Osmanskej ríše, ktoré situáciu za svojimi hranicami pozorne sledovali a rozhodli sa promptne zareagovať. Vysoká porta v novembri 1881 verejne vyhlásila, že všetci zahraniční židia, ktorí sa chcú usadiť v Osmanskej ríši sú vítaní avšak stanovila dve podmienky. Za prvé židia, ktorí sa rozhodnú usadiť v Osmanskej ríši budú musieť prijať osmanské občianstvo (štátnu príslušnosť). Za druhé židia budú môcť získať povolenie na usadenie sa v celej Osmanskej ríši s výnimkou územia Palestíny.⁷⁰ Predstavitelia Osmanskej ríše totiž predpokladali, že veľká koncentrácia európskych židov na jednom mieste by mohla v budúcnosti narušiť náboženskú rovnováhu a spôsobiť problémy.

Všetky skupiny, ktoré vyzývali na odchod do svätej zeme boli čo do počtu členov veľmi malé. Mnohé z nich pôsobili iba na lokálnej úrovni a nejakú výraznejšiu aktivitu nevyvíjali. Iné neskôr zanikli alebo sa zlúčili s inými skupinami. Vo všeobecnosti však veľký záujem v ruskom židovstve nevzbudili. Väčšinou ich vytvárali nadšenci inšpirovaní filozofmi židovského osvietenstva, nacionalizmu alebo silno nábožensky založení jednotlivci, ktorí verili v príchod mesiášskeho veku.

Sklamaní postojom ruských ľavicových revolucionárov, ktorí sa proti pogromom nepostavili, boli najmä mladí ruskí židia. Mnohí z nich aktívne podporovali revolučné hnutie a verili v dosiahnutie beztriednej, komunistickej spoločnosti. Počas pogromov však pochopili, že ruská spoločnosť ich stále vníma ako cudzí element a dáva im najavo ich odlišnosť. Je preto pochopiteľné, že títo mladí ľudia začali inklinovať aj k židovskému nacionalizmu a keďže sa nechceli zbaviť svojho ľavicového presvedčenia, hranice medzi nacionalizmom a socializmom sa u nich začali stierať. Zároveň ich priťahovala myšlienka návratu na miesta, kde mali kedysi starovekí Hebrejci svoje kráľovstvo a kde majú židia svoje posvätné miesta.

Na základoch nacionalizmu, socializmu a judaizmu stála aj skupina, ktorá sa sformovala v Charkove a ktorej výraznou osobnosťou bol Israel Belkind. Dvadsaťjedenročný absolvent gymnázia Belkind sa v sobotu 21. januára 1882 vybral do miestnej synagógy v Charkove, kde sa zúčastnil pôstu, držaného židmi na pamiatku obetí pogromov. Tam sa zoznámil s ďalšími študentmi, ktorí boli rovnako ako on sklamaní zo súčasnej situácie ruských židov. Večer ich preto pozval k sebe domov, aby diskutovali na tému, ako zmeniť svoje životy.⁷¹ V priebehu

⁶⁶ Nezamieňať so skupinou Am Olam z Odesy, ktorej členovia podporovali emigráciu ruských židov do USA.

⁶⁷ BIRNBAUM, E. (1990): *In the shadow of the Struggle*, s. 24.

⁶⁸ KIMMERLING, B. (2005): *The Invention and Decline of Israeliness: State, Society, and the Military*, s. 21.

⁶⁹ PETERS, J. *Zionism*. In: FOLEY, M. (ed.) (1994): *Ideas that shape politics*, s. 155.

⁷⁰ EPSTEIN, L. J. (2016): *The Dream of Zion: The Story of the First Zionist Congress*. s. 10.; SICKER, M. (1999): *Reshaping Palestine*, s. 42.

⁷¹ SICKER, M. (1999): *Reshaping Palestine*, s. 43.

nasledujúcich dní sa skupinka mladých ľudí stretla ešte niekoľko krát a postupne sa rozrástla na asi tridsať osôb, väčšinou študentov stredných škôl a univerzít.⁷² Počas diskusií sa zhodli, že ani výrazný pokrok v zlepšení sociálnej situácie a ani osvietenstvo nevyrieši situáciu židov. Ako príklad im slúžilo Nemecko, kde tiež bol antisemitizmus na vzostupe, hoci tam prebehli ústavné reformy pre zlepšenie občianskych práv a fungoval parlamentný systém. Nakoniec dospeli k záveru, že jediným riešením pre európskych židov je odísť do Zeme izraelskej a vybudovať tam novú spoločnosť. Podľa samotného Israela Belkinda diskusia nebola jednoduchá, ako sa sám vyjadril: „Väčšina študentov, ktorí sa zúčastnili tejto diskusie, nepoznala Bibliu ani tradičné židovské texty a výraz Zem izraelská im znel cudzo“.⁷³ Mnohí, najmä ľavicovo zmýšľajúci študenti, totiž o náboženstvo vôbec neprejavovali záujem.

Táto skupina revolučne zapálených mladých ruských židov si dala názov DEBIV,⁷⁴ čo bola skratka zo začiatočných písmen z *Da'ber el B'nai Jisrael v'jisa'u* (Povedz deťom Izraela, aby išli vpred).⁷⁵ Hoci väčšinu skupiny tvorili mladí ľudia ovplyvnení ľavicovými ruskými revolucionármi, samotný Israel Belkind získal náboženské vzdelanie od svojho otca, uznávaného predstaviteľa ruského židovstva. Preto Belkind vybral názov pre skupinu podľa verša v Tanachu⁷⁶, konkrétne išlo o časť 15. verša v 14. kapitole z druhej knihy Mojžišovej (Exodus). Bol si totiž vedomý, že ak majú osloviť aj pobožných židov v celej Európe a presvedčiť ich o potrebe usadiť sa v Zemi zasľúbenej, musia sa nejakým spôsobom odvolávať aj na sväté texty. Vo verši, v ktorom Hospodin káže Mojžišovi, aby vyviedol Izraelitov z Egypta, videl vhodnú symboliku. Predpokladal, že takto oslovia nielen sekulárnych nacionalistov, ktorí sú presvedčení o rasovej odlišnosti židov, ale aj tých, ktorí veria, že spojovacím prvkom je judaizmus.

Hlavný cieľ skupiny DEBIV bol rovnaký ako cieľ hnutia Am Olam v USA. Rozdiel bol iba vo výbere územia. V Zemi izraelskej (Palestíne) chceli zakladať malé poľnohospodárske kolónie, ktoré by sa neskôr rozrástli na veľké osady. Dôraz kládli na fyzickú prácu v poľnohospodárstve, remeselníctve a komunitný život. Na takýchto základoch mala byť vybudovaná nová židovská spoločnosť. Socialistická filozofia sa ani v tomto prípade nedala prehliadnuť.⁷⁷ Zakladatelia skupiny DEBIV samých seba vnímali ako revolučný predvoj schopný osloviť masy. Aby motivovali ostatných, sami hodlali ísť do Palestíny a založiť tam prvú poľnohospodársku kolóniu, aby tak ukázali, že sú schopní čeliť fyzickej záťaži a všetkým hrozbám.⁷⁸

Israel Belkind čoskoro pochopil, že názov DEBIV (Povedz deťom Izraela, aby išli vpred) nie celkom presne vyjadruje poslanstvo, ktoré by malo prilákať podobne zmýšľajúcich ľudí. Preto názov po dohode s ostatnými členmi zmenil na BILU – *Beit Ja'akov Lechu Venelcha* (Dom Jáкова, dovoľ nám vojsť), či je vlastne piaty verš v druhej kapitole knihy Izaiáša. Nový názov mal indikovať ich odhodlanie opustiť svoje domovy, štúdiá a profesionálne ciele a žiť farmársky život na pôde svojich predkov. Dňom vzniku hnutia BILU sa stal 30. január 1882.⁷⁹ Správa o založení Hnutia BILU sa rýchlo šírila nielen v Rusku ale aj inde v Európe, keďže išlo o prvé oficiálne hnutie, ktoré chcelo uskutočniť organizovanú migráciu židov do Palestíny. Počet členov čoskoro narástol na päťsto, a preto hnutie BILU presunulo svoju centrálu do

⁷² SACHAR, H. M. (1999): *Dějiny Státu Izrael*, s. 44-45.

⁷³ STEIN, Leslie (2003): *The Hope Fulfilled: The Rise of Modern Israel*. s. 15.

⁷⁴ V niektorých zdrojoch je uvádzaná skratka DAVIO alebo DAVYO.

⁷⁵ BIRNBAUM, E. (1990): *In the shadow of the Struggle*, s. 25.

⁷⁶ Tanach – židia takto označujú hebrejskú časť Biblie, v kresťanskom ponímaní je to Starý zákon.

⁷⁷ EISENBERG, E. (1995): *Jewish Agricultural Colonies in New Jersey 1882 – 1920*, s. 22.

⁷⁸ STEIN, Leslie (2003): *The Hope Fulfilled: The Rise of Modern Israel*. s. 15-16.

⁷⁹ RABINOVICH, I. a REINHARZ, J. (2008): *Israel in the Middle East: Documents and Readings on Society, Politics, and Foreign Relations, pre-1948 to the Present*, s. 10.

Odesy, aby mohli jednoduchšie organizovať odchody migrantov do Palestíny.⁸⁰ Neskôr presunuli sídlo až do Istanbulu.⁸¹ Treba však poznamenať, že jeho členmi sa stávali predovšetkým idealisti a rojkovia, ktorí mali o Palestíne často naivné predstavy, či už išlo o politické pomery, hospodársku situáciu ale aj o poveternostné podmienky.

Keď však zástupcovia hnutia BILU chceli realizovať svoje plány v organizovaní migrácie do Palestíny, narazili na problém. Osmanské úrady, ktoré zaznamenali záujem východoeurópskych židov o príchod do Palestíny, na jar 1882 ohlásili úplný zákaz vstupu zahraničných židov na územie sandžaku Jeruzalem (Palestíny).⁸² V tom čase už totiž členovia hnutia BILU neboli jediní, ktorí chceli migrovať do Svätej zeme. Možnosti odchodu do Palestíny v Istanbulu zisťovali už aj skupiny židov z Rumunska, Bulharska a iných častí Ruska. Avšak kapitulačné zmluvy,⁸³ ktoré mali veľmoci podpísané s Osmanskou ríšou (vrátane Ruska), dovoľovali cudzincom vstupovať a obchodovať na celom území Osmanskej ríše. Preto boli osmanské úrady nútené zákaz zmierniť a židom bolo dovolené navštíviť Palestínu na 30 dňové víza, pokiaľ tam išli obchodovať alebo vykonať púť.⁸⁴

Problémom boli aj financie. Študenti vysokých škôl alebo ich čerství absolventi nepatrili v Rusku práve k majetným ľuďom. Kvôli získaniu peňazí sa niektorí z hnutia uchýli dokonca k vydieraniu a vyhrážkam majetných členov židovskej obce. Veľkú podporu, nielen finančnú, však čoskoro získali v osobe britského diplomata, cestovateľa a spisovateľa Laurencu Oliphanta, ktorý bol veľkým stúpencom zakladania židovských poľnohospodárskych osád v Palestíne, pretože ich vnímal ako dobré riešenie ťažkostí, ktorým museli židia v Rusku čeliť. Oliphant 11. mája 1882 dorazil do Istanbulu, aby osmanským úradom predložil žiadosť o prenájom pozemku v severnej časti Palestíny (sandžak Jeruzalem). Rokovania s osmanskými predstaviteľmi však stroskotali a tento neúspech viedol k dezilúzii mnohých členov BILU.⁸⁵

Záver

Záujem európskych židov o usadenie sa v Palestíne v roku 1882 rástol. Bolo to najmä vďaka popularite, ktoré vo východnej Európe získavali skupiny vyzývajúce židov k návratu na Sión. Hoci spočiatku to boli iba jednotlivci, resp. ich rodiny, po vytvorení hnutia BILU sa dalo očakávať, že počet hnutí a organizácií, ktoré budú organizovať migráciu židov do Svätej zeme bude narastať. Navyše, do Istanbulu prichádzali rôzne vplyvné osobnosti, ktoré sa pokúšali u osmanských predstaviteľov vyrokovať ústupky židom pri ich usadení sa v Palestíne. Vysoká porta v Istanbulu na tieto aktivity opäť zareagovala v júni 1882, keď úrady vydali niekoľko ďalších obmedzení týkajúcich sa zahraničných židov. Išlo najmä o zákaz vstupu do Palestíny, zákaz nakupovať pozemky v Osmanskej ríši, či zákaz stavania domov bez povolenia. Nasledovali protesty veľmocí. Prvý protest podal ruský veľvyslanec v Istanbulu, čo bolo vzhľadom na prebiehajúce pogromy v Rusku trúfale. Hneď nasledujúci mesiac Rada ministrov Osmanskej ríše vyhlásila, že zahraničným židom bude umožnené usadiť sa v ktorejkoľvek časti Osmanskej ríše s výnimkou Palestíny. A keď zložia sľub vernosti sultánovi a stanú sa občanmi Osmanskej ríše, bude im zaručená sloboda vierovyznania, na určitý čas budú oslobodení od poplatkov a daní za pozemky, ktoré budú obhospodarovat' a tiež nebudú musieť slúžiť

⁸⁰ KARADY, V. (2004): *The Jews of Europe in the Modern Era: A Socio-historical Outline*, s. 259.

⁸¹ SICKER, M. (1999): *Reshaping Palestine*, s. 45.

⁸² ETTINGER, S.: *The Growth of the Jewish Centre in Palestine*. In: BEN-SASSON, H. H. (ed.) (1976): *A History of the Jewish People*, s. 919.

⁸³ Kapitulačné zmluvy – nerovnoprávne medzinárodné zmluvy (ich obsah sa členil na kapituly, nešlo o kapituláciu). Veľmoci a vyspelé kapitalistické štáty ich využívali vo svoj prospech, keďže im z nich vyplývalo veľa práv a v danej krajine mali vlastného konzula a importované vnútroštátne právo.

⁸⁴ HALPERN, B. a REINHARZ, J. (1998): *Zionism and the Creation of New Society*, s. 60.

⁸⁵ STEIN, Leslie (2003): *The Hope Fulfilled: The Rise of Modern Israel*. s. 16.

v osmanskej armáde.⁸⁶ Napriek nátlaku zo zahraničia zostávala pozícia Osmanskej vlády týkajúca sa Palestíny nemenná, pretože Vysoká porta podozrievala európske veľmoci, že za ich podporou imigrácie židov do Palestíny je úmysel anektovať územie Palestíny.

Zákaz osmanských úradov však predstavitelia BILU jednoducho ignorovali a rozhodli sa do Svätej zeme odcestovať. Štrnásť členov hnutia BILU, ktorých viedol Israel Belkind, dorazili do prístavu Jaffa 6. júla 1882. Žiadne predprípravné práce alebo obstaranie pozemkov neboli pred ich príchodom vykonané. V Jaffe ich však privítal Charles Netter, ktorý ich odviezol do poľnohospodárskej školy Mikva Israel, kde sa začali učiť poľnohospodárskym zručnostiam.⁸⁷ Práve príchod štrnástich členov hnutia BILU je v izraelskej historiografii označený ako začiatok prvej álije – židovskej migrácie do Palestíny.

Použitá literatúra:

1. ABERBACH, D. (2013): *The European Jews, Patriotism and Liberal State*. New York: Routledge, 2013.
2. ABU-MANNEH, B.: *The Rise of the Sanjak of Jerusalem in the Late Nineteenth Century*. In: PAPPÉ, I. (ed.) (1999): *The Israel/Palestine Question*. London: Routledge, 1999.
3. ARONSON, M. *The anti-Jewish pogroms in Russia in 1881*. In: KLIER, J. D. a LAMBROZA, S. (eds.) (2004): *Pogroms: Anti-Jewish Violence in Modern Russian History*. Cambridge: University Press, 2004.
4. AVINERI, S. In: HESS, M. (2004): *The Holy History of Mankind and Other Writings*. Cambridge: University Press, 2004.
5. BIRNBAUM, E. (1990): *In the shadow of the Struggle*. Jerusalem: Gefen Publishing House Ltd, 1990.
6. CITROEN, H. A. (1951): *European Emigration Overseas Past and Future*. Hague: Springer, 1951.
7. ČEJKA, M. (2009): *Judaizmus a politika v Izraeli*. Brno: Barrister & Principal, 2009.
8. ČEJKA, M. *Theodor Herzl a současné dědictví jeho myšlenek*. In: HERZL, T. (2009): *Židovský stát: Pokus o moderní řešení židovské otázky*. Praha: Academia, 2009.
9. EISENBERG, E. (1995): *Jewish Agricultural Colonies in New Jersey 1882 – 1920*. Syracuse: Syracuse University Press, 1995.
10. EPSTEIN, L. J. (2016): *The Dream of Zion: The Story of the First Zionist Congress*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.
11. ETTINGER, S. *The Growth of the Jewish Centre in Palestine*. In: BEN-SASSON, H. H. (ed.) (1976): *A History of the Jewish People*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1976.
12. FOGARTY, R. S. (2003): *American Communes and Utopian Movements (1860 – 1914)*. Lanham: Lexington Books, 2003.
13. FOGEN, T. a WARREN, R. (eds.) (2016): *Graeco-Roman Antiquity and the Idea of Nationalism in the 19th Century*. Berlin: De Gruyter, 2016.
14. FRANKEL, J.: *The Roots of „Jewish Socialism“ (1881-1892): From „Populism“ to „Cosmopolitanism“?* In: MENDELSON, E. (ed.) (1997): *Essential Papers on Jews and the left*. New York: New York University Press, 1997.
15. FRIEDMAN, I. (1998): *Germany, Turkey and Zionism (1897-1918)*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1998.
16. HALPERN, B. a REINHARZ, J. (1998): *Zionism and the Creation of New Society*. New York: Oxford University Press, 1998.

⁸⁶ FRIEDMAN, I. (1998): *Germany, Turkey and Zionism (1897 – 1918)*, s. 40.

⁸⁷ SICKER, M. (1999): *Reshaping Palestine*, s. 45; STEIN, L. (2003): *The Hope Fulfilled: The Rise of Modern Israel*. s. 17.

17. CHAPMAN, C. (2003): *Čí je země zaslíbená?* Praha: Volvox globator, 2003.
18. KARADY, V. (2004): *The Jews of Europe in the Modern Era: A Socio-historical Outline*. Budapest: CEU Press, 2004.
19. KARESH, S. E. a HURVITZ, M. M. (2006): *Encyclopedia of Judaism*. New York: Facts On File, 2006.
20. KIMMERLING, B. (2005): *The Invention and Decline of Israeliness: State, Society, and the Military*. Los Angeles: University of California Press, 2005.
21. KLIER, J. D. *The Myth of Zion among East European Jewry*. In: HOSKING, G. a SCHOPFLIN, G. (eds.) (1997): *Myths and Nationhood*. New York: Routledge, 1997.
22. LAVENDER, A. D. a STEINBERG, C. B. (1995): *Jewish Farmers of the Catskills*. Gainesville: University Press of Florida, 1995.
23. LEVINGER, L. (1952): *A History of the Jews in the United States*. Cincinnati: Union of American Hebrew Congregations, 1952.
24. LEVY, R. S. (ed.) (2005): *Antisemitism: A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2005.
25. LINDEMANN, A. S. (1997): *Esau's Tears: Modern Anti-Semitism and the Rise of the Jews*. Cambridge: University Press, 1997.
26. MASALHA, N. (2014): *The Zionist Bible: Biblical Precedent, Colonialism and the Erasure of Memory*. New York: Routledge, 2014.
27. MEDOFF, R. a WAXMAN, Ch. I. (2012): *Historical Dictionary of Zionism*. New York: Routledge, 2012.
28. MENDEL, M. (1992): *Židé a Arabové*. Prachatic: Rovina, 1992.
29. MULALIC, M.: *Multiculturalism and EU Enlargement: The Case of Turkey and Bosnia-Herzegovina*. In: MARCINKOWSKI, Ch. (ed.) (2009): *The Islamic World and the West*. Kuala Lumpur: University of Malaya, 2009.
30. MUZIKÁŘ, J. a kol. (1983): *Palestínská otázka*. Praha: Academia, 1983.
31. OSOFSKY, G.: *The Hebrew Emigrant Aid Society of the United States (1881 – 1883)*. In: POZZETTA, G. E. (1991): *American Immigration & Ethnicity*. New York: Garland Publishing, Inc., 1991.
32. PELED, Y. (1989): *Class and Ethnicity in the Pale*. New York: Palgrave Macmillan, 1989.
33. PETERS, J. *Zionism*. In: FOLEY, M. (ed.) (1994): *Ideas that shape politics*. Manchester: University Press, 1994.
34. POLANYI, M.: *Jewish Problems*. In: ALLEN, R. T. (ed) (1997): *Society, Economics & Philosophy: Selected Papers*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1997.
35. RABINOVICH, I. a REINHARZ, J. (2008): *Israel in the Middle East: Documents and Readings on Society, Politics, and Foreign Relations, pre-1948 to the Present*. Waltham: Brandeis University Press, 2008.
36. ROPKE, W. (2007): *Crises & Cycles*. Auburn: The Ludwig von Mises Institute, 2007.
37. ROTTENBERG, D. (1998): *Finding Our Fathers: A Guidebook to Jewish Genealogy*. Baltimore: Genealogical Publishing, 1998.
38. SACHAR, H. M. (1999): *Dějiny Státu Izrael*. Praha: Regia, 1999.
39. SAND, Š. (2015): *Jak byl vynalezen židovský národ*. Praha: Rybka Publishers, 2015.
40. SICKER, M. (1999): *Reshaping Palestine*. Westport: Praeger, 1999.
41. SOSHUK, L. a EISENBERG, A. (eds.) (1984): *Momentous Century. Personal and Eyewitness Accounts of the Rise of the Jewish Homeland and State 1875 - 1978*. New York: Cornwall Books, 1984.
42. SPOLSKY, B. (2014): *The Languages of the Jews: A Sociolinguistic History*. Cambridge: University Press, 2014.
43. STEIN, L. (2003): *The Hope Fulfilled: The Rise of Modern Israel*. Westport: Praeger, 2003.

44. SUTTON, R. P. (2003): *Communal Utopias and the American Experience: Religious Communities, 1732-2000*. Westport: Praeger, 2003.
45. WEISS, M. (2004): *A Brief History of the Jewish People*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004.

Kontakt:

PhDr. Tomáš Michalák, PhD.

Ústav orientalistiky Slovenskej akadémie vied

Klemensova 19

813 64 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: tmichalak@centrum.sk

Analýza príčin procesu poklesu rastu HDP Číny a perspektívne riešenia

1. časť

Analysis of the Causes of the Process of China's GDP Growth Decline and Perspective Solutions

Part 1

Peter Ondris

Abstrakt: Prvá časť tejto štúdie na začiatku obsahuje analýzu stavu ekonomiky Číny v prvom štvrtroku 2019, keď došlo k jej celkovému oživeniu a rastu. Nasleduje čínsky pohľad na geo-ekonomický kontext súčasnej obchodnej politiky Spojených štátov voči Číne, ktorú mnohí Číňania vnímajú ako snahu narušiť vnútornú stabilitu krajiny. Cieľom prvej časti tejto štúdie je analýza príčin procesu poklesu rastu HDP Číny v období Svetovej ekonomickej krízy. Za primárnu príčinu poklesu rastu HDP Číny v predmetnom období možno považovať pokles kapitálových vstupov t. j. investícií do fixných aktív (dlhodobého hmotného majetku), ktorá sa na poklese rastu HDP krajiny podieľala približne 82 %. Druhým cieľom tejto časti štúdie je analýza či Číne hrozí ekonomická kríza. Výsledkom analýzy je, že riziko je malé, pretože Čína vykazuje najrýchlejší rast HDP per capita spomedzi všetkých najdôležitejších ekonomík vo svetovom hospodárstve a napriek poklesu stále má vysoký podiel hrubých národných úspor k HDP a na svete najvyššiu mieru sporenia domácností.

Kľúčové slová: Čína, ekonomika Číny, svetová ekonomická kríza, obchodná vojna USA – Čína, reformy čínskej ekonomiky

JEL klasifikácia: F02, F63, F69

Abstract: The Part 1 of this study begins with analysis of the current state of China's economy in the first quarter 2019, when it has experienced overall economic recovery. Following is the analysis of Chinese view of the current US trade policy towards China, which many Chinese see as an attempt to weaken internal stability of the country. The goal of the first part of this study is to analyze the causes of the process of China's GDP growth decline in the period of the Global economic crisis. It is possible to state that decline of capital inputs/investments in fixed assets is the primary cause responsible for approximately 82 % of decline of GDP growth. The second goal is the analysis if there is a risk that China will fall into an economic crisis. The results are that the risk is low, due to the fact that China is experiencing the highest GDP per capita growth rate among major world economies, and despite continual decrease possesses still high rate of gross national savings to GDP, as well as world's highest households savings rate.

Key words: China, China's economy, Global economic crisis, the US-China trade war, Chinese economy reforms

JEL Classification: F02, F63, F69

Úvod

Údaje o ekonomickom raste Číny za prvý štvrtrok 2019 spolu s ďalšími ekonomickými dátami zverejnenými v rovnakom čase vyvracajú predpovede a očakávania prudkého poklesu rastu čínskej ekonomiky, zverejnené predovšetkým vo viacerých západných médiách, ktoré vyjadrili prekvapenie či dokonca údiv nad výkonom čínskej ekonomiky na začiatku roku

2019.¹ V skutočnosti neexistovali dôvody na očakávanie prudkého spomalenia čínskej ekonomiky.

Pre analýzu súčasného stavu čínskej ekonomiky je nutné správne porozumenie súčasným trendom. Ide o to, že vhodné opatrenia krátkodobých stimulov ekonomiky už čínska vláda prijala, boli a v súčasnosti stále sú implementované v praxi a ich vplyv na ekonomiku sa začal prejavovať.

Kvantitatívna analýza dát potvrdzuje, že investície do fixných aktív predstavujú najdôležitejší a kľúčový faktor pre strednodobý ekonomický vývoj Číny, ako aj pre krátkodobú makroekonomickú reguláciu. Táto štúdia bola napísaná po zverejnení ekonomických dát za prvý štvrtrok 2019 v snahe analyzovať vplyv súčasnej obchodnej politiky USA voči Číne a spomalenie čínskej ekonomiky v roku 2018. Závěry tejto štúdie sú zreteľné, a síce že ekonomická politika, ktorá ovplyvňuje kapitálové vstupy do čínskej ekonomiky t. j. investície do fixných aktív, má najväčší vplyv na vývoj rastu HDP krajiny. Ekonomické údaje z prvého štvrtroku 2019, ako aj z nasledujúcich mesiacov, potvrdzujú závery analýz tejto štúdie, ktoré sú zamerané na krátkodobé, ako aj strednodobé trendy vývoja čínskej ekonomiky.

V snahe minimalizovať vplyv svetovej finančnej krízy na svoju ekonomiku a zabrániť poklesu rastu HDP, Čína aplikuje politiku ekonomických stimulov v podobe rozsiahlych investičných programov do fixných aktív (dlhodobého hmotného majetku) od roku 2008, čoho následkom začal narastať jej vnútorný dlh.² Vo väčšine západných krajín by takto veľké investičné stimuly boli financované priamo vládami, prostredníctvom adekvátnej fiškálnej politiky. Lenže Čína financovala a stále financuje svoje domáce investičné stimuly, ako aj projekty v rámci Iniciatívy pásu a cesty (Belt and Road Initiative – BRI) bankovými úvermi.

V prípade Iniciatívy pásu a cesty sú tieto úvery v súčasnosti predmetom kritiky prevažne západných krajín s odôvodnením, že vtiahujú menej rozvinuté krajiny do dlhovej pasce. V tejto súvislosti sa uvádzajú najmä Mjanmarsko a Srí Lanka. Malajzia a Pakistan sú v štádiu renegociácie financovania miliardových projektov s Čínou, ktoré súčasné vlády prevzali od predchádzajúcich. Avšak čo v analýzach odborných kruhov zväčša absentuje, je analýza existencie rizika či samotná ekonomika Číny nie je zraniteľná voči oveľa väčšej dlhovej pasci, ktorá by mohla ohroziť samotnú Iniciatívu pásu a cesty, ako aj ukončiť obdobie štyroch desaťročí bezprecedentného ekonomického rastu Číny. Z toho dôvodu je analýza dlhových rizík čínskej ekonomiky viac ako potrebná pre porozumenie situácie, v ktorej sa Čína v súčasnosti nachádza.

Stav ohrozenia rastu a prosperity čínskej ekonomiky je s najväčšou pravdepodobnosťou oveľa vážnejší ako vedenie krajiny pripúšťa. Dôvodom nie je vplyv obchodnej vojny so Spojenými štátmi, ale skôr štruktúra ekonomického rastu založeného na dlhu, ktorý umožnil bezprecedentnú transformáciu Číny do podoby druhej najväčšej svetovej ekonomickej veľmoci hneď za Spojenými štátmi. To, čo čínske vedenie nazýva „socializmus s čínskymi charakteristikami“ sa čoraz viac môže javiť ako západný model dlhového kolapsu, ktorý je na stereoidoch.

Táto štúdia analyzuje príčiny poklesu rastu HDP Číny v období po svetovej finančnej kríze do súčasnosti, spôsoby akými sa Čína snaží stimulovať rast HDP a hlavné riziká, ktorým čínska vláda v rámci tohto úsilia čelí.

¹ MITCHELL, T. a LIU, N. (2019): China GDP grows faster than expected in first quarter. [Online.] In: *Financial Times*, 16. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/a449c2fa-60a9-11e9-b285-3acd5d43599e>, AREDDY, J., T. (2019): China Growth Beats Expectations Thanks to Humming Factories. [Online.] In: *The Wall Street Journal*, 17. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.wsj.com/articles/china-growth-beats-expectations-thanks-to-humming-factories-11555469337>.

² BARBOZA, D. (2008): China Unveils Sweeping Plan for Economy. [Online.] In: *The New York Times*, 9. 11. 2008. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2008/11/10/world/asia/10china.html>.

1. Stav čínskej ekonomiky v prvom štvrtroku 2019

Rast HDP Číny v prvom štvrtroku 2019 dosiahol úroveň 6,4 %, čo je rovnako ako v poslednom štvrtroku 2018.³ Tento vývoj možno vyhodnotiť ako následok investičného stimulu v podobe značného balíka úverov. V marci 2019 dosiahli úvery poskytnuté bankami hodnotu 1,69 bilióna RMB (251,59 miliárd USD), čo predstavuje vyše 188 % nárast v porovnaní s februárom 2019, keď činili 0,9 bilióna RMB (135 miliárd USD). Ide o druhý najväčší objem od marca 2009.⁴ Celkové bankové úvery v prvom štvrtroku dosiahli hodnotu 5,81 bilióna RMB (856,5 miliardy USD).⁵ Celkové sociálne financovanie dosiahlo v marci 2019 úroveň 2,86 bilióna RMB (421,6 miliardy USD), teda vyše 401 % nárast v porovnaní s februárom 2019, keď dosiahol hodnotu 0,7 bilióna RMB (105 miliárd USD), čo predstavovalo medziročný nárast o 10,7 %.⁶ Následok týchto opatrení sa prejavil v marcových číslach v podobe 8,5 % rastu priemyselnej výroby, čo predstavuje najlepší výsledok od roku 2014 a v 8,7 % raste maloobchodného predaja.⁷ Export krajiny v marci medziročne narástol o 14,2 %.⁸ Oficiálny čínsky index nákupných manažérov (Purchasing Managers Index, PMI) v marci vzrástol na 50,5 bodu z februárových 49,2 bodu.⁹ Index nákupných manažérov Caixin, zameraný viac na malé firmy, narástol z februárových 49,9 bodu na 50,8 bodu v marci.¹⁰ Oficiálny nevýrobný index nákupných manažérov sa taktiež v marci v porovnaní s februárom posilnil, a to z 54,3 bodu na 54,8 bodu.¹¹ Tento rast kontrolných ukazovateľov v marci je obzvlášť dobrou správou pre čínsku ekonomiku v kontexte predpovedí MMF a iných medzinárodných organizácií o spomaľovaní svetovej ekonomiky. MMF predpovedal, že rast HDP vyspelých ekonomík ako celku, sa zníži z 2,3 % v roku 2018 na 2 % v roku 2019 a 1,7 % v roku 2020.¹² Odhadované spomalenie najväčších západných ekonomík je ešte väčšie. MMF predpovedá, že rast HDP EÚ sa zníži z 2,1 % v roku 2018 na 1,6 % v roku 2019, čo predstavuje

³ ZHAO, Y. a CURRAN, E. (2019): China's Strengthening Economy Bolsters Its Hand in Trump Trade Talks. [Online.] In: *Bloomberg*, 17. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-17/china-s-economic-growth-unexpectedly-held-up-in-first-quarter>.

⁴ TANG, F. (2019): China issues record new loans in the first quarter of 2019 as Beijing battles slowing economy amid trade war. [Online.] In: *South China Morning Post*, 12. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3005957/china-issues-record-new-loans-first-quarter-2019-beijing>.

⁵ China March new loans jump to 1.69 trln yuan, well above forecasts. [Online.] In: *Kitco*, 12. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kitco.com/news/2019-04-12/China-March-new-loans-jump-to-1-69-trln-yuan-well-above-forecasts.html>.

⁶ China's new lending tops 5.8 trillion yuan in first quarter. [Online.] In: *The Standard*, 12. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.thestandard.com.hk/breaking-news.php?id=126101&sid=2>.

⁷ China Industrial Production. [Online.] In: *Trading Economics*, 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/industrial-production>, China Retail Sales YoY. [Online.] In: *Trading Economics*, 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/retail-sales-annual>.

⁸ LIU, J. a CHENG, S. (2019): China's Exports Recover in March, Growing at Fastest Pace in Five Months. [Online.] In: *Caixin Global*, 12. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.caixinglobal.com/2019-04-12/chinas-exports-recover-in-march-growing-at-fastest-pace-in-five-months-101403562.html>.

⁹ Purchasing Managers Index for March, 2019. [Online.] In: *National Bureau of Statistics of China*, 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201904/t20190402_1657637.html.

¹⁰ China Caixin Manufacturing Purchasing Managers Index (PMI). [Online.] In: *investing.com*, 29. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.investing.com/economic-calendar/chinese-caixin-manufacturing-pmi-753>.

¹¹ China Non Manufacturing PMI. [Online.] In: *Trading Economics*, 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/non-manufacturing-pmi>.

¹² GOPINATH, G. (2019): A Weakening Global Expansion Amid Growing Risks. [Online.] In: *International Monetary Fund Blog*, 21. 1. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://blogs.imf.org/2019/01/21/a-weakening-global-expansion-amid-growing-risks/>.

pokles o 0,5 %. V Eurozóne má dôjsť k poklesu rastu z 1,8 % v roku 2018 na 1,6 % v roku 2019. V prípade USA má na základe predpovede MMF v uvedenom období dôjsť k poklesu rastu z 2,9 % na 2,5 %, teda k 0,4 % poklesu.¹³ Skutočnosť, že úroveň rastu západných ekonomík je oveľa nižšia ako v prípade Číny (6,6 % – 2018, 6,2 % predpoveď MMF pre 2019) znamená, že spomalenie v USA a EÚ je proporcionálne väčšie v porovnaní s počiatočnou fázou ekonomickej krízy, ako v prípade Číny.

Okrem týchto krátkodobých trendov v čínskej ekonomike, je zo strednodobého hľadiska ešte dôležitejší vývoj rastu objemu investícií do fixných aktív (dlhodobého hmotného majetku), ktorý medziročne klesal z 8,1 % v roku 2016 na 7,2 % v roku 2017 a 5,9 % v roku 2018.¹⁴ Vzhľadom na skutočnosť, že údaj z roku 2018 je značne nižší ako úroveň rastu HDP krajiny v tomto roku (6,6 %), je vysoko pravdepodobné, že podiel investícií do fixných aktív na tvorbe HDP v roku 2018 klesol. V prvom štvrtroku 2019 sa tento vývoj zmenil, keď v marci 2019 došlo k 6,3 % nárastu, čo je viac ako vo februári, keď rast dosiahol úroveň 6,1 % a citeľne viac v porovnaní s augustom 2018, keď zaznamenali najnižší rast za posledné roky na úrovni 5,3 %.¹⁵ Dôvody prečo sú tieto údaje kľúčové spočívajú v skutočnosti, že sú to práve investície (kapitálové vstupy) a žiadny iný faktor v ekonomike, ktoré rozhodujúcou mierou kontrolujú úroveň rastu HDP Číny, čo je rovnaké ako v prípade ostatných veľkých ekonomík. Okrem strednodobého vplyvu investícií na ekonomiku krajiny, to bol práve pokles investícií do fixných aktív, ktorý spôsobil spomalenie rastu čínskej ekonomiky v druhej polovici roku 2018 a ich nárast, ktorý zapríčinil dobré ekonomické výsledky v prvom štvrtroku 2019, obzvlášť v marci 2019.

2. Pohľad Číny na geo-ekonomický kontext súčasnej obchodnej politiky Spojených štátov

Z pohľadu čínskeho vedenia krajiny obchodná politika Spojených štátov voči Číne nemá len ekonomické, ale aj priamo geopolitické ciele, jedným z ktorých je snaha spomaliť ekonomický rozvoj Číny na takú úroveň, aby KS Číny vznikli vnútropolitické problémy. Niektoré americké médiá otvorene vyjadrovali nádej v takýto vývoj či dokonca vyjadrovali obavy z existujúceho nebezpečenstva, že obchodné rokovania medzi Spojenými štátmi a Čínou nepovedú k základným zmenám v Číne, vrátane obmedzenia významu štátnych podnikov.¹⁶ Obmedzenie významu či postavenia štátnych podnikov v čínskej ekonomike je samo o sebe prostriedkom na dosiahnutie ďalšieho cieľa. Konkrétne ide o kroky, ktoré by Čínu prinútili ustúpiť v otázkach, ktoré KS Číny vníma ako nevyhnutné pre svoje udržanie sa pri moci.¹⁷ Možno tvrdiť, že otázka úlohy štátnych podnikov v čínskej ekonomike je jedným z hlavných problematických bodov v obchodných rokovaniach medzi Spojenými štátmi a Čínou.¹⁸

¹³ Ibid.

¹⁴ China's fixed-asset investment up 7.2% in 2017. [Online.] In: *The State Council of the People's Republic of China*, 18. 1. 2018. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: http://english.gov.cn/archive/statistics/2018/01/18/content_281476018133466.htm, China's 2018 fixed-asset investment up 5.9%, Dec industrial output up 5.7%. [Online.] In: *The Business Times*, 21. 1. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.businesstimes.com.sg/government-economy/chinas-2018-fixed-asset-investment-up-59-dec-industrial-output-up-57>.

¹⁵ China Fixed Asset Investment. [Online.] In: *Trading Economics*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/fixed-asset-investment>.

¹⁶ WEI, L. a DAVIS, B. (2019): Trump, Xi Face Pressure at Home Over Trade. [Online.] In: *The Wall Street Journal*, 20. 2. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.wsj.com/articles/warriors-on-trade-trump-and-xi-face-a-similar-challenge-at-home-11550709127>.

¹⁷ WEI, L. a DAVIS, B. (2019): China, U.S. Seek Broad Outline of a Trade Pact This Week. [Online.] In: *The Wall Street Journal*, 12. 2. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.wsj.com/articles/china-u-s-seek-to-narrow-gap-on-trade-for-trump-xi-to-close-at-summit-11549976897>.

¹⁸ FIFIELD, A. a LYNCH, D. J. (2019): In pursuing a trade deal, the U.S. may be asking China to do the unthinkable. [Online.] In: *The Washington Post*, 14. 2. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete:

Spojené štáty tak de facto od Číny požadujú, aby zmenila či opustila svoj súčasný ekonomický model na taký, ktorý by v konečnom dôsledku znamenal oslabenie moci KS Číny v krajine.

Tento geopolitický cieľ, ktorý je zamaskovaný ako ekonomický, americká administratíva prijala, pretože správne rozumie tomu, že KS Číny je základom existencie Čínskej ľudovej republiky, ako aj politiky realizácie konceptu Čínskeho sna (Zhongguomeng 中国梦), ktorého cieľom je omladenie a revitalizácia čínskeho národa¹⁹ a priemyselnej stratégie Made in China 2025 (Zhongguozhizao 2025 中国制造2025).²⁰ Prípadné oslabenie postavenia KS Číny by v Číne vyvolalo vnútornú nestabilitu s možnými najväčšími následkami a krajinu oslabilo aj zahraničnopoliticky. V situácii aplikácie ekonomickej politiky s cieľom dosiahnutia geopolitických cieľov, je nevyhnutné správne porozumenie ekonomickým silám, ktoré pôsobia na úrovni svetovej ekonomiky, ale aj na úrovni národných ekonomík. Pre Čínu platia ekonomické princípy rovnako, ako pre akúkoľvek inú krajinu. Zatiaľ čo mnoho iných analýz je sústredených na faktor dopytu v čínskej ekonomike, táto štúdia je zameraná na faktor strednodobej a dlhodobej ponuky. Tieto dva prístupy nie sú v rozpore. Pre správne porozumenie stavu ekonomiky nejakej krajiny, je nutné analyzovať stránku dopytu aj ponuky. Opatrenia v oblasti dopytu môžu v mnohých prípadoch priniesť rýchlejšie výsledky. Avšak zo strednodobého a dlhodobého hľadiska sú dominantné práve opatrenia v oblasti ponuky. Krátkodobé opatrenia v oblasti dopytu si však taktiež vyžadujú relevantné zmeny v oblasti ponuky. To znamená, že na zmenu ekonomického rastu je potrebné, aby dopyt viedol ku zmenám štruktúry ekonomických vstupov, t. zn. zmeny v dopyte, ktoré neovplyvnia štruktúru vstupov ponuky, môžu zapríčiniť infláciu či defláciu, ale neumožnia ekonomický rast. Z toho dôvodu je taktiež nutné analyzovať štruktúru ponuky s cieľom stanovenia miery vplyvu opatrení na strane dopytu. Cieľom tejto štúdie je preto kvantitatívna analýza ekonomických síl v čínskej ekonomike formujúcich stránku ponuky.

3. Faktor vývoja rastu HDP Číny

Rast HDP per capita Číny je najrýchlejší spomedzi všetkých najdôležitejších ekonomík vo svetovom hospodárstve.

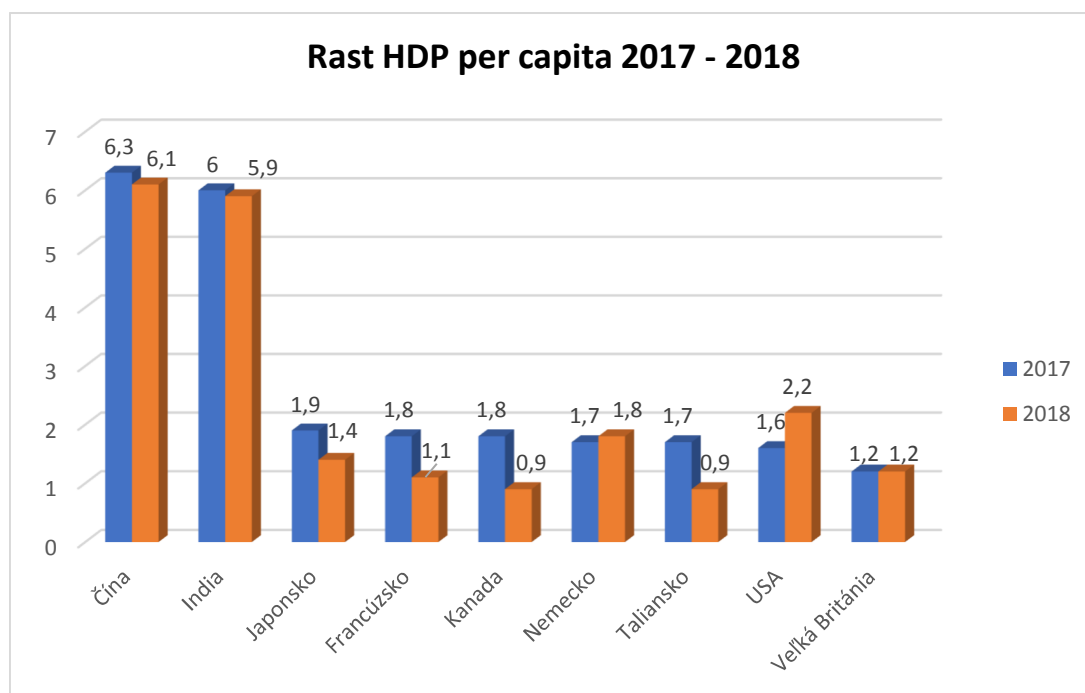
https://www.washingtonpost.com/world/in-pursuing-a-trade-deal-the-us-may-be-asking-china-to-do-the-unthinkable/2019/02/14/2cdf9ad6-3067-11e9-ac6c-14eea99d5e24_story.html?noredirect=on&utm_term=.8df7ab24a028.

¹⁹ Koncept Čínsky sen (Zhongguomeng 中国梦), je vytvorený súčasnou generáciou čínskeho vedenia v roku 2013 a opisuje úlohu jednotlivca v čínskej spoločnosti. Perzident Xi Jinping definoval Čínsky sen ako veľké oživenie čínskeho národa. Špecifickým cieľom je rozvinúť krajinu do podoby prosperujúcej, mocnej a revitalizovanej. The Chinese Dream Infuses Socialism with Chinese Characteristics with New Energy. [Online.] In: *China Copyright and Media*, 6. 5. 2013. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2013/05/06/the-chinese-dream-infuses-socialism-with-chinese-characteristics-with-new-energy/>.

²⁰ V roku 2015 čínska vláda schválila komplexnú národnú priemyselnú stratégiu s názvom Made in China 2025, ktorá hovorí o transformácii čínskej ekonomiky preč od Made in China (vyrobené v Číne) smerom ku Created in China (objavené v Číne), preč od „rýchlo urobené“ smerom ku „kvalitne urobené“, preč od „čínskych výrobkov“ smerom ku „čínskym značkám“. Celkový koncept Made in China 2025 je z veľkej časti vytvorený na základe modelu nemeckej priemyselnej stratégie Industry 4.0, ktorú niektorí nazývajú štvrtou priemyselnou revolúciou. Cieľom je využívať technologický pokrok v kľúčových technológiách ako umelá inteligencia, internet vecí (internet of things), inteligentné stroje, cloudové systémy, kyberbezpečnosť či adaptačná robotika na uskutočnenie radikálnych zmien v biznis procesoch organizácií. Čína z tohto konceptu spravila národnú strategickú prioritu pre jej budúci ekonomický rozvoj. Do roku 2025, teda 10 rokov po začiatku realizácie stratégie Made in China 2025, sa Čína plánuje stať „hlavnou výrobnou veľmocou“. V rámci tohto kroku Čína konsoliduje svoju výrobnú moc, zvýši digitalizáciu výroby, osvojí si hlavné nové kľúčové technológie a zvýšením kvality sa stane ešte viac konkurencieschopná v oblastiach ako vysokorýchlostná železnica a iných, v ktorých už v súčasnosti je svetovým lídrom. Spotreba energie a úroveň znečistenia by mali dosiahnuť hodnoty vyspelých západných krajín. KANIA, E., B. (2019): Made in China 2025, Explained. [Online.] In: *The Diplomat*, 1. 2. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://thediplomat.com/2019/02/made-in-china-2025-explained/>.

V snahe vyhnúť sa nesprávnemu porozumeniu nasledujúcich analýz, je nutné najskôr spraviť vyváženú analýzu ekonomickej situácie Číny. V rokoch 2017 a 2018 vykázala Čína najrýchlejší rast HDP per capita spomedzi všetkých najdôležitejších ekonomík vo svetovom hospodárstve, teda pozíciu, ktorú zastávala po niekoľko posledných desaťročí (viď graf č. 1).

Graf č. 1: Rast HDP per capita Číny, Indie a krajín G7 v rokoch 2017 – 2018

Prameň: Vypočítané z údajov: GDP per capita growth (annual %). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.kd.zg> a *World Economic Outlook 2018*. [Online.] In: *International Monetary Fund*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx>.

Na základe odhadov MMF dosiahol rast HDP per capita Číny v roku 2018 hodnotu 6,1 %. Pre porovnanie India dosiahla rast 5,9 %, USA 2,2 %, Nemecko 1,8 % a Japonsko 1,4 %. Skutočnosť, že demografický rast populácie Číny je v súčasnosti značne nižší ako v prípade Indie, USA, Veľkej Británie a Kanady (porovnanie s niektorými krajinami G7), značne ovplyvňuje celkový rast HDP Číny. Avšak životná úroveň obyvateľov Číny viac závisí na HDP per capita ako na celkovom (nominálnom) HDP. Napríklad, aj v prípade akceptovania oficiálnych údajov o raste nominálneho HDP Indie, ktoré neakceptujú dokonca ani mnohí indickí odborníci, by bol rast HDP per capita Číny stále vyšší ako ten Indie. Pritom rast HDP per capita Číny je takmer trojnásobný v porovnaní s rastom USA, viac ako trojnásobný v porovnaní s rastom Nemecka a viac ako štvornásobný v porovnaní s rastom Japonska.²¹

²¹ Pri porovnávaní vyššieho rastu HDP per capita Číny s inými najdôležitejšími ekonomikami vo svetovom hospodárstve je nutné zohľadniť faktor základu/bázy rastu, teda HDP/c, ktorá je v USA, Japonsku a v Nemecku výrazne vyššia ako v Číne. Nominálne HDP per capita Číny v roku 2018 činilo 9600 USD (MMF). Takže USA mali 6,5 krát väčšie HDP per capita (62 600 USD, MMF 2018), Nemecko 5 krát väčšie (48 260 USD, MMF 2018) a Japonsko 4 krát väčšie (39 300 USD, MMF 2018). Z toho vyplýva, že pri takomto nepomere základu nominálneho HDP per capita predstavoval čínsky rast v roku 2018 len cca 45 % z amerického rastu. V prípade rastu HDP per capita na základe parity kúpnej sily to však bolo až cca 80 %. V prípade japonského rastu bol čínsky rast v absolútnych číslach vyšší o 4 % (nominálny) resp. 79 % (parita kúpnej sily) a v prípade Nemecka bol nižší o tretinu (nominálny), ale na základe parity kúpnej sily vyšší o 15 %.

Správy v médiách, hlavne západných, o tom, že čínska ekonomika je v „kríze“²² z toho dôvodu možno označiť ako nie založené na skutočných faktoch. Okrem toho, neexistujú dôvody domnievať sa, že k takej kríze dôjde z krátkodobého či strednodobého hľadiska. Čína má na svete najsilnejšie makroekonomické mechanizmy, aby zabránila vážnemu ekonomickému spomaleniu. Z toho dôvodu analýzy tejto štúdie nerozoberajú „neexistujúcu krízu“, ale zameriavajú sa na objasnenie strednodobých a dlhodobých otázok, pri ktorých je nutné vyhnúť sa konceptuálnemu a faktografickému neporozumeniu.

3.1 Analýza argumentácie o ekonomickom spomaľovaní Číny

V súčasnosti sa v médiách najviac vyskytujú tri nasledovné argumentácie tvrdiace, že ekonomický rast Číny sa spomaľuje:

- Spomaľovanie čínskej ekonomiky je z dôvodu nedostatku vhodných trhových mechanizmov. Konkrétnou príčinou má byť negatívny vplyv štátnych podnikov na čínsku ekonomiku.
- Ekonomické spomaľovanie je následok demografických faktorov, a síce spomaľovania rastu práceschopnej populácie nasledované pomalým poklesom pracovnej sily.
- Spomaľovanie ekonomického rastu ako následok znižovania kapitálových vstupov.

Tieto vysvetlenia sa navzájom nevylučujú. Avšak dokonca aj v prípade vplyvu viacerých týchto faktorov, je nutné zistiť, ktorý z nich má najsilnejší vplyv, pretože len na základe toho bude možné vytvoriť vhodnú odpoveď na politickej úrovni. Závbery, ku ktorým možno dospieť na základe skutočných údajov sú nasledovné:

- Demografické faktory zohrávajú určitú, avšak obmedzenú úlohu v procese spomaľovania čínskej ekonomiky.
- Faktory ako neefektívne trhové mechanizmy či negatívna úloha štátnych podnikov, sú v zásade sekundárne v procese ekonomického spomaľovania Číny, a to aj napriek skutočnosti, že udržiavanie efektívne fungujúcich trhových mechanizmov je kľúčové na zabránenie prílišného spomaľovania čínskej ekonomiky.
- Jednoznačne dominantným a primárnym faktorom zapríčiňujúcim ekonomické spomaľovanie Číny je pokles tvorby kapitálu a investícií do fixných aktív.

Vzhľadom na to, že tieto faktory sú kľúčové pre ekonomický rozvoj Číny, je nutná ich komplexná analýza.

3.2 Analýza podielu hlavných faktorov na tvorbe rastu HDP

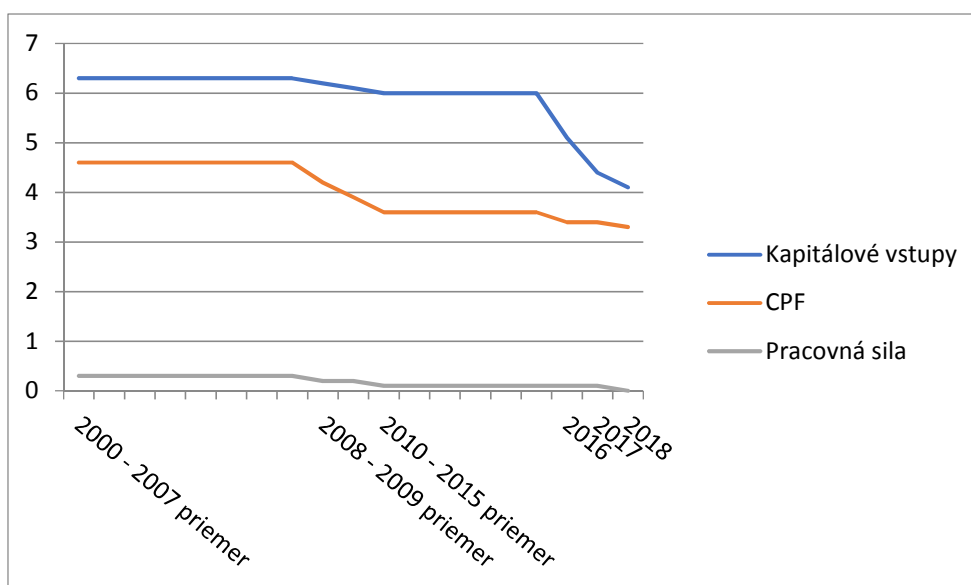
Pre výpočet významu rozdielnych príčin ekonomického rastu (ponukovej strany HDP) možno za najvhodnejšiu považovať metódu rastového účtovníctva, ktorá analyzuje rast HDP ako výsledok troch vstupov: kapitálu, pracovnej sily a celkovej produktivity faktorov – CPF (total factor productivity – TFP). To znamená, že $HDP = \text{kapitálové vstupy} + \text{vstupy pracovnej sily} + \text{CPF}$. Celková produktivita faktorov – CPF je definovaná ako tá časť rastu HDP, ktorú nemožno vysvetliť kapitálovými vstupmi, ani vstupmi pracovnej sily. Za použitia metódy rastového účtovníctva možno stanoviť skutočný rozsah a význam často medializovaných vysvetlení spomaľovania čínskej ekonomiky.

²² Rogoff, K. (2019): A Chinese recession is inevitable - don't think it won't affect you. [online]. In: *The Guardian*, 7. 11. 2018 [Citované 21. 5. 2019] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/business/2018/nov/07/a-chinese-recession-is-inevitable-dont-think-it-wont-affect-you>, Schuman, M. (2019): Forget the Trade War. China Is Already in Crisis. [online]. In: *Bloomberg Businessweek*, 17.1. 2019 [Citované 21. 5. 2019] Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-17/forget-the-trade-war-china-is-already-in-crisis>, AREDDY, J. T. (2019): China Growth Beats Expectations Thanks to Humming Factories. [Online.] In: *TheWallStreetJournal*, 17. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.wsj.com/articles/china-growth-beats-expectations-thanks-to-humming-factories-11555469337>

- Pokiaľ by bolo pravdivé tvrdenie, že spomaľovanie čínskej ekonomiky je dôsledkom nedostatočných trhových mechanizmov, a teda negatívnym následkom existencie štátnych podnikov, tak by sa to prejavilo v poklese rastu CPF, pretože otázky trhovej efektivity a štátnych podnikov sú záležitosti efektivity, resp. produktivity a nespádajú do kategórie kapitálových vstupov ani pracovnej sily.
- Pokiaľ by bolo pravdivé tvrdenie, že čínska ekonomika sa spomaľuje dôsledkom demografického vývoja, t. j. starnutia populácie a spomaľovaním rastu počtu pracovnej sily, odzrkadlilo by sa to v poklese vstupov na strane pracovnej sily.
- Pokiaľ by bolo pravdivé tvrdenie, že ekonomické spomaľovanie čínskej ekonomiky je dôsledkom poklesu investícií, tak by to bolo následkom poklesu kapitálových vstupov.

Graf č. 2 znázorňuje priemerný vývoj úrovne zmienených troch vstupov na strane ponuky čínskej ekonomiky od roku 2000. Pre účely analýzy odpovede Číny na svetovú finančnú krízu (2008/2009), ako aj pre účely analýzy procesu spomaľovania rastu čínskej ekonomiky, ako počiatočný rok možno zvoliť rok 2010, ktorý znamenal počiatok obdobia trvalého poklesu rastu HDP Číny s výnimkou roku 2017, ktorý ale nepredstavuje zásadnú odchýlku od tohto vývoja. Je nutné poznamenať, že ide o približné odhady, pretože významnou premennou ovplyvňujúcou výsledok je stanovené časové obdobie, keďže hodnoty jednotlivých faktorov sa každý rok menili a menia.

Graf č. 2: Podiel hlavných faktorov na tvorbe rastu HDP Číny

Prameň: Vypočítané z údajov The Conference Board Productivity Brief 2019. [Online.] In: *conference-board.org*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.conference-board.org/retrievefile.cfm?filename=TED_ProductivityBrief_20191.pdf&type=subsite

Z hlavných kľúčových dát a faktov na základe metódy rastového účtovníctva vyplýva, že v období rokov 2010 – 2018 sa rast HDP Číny znížil o štyri percentuálne body (4,03 %) a to z 10,63 % na 6,6 %.²³ Podiel jednotlivých hlavných faktorov tvorby rastu HDP Číny je nasledovný:

²³ GDP growth (annual %). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>, HARADA, I. (2019): China's GDP growth slows to 28-year low in 2018. [Online.] In: *Nikkei Asian Review*, 21. 1. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://asia.nikkei.com/Economy/China-s-GDP-growth-slows-to-28-year-low-in-2018>.

- Došlo k nízkemu, takmer zanedbateľnému poklesu vstupov pracovnej sily pri tvorbe rastu HDP a z úrovne 0,1 % na 0 %. Primárne to možno vyhodnotiť ako následok demografického vývoja, ktorý sa podieľal na poklese rastu HDP. Vypočítané ako podiel z celkového spomalenia čínskej ekonomiky, teda 4,3 % spomalenia rastu HDP možno vyhodnotiť ako dôsledok poklesu vstupov pracovnej sily.
- V prípade rastu celkovej produktivity výrobných faktorov - CPF došlo k poklesu, ale nie dramatickému. V rokoch 2010 – 2017 CPF prispela cca 3,6 % k rastu HDP a v roku 2018 to bolo 3,3 %. Pokles úrovne CPF sa podieľal cca 13 % na poklese rastu HDP.
- V prípade kapitálových vstupov došlo k ich zníženiu z tvorby v priemere 6 % rastu HDP v rokoch 2010-2017 na 4,1 % v roku 2018. Pokles kapitálových vstupov spomalil rast HDP Číny o cca 3,32 %. V období rokov 2010 – 2018 došlo k poklesu rastu HDP o 38 %. Kapitálové vstupy sa na tomto poklese rastu HDP podieľali približne 82,6 %.

Z toho dôvodu hlavné medializované teórie týkajúce sa spomaľovania rastu HDP čínskej ekonomiky možno vyhodnotiť nasledovne:

- Jednoznačne najvplyvnejším faktorom zapríčiňujúcim pokles rastu HDP Číny v posledných rokoch bol pokles kapitálových vstupov, ktoré mali vyše 82 % podiel na poklese rastu HDP v uvedenom období.
- Došlo síce aj k poklesu vstupov na strane pracovnej sily, primárne ako následok demografického vývoja, ale tento faktor mal len približne 4,3 % podiel na poklese rastu HDP krajiny, čo jeho vplyv značným spôsobom marginalizuje.
- V prípade poklesu CPF, tak v uvedenom období síce došlo k citel'nému zníženiu jeho úrovne, avšak nepredstavoval rozhodujúci faktor celkového poklesu rastu HDP Číny, na ktorom sa podieľal približne 13 %. Z toho dôvodu možno tvrdiť, že spomaľovanie čínskej ekonomiky nie je primárnym následkom zhoršovania trhovej efektivity či negatívnej úlohy štátnych podnikov, aj keď vplyv tohto faktoru nie je marginálny a nemožno v úplnosti vylúčiť. Možno ho vyhodnotiť tak, že štátny sektor čínskej ekonomiky si určite vyžaduje reformy, ale nie jeho zrušenie.

3.3 Demografia a pokles vstupov pracovnej sily

Možno tvrdiť, že demografické faktory zohrávajú úlohu v ekonomickom spomaľovaní Číny, aj keď veľmi malú na úrovni približne 4,3 %. Z toho dôvodu tvrdenie, že čínska ekonomika spomaľuje primárne v dôsledku demografických faktorov, v extrémnom prípade, že čínska populácia zostarne predtým ako zbohatne, neobstojí pri konfrontácii so skutočnými dátami. Z hľadiska presnej analýzy by teoreticky v nasledujúcich rokoch bolo možné udržať vstupy pracovnej sily na súčasnej úrovni a to aj za pokračovania súčasných demografických trendov. Umožnili by to opatrenia ako zvýšenie veku odchodu do dôchodku, zvýšenie kvalifikácie pracovnej sily, atď. Tieto kroky by si však vyžadovali veľké sociálne zmeny, pretože ide o spoločensky veľmi citlivé témy, ktorých realizácia je finančne náročná. Možno očakávať, že čínska vláda v nasledujúcich rokoch v tejto oblasti prijme nejaké opatrenia tohto druhu, avšak je vysoko nepravdepodobné, že samotné tieto opatrenia dokážu zastaviť súčasné demografické trendy.

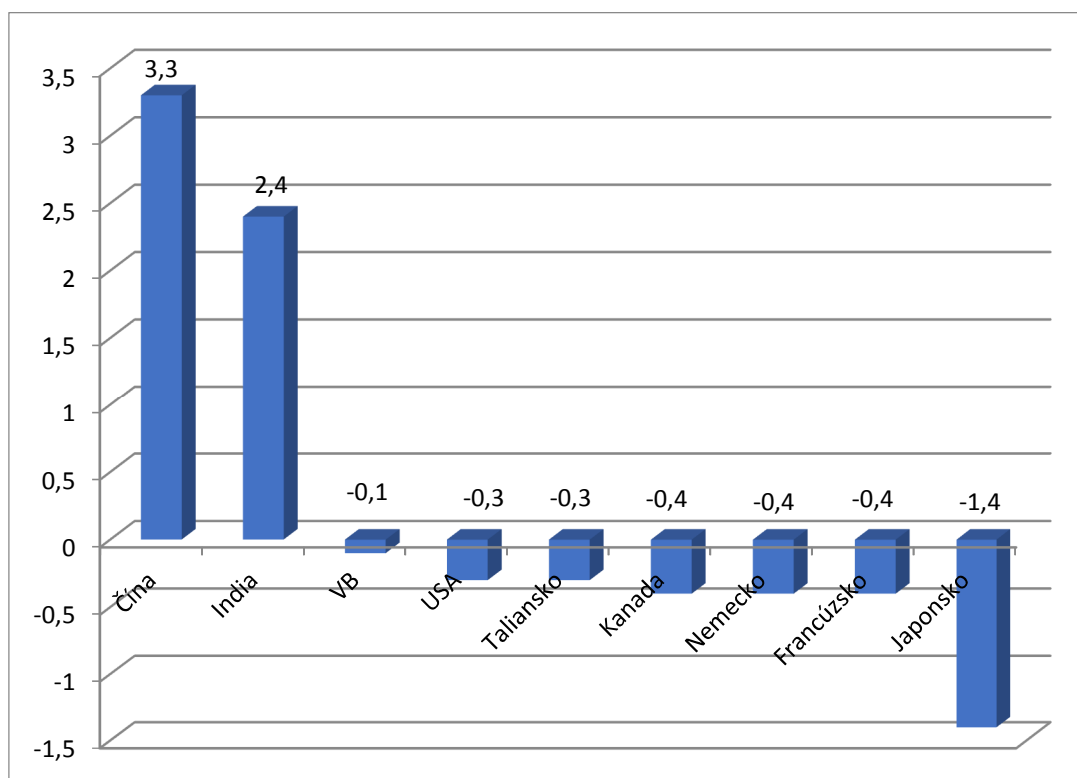
Na základe vyššie uvedených faktov možno tvrdiť, že demografický faktor bude aj v nasledujúcich rokoch pôsobiť spomaľujúco na rast HDP Číny, približne v rozsahu 5 – 10 %, predovšetkým v závislosti vývoja zvyšných dvoch faktorov. Zo súčasných demografických trendov možno vyvodiť záver, že pomalý rast čínskej populácie potvrdzuje skutočnosť, že najdôležitejšou metódou ako merať komparatívny ekonomický rozvoj Číny, je HDP per capita. V roku 2017 vykázala populácia Číny rast na úrovni 0,6 %, čo je oveľa nižšie ako napr.

v prípade Indie (1,1 %).²⁴ Lenže ekonomický blahobyť čínskej populácie je viac spätý s HDP per capita ako s nominálnym HDP. V tom smere Čína vykázala najrýchlejší rast HDP per capita zo všetkých najdôležitejších ekonomík vo svetovom hospodárstve (viď graf č. 1).

3.4 Celková produktivita faktorov (CPF)

Aplikáciou medzinárodne uznávanej metódy rastového účtovníctva pri meraní príčin ekonomického rastu možno vyvodiť záver, že primárnou príčinou spomaľovania rastu HDP Číny je pokles kapitálových vstupov, a nie faktory ako úloha štátnych podnikov v ekonomike či nedostatočné trhové mechanizmy. To však neznamená, že faktory ovplyvňujúce CPF sú marginálne. Naopak, jedným z dôvodov vysokého rastu HDP per capita Číny je vysoká úroveň rastu CPF. V roku 2018 predstavoval nárast HDP Číny vplyvom CPF 3,3 %, čo je viac v porovnaní s Indiou (2,4 %) a oveľa viac v porovnaní so Spojenými štátmi a Talianskom (- 0,3 %), ako aj Kanadou, Nemeckom a Francúzskom (- 0,4 %), ktoré všetky v danom roku vykázali negatívny prepád (viď graf č. 3).

Graf č. 3: Úroveň celkovej produktivity faktorov v Číne, Indii a krajinách G7 v roku 2018

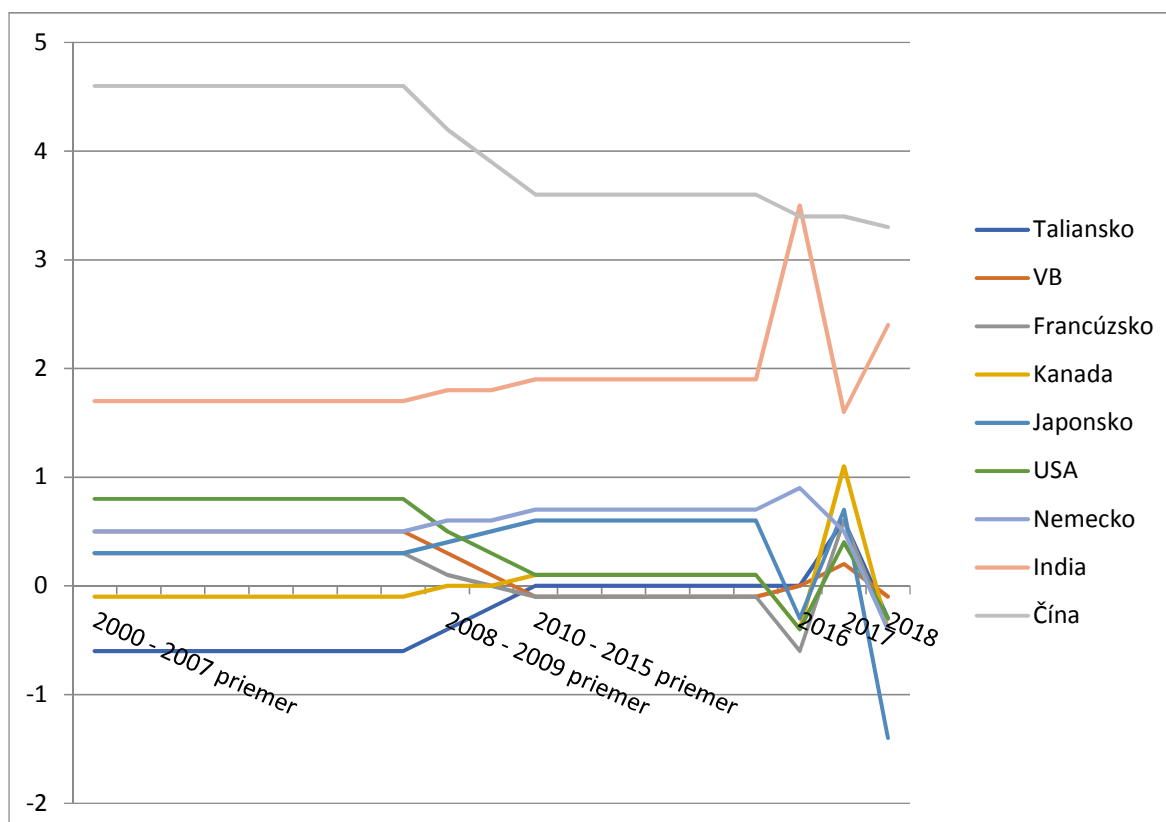

Prameň: Vypočítané z údajov The Conference Board Productivity Brief 2019. [Online.] In: *conference-board.org*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.conference-board.org/retrievefile.cfm?filename=TED_ProductivityBrief_20191.pdf&type=subsite.

V prípade Číny je vysoký rast CPF dlhodobým fenoménom a nie dôsledkom špecifickej situácie v jednom roku (viď graf č. 4).

²⁴ Population growth (annual %). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/sp.pop.grow>.

Graf č. 4: Vývoj rastu CPF v Číne, Indii a krajinách G7 v období rokov 2000 – 2018

Prameň: Vypočítané z údajov The Conference Board Productivity Brief 2019. [Online.] In: *conference-board.org*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.conference-board.org/retrievefile.cfm?filename=TED_ProductivityBrief_20191.pdf&type=subsite.

Z porovnania CPF rastu medzi rôznymi krajinami vyplýva viacero dôležitých implikácií. Najdôležitejšou je skutočnosť, že je nerealistické domnievať sa, že Čína môže zvýšiť rast HDP tým, že zvýši úroveň rastu CPF. Naopak, úroveň rastu CPF Číny je o toľko vyššia ako v prípade ostatných najdôležitejších ekonomík vo svetovom hospodárstve, že v prípade jej poklesu si bude vyžadovať značné úsilie, aby sa zabránilo negatívnemu vplyvu, ktorý bude mať na celkový rast HDP krajiny. Na základe výročných správ OECD možno konštatovať, že rast CPF je cyklický, to znamená, čím vyšší je rast HDP, tým vyšší je rast CPF a naopak. Ide o korelačný, nie kauzálny vzťah.

3.5 Celkové úspory

Tvorba kapitálu čiže úspory, ktorá je nutná na financovanie investícií, vykazuje podobný vývoj ako investície do fixných aktív, v ešte extrémnejšej podobe. Pojem úspory pre potreby tejto štúdie označuje celkové úspory, teda úspory domácností, korporátne úspory, ako aj vládne úspory. V rokoch 2007 až 2017 klesli celkové čisté úspory v Číne z 33,8 % hrubého národného dôchodku – HND na 22,6 %, čo predstavuje pokles o 11,2 %.²⁵ Tento značný pokles podielu čistých úspor v čínskej ekonomike, spolu s veľkým poklesom ponuky kapitálu, mal negatívny dopad na celkovú ekonomiku krajiny. Pokles čistých úspor bol následkom dvoch procesov:

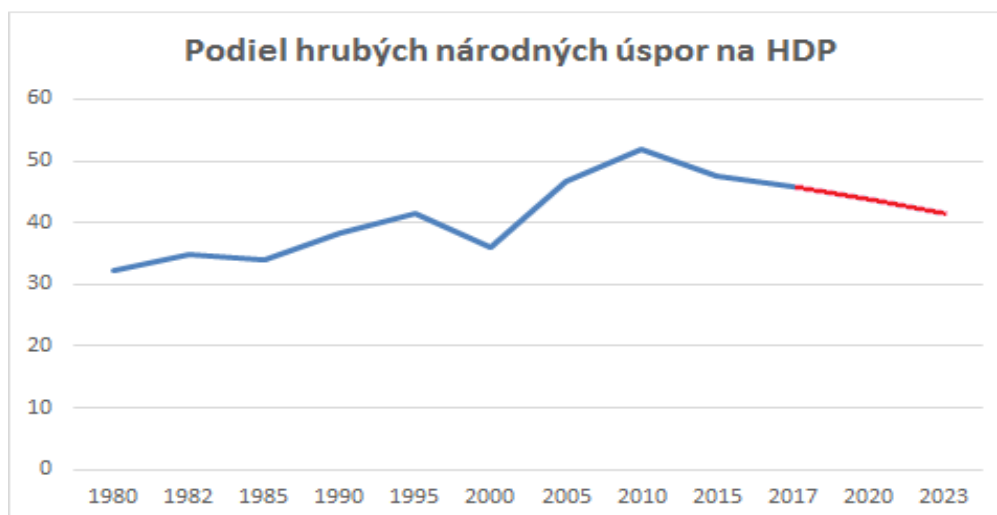
- Hrubé národné úspory klesli od svojho vrcholu v roku 2008, keď dosiahli úroveň 52,3 % HDP do roku 2017 na úroveň 45,7 % HDP, čo predstavuje pokles o 12,5 %

²⁵ Adjusted savings: net national savings (% of GNI). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.NNAT.GN.ZS?locations=CN>.

(viď graf č. 5).²⁶ V porovnaní s rokom 2010 ide o pokles na úrovni 11,6 %. Keď to porovnáme s poklesom rastu HDP, tak ten v období rokov 2008 – 2017 klesol o 28,5 %.

- Kapitálová spotreba narástla z 12,4 % hrubého národného dôchodku v roku 2007 (606,5 miliardy USD) na 21,3 % HND v roku 2017 (2,98 bilióna USD).²⁷

Graf č. 5: Podiel hrubých národných úspor na HDP

Prameň: Gross national savings (% of GDP). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://tcdata360.worldbank.org/indicators/econ.gns?country=CHN&indicator=346&countries=BRA&viz=line_chart&years=1980,2023.

Výpočet presného objemu úspor a kapitálovej spotreby je náročné vypočítať, avšak zmeny čínskej ekonomiky sú natoľko veľké, že celkový vývoj je zjavný. V posledných rokoch došlo k prudkému zníženiu tvorby kapitálu v čínskej ekonomike. Tento vývoj sa udial súčasne s poklesom kapitálových vstupov, čo vytvorilo nedostatok kapitálu na strane ponuky a v konečnom dôsledku viedlo k spomaľovaniu rastu HDP krajiny.

3.6 Tvorba kapitálu a ekonomický rast

Zo skutočnosti, že existuje silná korelácia medzi tvorbou kapitálu/úspor a rastom HDP možno vyvodit' záver, že nie je možné zvýšiť rast HDP Číny bez toho, aby došlo k zvýšeniu hrubých úspor ako podielu HDP. Taktiež z toho vyplýva, že akýkoľvek pokles podielu hrubých úspor v rámci HDP bude sprevádzaný poklesom rastu HDP. Argumentácia, že tento korelačný vzťah neznamena kausalitu, t. j. že pokles úspor nezapríčiňuje pokles rastu HDP, je v tomto prípade bezpredmetná, pretože tento korelačný vzťah dokazuje, že nie je možné zvýšiť rast HDP Číny bez toho, aby došlo k zvýšeniu podielu úspor na HDP. Korelácia tvorby kapitálu/úspor a rastu HDP, ako aj korelácia úrovne investícií do fixných aktív a rastu HDP potvrdzujú, že tvorba kapitálu je rozhodujúcim faktorom pre rast HDP Číny. Pre správne porozumenie súčasného stavu čínskej ekonomiky je nutná aj analýza faktorov, ktoré môžu ohroziť tvorbu kapitálu. V tomto smere najväčším rizikom je faktor dlhu a dlhovej záťaže, ktorý je analyzovaný v druhej časti tejto práce.

²⁶ Gross national savings (% of GDP). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://tcdata360.worldbank.org/indicators/econ.gns?country=CHN&indicator=346&countries=BRA&viz=line_chart&years=1980,2023.

²⁷ Adjusted savings: consumption of fixed capital (current US\$). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.DKAP.CD?locations=CN>.

Použitá literatúra:

1. Adjusted savings: consumption of fixed capital (current US\$). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.DKAP.CD?locations=CN>
2. Adjusted savings: net national savings (% of GNI). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.NNAT.GN.ZS?locations=CN>
3. AREDDY, J. T. (2019): China Growth Beats Expectations Thanks to Humming Factories. [Online.] In: *The Wall Street Journal*, 17. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.wsj.com/articles/china-growth-beats-expectations-thanks-to-humming-factories-11555469337>
4. BARBOZA, D. (2008): China Unveils Sweeping Plan for Economy. [Online.] In: *The New York Times*, 9. 11. 2008. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2008/11/10/world/asia/10china.html>
5. FIFIELD, A. a LYNCH, D., J. (2019): In pursuing a trade deal, the U.S. may be asking China to do the unthinkable. [Online.] In: *The Washington Post*, 14. 2. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.washingtonpost.com/world/in-pursuing-a-trade-deal-the-us-may-be-asking-china-to-do-the-unthinkable/2019/02/14/2cdf9ad6-3067-11e9-ac6c-14eea99d5e24_story.html?noredirect=on&utm_term=.8df7ab24a028
6. GDP growth (annual %). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>
7. GDP per capita growth (annual %). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.kd.zg>
8. GOPINATH, G. (2019): A Weakening Global Expansion Amid Growing Risks. [Online.] In: *International Monetary Fund Blog*, 21. 1. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://blogs.imf.org/2019/01/21/a-weakening-global-expansion-amid-growing-risks/>
9. Gross national savings (% of GDP). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://tcdata360.worldbank.org/indicators/econ.gns?country=CHN&indicator=346&countries=BRA&viz=line_chart&years=1980,2023
10. HARADA, I. (2019): China's GDP growth slows to 28-year low in 2018. [Online.] In: *Nikkei Asian Review*, 21. 1. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://asia.nikkei.com/Economy/China-s-GDP-growth-slows-to-28-year-low-in-2018>
11. China Caixin Manufacturing Purchasing Managers Index (PMI). [Online.] In: *investing.com*, 29. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.investing.com/economic-calendar/chinese-caixin-manufacturing-pmi-753>
12. China Fixed Asset Investment. [Online.] In: *Trading Economics*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/fixed-asset-investment>
13. China Industrial Production. [Online.] In: *Trading Economics*, 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/industrial-production>
14. China March new loans jump to 1.69 trln yuan, well above forecasts. [Online.] In: *Kitco*, 12. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kitco.com/news/2019-04-12/China-March-new-loans-jump-to-1-69-trln-yuan-well-above-forecasts.html>
15. China Non Manufacturing PMI. [Online.] In: *Trading Economics*, 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/non-manufacturing-pmi>

16. China Retail Sales YoY. [Online.] In: *Trading Economics*, 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/china/retail-sales-annual>
17. China's 2018 fixed-asset investment up 5.9%, Dec industrial output up 5.7%. [Online.] In: *The Business Times*, 21. 1. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.businesstimes.com.sg/government-economy/chinas-2018-fixed-asset-investment-up-59-dec-industrial-output-up-57>
18. China's fixed-asset investment up 7.2% in 2017. [Online.] In: *The State Council of the People's Republic of China*, 18. 1. 2018. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: http://english.gov.cn/archive/statistics/2018/01/18/content_281476018133466.htm
19. China's new lending tops 5.8 trillion yuan in first quarter. [Online.] In: *The Standard*, 12. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.thestandard.com.hk/breaking-news.php?id=126101&sid=2>
20. KANIA, E. B. (2019): Made in China 2025, Explained. [Online.] In: *The Diplomat*, 1. 2. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://thediplomat.com/2019/02/made-in-china-2025-explained/>
21. LIU, J. a CHENG, S. (2019): China's Exports Recover in March, Growing at Fastest Pace in Five Months. [Online.] In: *Caixin Global*, 12. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.caixinglobal.com/2019-04-12/chinas-exports-recover-in-march-growing-at-fastest-pace-in-five-months-101403562.html>
22. MITCHELL, T. a LIU, N. (2019): China GDP grows faster than expected in first quarter. [Online.] In: *Financial Times*, 16. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/a449c2fa-60a9-11e9-b285-3acd5d43599e>
23. Population growth (annual %). [Online.] In: *The World Bank*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/sp.pop.grow>
24. Purchasing Managers Index for March, 2019. [Online.] In: *National Bureau of Statistics of China*, 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201904/t20190402_1657637.html
25. Rogoff, K. (2019): A Chinese recession is inevitable - don't think it won't affect you. [online]. In: *The Guardian*, 7. 11. 2018 [Citované 21. 5. 2019] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/business/2018/nov/07/a-chinese-recession-is-inevitable-dont-think-it-wont-affect-you>
26. Schuman, M. (2019): Forget the Trade War. China Is Already in Crisis. [online]. In: *Bloomberg Businessweek*, 17.1. 2019 [Citované 21. 5. 2019] Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-17/forget-the-trade-war-china-is-already-in-crisis>
27. TANG, F. (2019): China issues record new loans in the first quarter of 2019 as Beijing battles slowing economy amid trade war. [Online.] In: *South China Morning Post*, 12. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3005957/china-issues-record-new-loans-first-quarter-2019-beijing>
28. The Conference Board Productivity Brief 2019. [Online.] In: *conference-board.org*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.conference-board.org/retrievefile.cfm?filename=TED_ProductivityBrief_20191.pdf&type=subsite
29. The Chinese Dream Infuses Socialism with Chinese Characteristics with New Energy. [Online.] In: *China Copyright and Media*, 6. 5. 2013. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2013/05/06/the-chinese-dream-infuses-socialism-with-chinese-characteristics-with-new-energy/>
30. WEI, L. a DAVIS, B. (2019): China, U.S. Seek Broad Outline of a Trade Pact This Week. [Online.] In: *The Wall Street Journal*, 12. 2. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na

- internete: <https://www.wsj.com/articles/china-u-s-seek-to-narrow-gap-on-trade-for-trump-xi-to-close-at-summit-11549976897>
31. WEI, L. a DAVIS, B. (2019): Trump, Xi Face Pressure at Home Over Trade. [Online.] In: *The Wall Street Journal*, 20. 2. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.wsj.com/articles/warriors-on-trade-trump-and-xi-face-a-similar-challenge-at-home-11550709127>
32. World Economic Outlook 2018. [Online.] In: *International Monetary Fund*, 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx>
33. ZHAO, Y. a CURRAN, E. (2019): China's Strengthening Economy Bolsters Its Hand in Trump Trade Talks. [Online.] In: *Bloomberg*, 17. 4. 2019. [Citované 20. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-17/china-s-economic-growth-unexpectedly-held-up-in-first-quarter>

Kontakt:

PhDr. Bc. Peter Ondris, PhD.

Katedra informačných systémov

Fakulta managementu

Univerzita Komenského v Bratislave

Odbojárov 10

820 05 Bratislava 25

Slovenská republika

e-mail: peter.ondris@fm.uniba.sk

Reakcia veľmocí na vývoj v regióne Blízkeho východu 1949 – 1952*

The Response of the Great Powers to the Development in the Middle East Region 1949 – 1952

Karol R. Sorby

Abstrakt: Po druhej svetovej vojne boli Briti rozhodnutí zo strategických a hospodárskych príčin udržať si vplyv na Blízkom východe a vytvoriť nové podmienky na ochranu dlhodobých záujmov. Suezský prieplav bol stále životne dôležitou spojnicou impéria a lacná ropa bola významnou hospodárskou položkou. Briti sa preto rozhodli zachovať svoju vojenskú prítomnosť v oblasti pod pláštikom nových diplomatických úprav. Pomohli zriadiť Ligu arabských štátov v nádeji, že toto hnutie smerujúce k arabskej jednote budú usmerňovať v záujme svojich cieľov. Ponechali si vojenskú základňu v zóne Suezského prieplavu v Egypte a snažili sa uzavrieť nové zmluvy s Egyptom, Irakom a Zajordánskom. Čoskoro sa však dostali pod stupňujúci sa tlak zo strany národných síl na celom Blízkom východe.

Kľúčové slová: nová geopolitická situácia po druhej svetovej vojne; hospodársky vyčerpaná Británia; britské plány na Blízkom východe vs národnooslobodzovacie hnutia.

JEL klasifikácia: F51, Y80

Abstract: At the end of the Second World War the British were determined to maintain their influence in the Middle East for a combination of strategic and economic reasons, and to develop a new framework to protect long-standing interests. The Suez Canal was still the lifeline of Empire; and cheap oil was a vital economic asset. The British therefore set out to retain their military presence in the area, under the cover of new diplomatic arrangements. They helped to set up the Arab League, hoping to guide this movement towards Arab unity for their own purposes. They maintained their military base in the Suez Canal Zone in Egypt, and were trying to conclude new treaties with Egypt, Iraq and Transjordan. However they shortly came under increasing pressure from nationalist forces throughout the Middle East.

Key words: new geopolitical situation after WWII; economically exhausted Britain; British plans vs national liberation movement.

JEL Classification: F51, Y80

Cieľom Británie roku 1945 bola obrana Blízkeho východu pred vonkajšou agresiou a upevnenie jeho sily pod britským vedením. Tieto ciele sa snažila dosiahnuť podporou *Ligy arabských štátov*, podporou plánov na severoafrické zjednotenie, ponechaním si vojenských základní a stiahnutím sa z Palestíny. Ale už roku 1949, t. j. bezprostredne po arabsko-izraelskej vojne bolo zrejmé, že splnených bolo len niekoľko cieľov. Vďaka USA arabské jadro Blízkeho východu síce malo ochranný štít vo vláдах a armádach Turecka a Grécka, ale za týmto štítom sa vynáral šokujúci obraz rozpadu. LAŠ bola ochromená následkom palestínskej vojny a arabských sporov, navyše, od svojho založenia viac brzdila ako podporovala britské záujmy v regióne.¹ Egypt a Irak boli postihnuté akútnymi záchvatmi protibritských nálad, odmietali

* Štúdia bola vypracovaná v ÚO SAV v rámci projektu VEGA 2/0028/18.

¹ Al-MUWĀFĪ, ʿAbdalḥamīd Muḥammad: *Miṣr fī dżāmiʿat ad-duwal al-ʿarabīja*, 1945 – 1970. [Egypt v Lige

prijat' Britmi ponúkané „revidované“ spojenecké zmluvy a nakoniec sa na svojom území celkom zbavili britských základní. Britmi podporovaný plán *Velkej Sýrie* bol neúspešný jednak pre odpor vojenskej diktatúry v Sýrii, ale hlavne pre nepriateľský postoj Egypta a všeobecnú nedôveru arabských mäs.² Abdalláhovo spojenectvo s Britániou sa stalo jednou z príčin jeho izolácie a tradičné britsko-hāšimovské priateľstvo prešlo počas vlády jeho vnuka Husajna ťažkými skúškami. V polovici 50. rokov Saudská Arábia, krajina predtým indiferentná voči Británii, sa definitívne pripojila k protibritskému táboru a kráľ Sa'ūd bol rozhorčený britskými útokmi na sporné územie v jeho východnom pohraničí (oáza al-Būrajmī). Navyše, ani Izrael sa netajil svojou zatrpknutosťou voči Británii, napriek tomu, že ho pred dvadsiatimi piatimi rokmi posunula na cestu k štátnosti.

Britské politické ťažkosti boli zviazané s hospodárskou slabosťou, keďže šterlingová kríza roku 1947 odhalila neutešený stav devízových rezerv. Náklady zámorských záväzkov urýchlili britský odchod z indického subkontinentu, Grécka a Palestíny a premiér Clement Attlee dokonal uvažoval o stiahnutí sa z Blízkeho východu. V júli 1949 program *Foreign Office* na uchovanie si vplyvu na Blízkom východe hospodárskymi investíciami bol odsunutý počas krízy, ktorá spôsobila devalváciu libry.³

S neúspechom bilaterálnej spolupráce a nedostatkom peňazí na jednostranné iniciatívy Briti nemali inú možnosť len prijať americkú hospodársku a vojenskú podporu pre Blízky východ. Americké a britské vojenské štáby vypracovali plány na zaradenie amerických leteckých a námorných síl. Briti súhlasili s rozšírením jedného letiska v zóne Suezského prielivu, aby ho mohli používať americké bombardéry B-29 a bolo dohodnuté, že americké lietadlá budú používať britské základne v Líbyi.⁴ Minister zahraničných vecí USA Dean Acheson, zaujatý Európou a Ďalekým východom, poveril usmerňovaním záležitostí Blízkeho východu svojho námestníka Georgea McGheea, ktorý kongresmanom vo februári 1950 povedal: „Politická strata (Blízkeho východu) tým, že by sa dostal do sféry ZSSR, by bola obrovská katastrofa ... Celá oblasť medzi Gréckom a Indiou, hoci ústavne pomerne stabilná, je ohrozená militantným komunizmom zo severu a bude mať čo robiť, aby si udržala novozískanú nezávislosť“.⁵

Arabsko-izraelský konflikt tiež ťahal USA do aktívnejšej úlohy na Blízkom východe. Počas prvej palestínskej vojny USA podporovali embargo OSN na zbrane do regiónu, ale izraelskí diplomati a proizraelskí kongresmani tlačili na obnovenie dodávok pre Tel Aviv. Aj *Štátny department* bol znepokojený účinkom arabsko-izraelského sporu na zahraničnú pomoc USA, ktorá bola temer celá použitá na udržanie arabských utečencov pri živote. Málo zostalo na rozvojové projekty a vodohospodárske projekty boli blokováné spormi medzi Izraelom, Zajordánskom a Sýriou o rozdelení vôd rieky Jordán.⁶

Ukončenie arabsko-izraelskej vojny roku 1948 nevedlo k urovnaniu sporných bodov. Vojna sa skončila prímerím podpísaným na ostrove Rodos roku 1949 s tým, že po ňom bude nasledovať mierová zmluva prerokovaná pod dohľadom OSN.⁷ Ale Zmierovacia komisia OSN nedokázala dospieť k výsledku a konferencie v Lausanne (1949), Ženeve (1950) a Paríži (1951) boli neúspešné. Dva hlavné body v spore boli: 1. hranice Izraela; či to má byť čiara stanovená rezolúciou OSN o rozdelení Palestíny, čiara prímeria z roku 1949 alebo nejaká iná čiara medzi

arabských štátov]. Káhira: al-Mu'assasa al-mišrīja al-‘amma li-l-kitāb, 1983, s. 150.

² LOUIS, William Roger. *The British Empire in the Middle East, 1945-1951. Arab Nationalism, The United States, and Postwar Imperialism*. Oxford: Clarendon Press, 1988, s. 351.

³ LOUIS, William Roger. *The British Empire in the Middle East, 1945-1951*, s. 608.

⁴ DEVERAUX, David. *The Formulation of British Defence Policy Towards the Middle East*. Basingstoke: 1990, s. 31.

⁵ FRUS (Foreign Relations of the United States), 1950, Volume V, The Near East, s. 1.

⁶ FRUS, 1950, Volume V, The Near East, s. 125-127.

⁷ WATERBURY, John. *The Egypt of Nasser and Sadat*. New Jersey: Princeton University Press, 1983, s. 67-68.

tými dvoma líniami a 2. budúcnosť palestínskych utečencov; či im má byť povolený návrat do ich domovov, či majú dostať kompenzácie alebo byť presídlení. K týmto sporným bodom pristupovali ďalšie od pokračujúcich šarvátok na hranici prímoria po odmietnutie Egypta povoliť Izraelu používanie Suezského prieplavu.⁸ Problém urovnania bol pre arabské štáty skomplikovaný otázkou arabskej Palestíny, či tam má byť vytvorený arabský štát alebo má byť uznaná anexia západného brehu Jordánskom. Neúspešne boli robené rozličné pokusy o urovanie tak na medzinárodnej ako aj na regionálnej úrovni. Roku 1950 sa zdala na dosah dohoda medzi Jordánskom a Izraelom, ale stroskotala čiastočne pre neochotu Izraela uznať jordánsku držbu západného brehu a čiastočne preto, že opozícia v Jordánsku prinútila kráľa ʿAbdallāha odstúpiť od projektu.⁹ Od roku 1952 do roku 1956 z iniciatívy Američanov a Britov prebiehali diskusie o urovaní palestínskeho problému, ktoré spájali Egypt a Izrael, ale výsledok sa nedostavil hlavne pre neochotu Izraela na akýkoľvek ústupok.

Keď sa roku 1949 v Palestíne usadil vojnou zvírený prach Británia videla, že jej postavenie na Blízkom východe je ešte stále dosť silné. Pozíciu v Palestíne síce stratila, ale mala platné spojenecké zmluvy s Egyptom, Irakom a Jordánskom. Britské vojenské sily a základne v týchto krajinách rovnako ako jej pozície v Sudáne, juhozápadnej Arábii a v Zálive boli nedotknuté. Preto, keď Ernest Bevin v júli 1949 revidoval britskú politiku na Blízkom východe, nebol ochotný vzdať sa imperiálnej koncepcie a nevidel dôvod robiť v nej nejaké väčšie zmeny. Túžba Arabov po plnej nezávislosti, a teda bez britských vojakov a základní bola v úplnom protiklade s jeho plánmi, a preto ju nebol ochotný akceptovať. Tvrdó kritizované dvojstranné spojenecké zmluvy s blízkovýchodnými krajinami chcel nahradiť vytvorením regionálneho bezpečnostného systému, ktorý by umožnil Británii naďalej udržiavať Arabov v nerovnoprávnom stave.¹⁰ Dospel k záveru, že do tohto systému treba zaangažovať aj USA, aby si Británia s ich pomocou, prostredníctvom plánu regionálneho hospodárskeho rozvoja, zaistila pokračujúce vykorisťovanie blízkovýchodných krajín.

Pozícia Británie však bola vážne otrasená neúspechom dosiahnuť revidované zmluvné úpravy v rokoch 1946 – 1948. Staré zmluvy boli spochybnené návrhom na ich revíziu a roku 1951 Egypt jednostranne zrušil zmluvu z roku 1936.¹¹ Tým bola britská pozícia na všetkých jej základniach oslabená a počas rokovaní v ďalšom období už nebolo možné ignorovať ústupky urobené Egyptu roku 1946; každé budúce urovanie ich už muselo brať do úvahy a aj konečná zmluva o evakuácii základne v zóne prieplavu dosiahnutá v rokoch 1954 kopírovala línie z roku 1946. Efektívna prevádzka vojenských základní na cudzom území závisela od súhlasného postoja domáceho obyvateľstva a bolo prakticky nemožné základne využívať ba ani udržať ak chýbal súhlasný postoj obyvateľstva, alebo ak dôvod na aktiváciu základne bol pre daný štát neprijateľný. V tridsiatych rokoch Británia vo viacerých arabských štátoch úspešne prešla z pozície, kde jej vplyv bol garantovaný priamou nadvládou, do pozície, kde jej záujmy boli zaistené (nerovnoprávnou) spojeneckou zmluvou. Na konci štyridsiatych rokov pod tlakom rozličných faktorov sa snažila udržať si pozície za situácie keď jej vplyv spočíval na dobrej vôli Arabov, ale neuspela.¹² V päťdesiatych rokoch teda zbierala trpké plody svojej dlhodobó nerealistickej politiky voči Blízkemu východu.

Myšlienka vytvorenia systému arabskej kolektívnej bezpečnosti nebola nová, ale jej realizáciu urýchlila palestínska tragédia, ktorá upozornila arabských vodcov na nebezpečenstvo vonkajšieho ohrozenia ich krajín. Z toho dôvodu Sýria navrhla Rade LAŠ, aby členské štáty uzavreli politické a vojenské spojenectvo. Rada predložila sýrsky návrh

⁸ WINT, Guy – CALVOCORESSI, Peter. *Middle East Crisis*. Penguin Books, 1957, s. 69.

⁹ HEIKAL, Mohamed. *Cutting the Lion's Tail. Suez Through Egyptian Eyes*. London: Andre Deutsch, 1986, s. 127.

¹⁰ KIMCHE, Jon. *Seven Fallen Pillars. The Middle East, 1945-1952*. London: Secker and Warburg, 1953, s. 313.

¹¹ Ar-RĀFIʿĪ, ʿAbdarrahmān. *Muqaddimāt ʿawrat 23 jūlijū 1952*. [Prológ revolúcie 23. júla 1952]. (2. vydanie). Káhira: Maktabat an-nahḍa al-miṣrīja, 1964, s. 17.

¹² YAPP, Malcolm E. *The Near East since the First World War*. New York: Longman, 1991, s. 400.

politickému výboru, ktorý vytvoril komisiu pozostávajúcu z jedného predstaviteľa z každej členskej krajiny, aby preskúmali otázku a predložili plán. Bola utvorená komisia kolektívnej bezpečnosti a rokovala o otázke arabskej kolektívnej obrany. Táto komisia začala pracovať začiatkom novembra 1949 a študovala návrhy Sýrie, Libanonu, Iraku a Egypta a už koncom novembra sa zhodla na pláne paktu kolektívnej bezpečnosti.¹³ Pakt bol zdanlivo namierený proti cudzej hrozbe, ale zdá sa, že nebol namierený len proti Izraelu, ale jeho cieľom bolo aj udržanie jednoty členských štátov. Rada LAŠ sa zišla 25. marca 1950 a postúpila návrhy komisie kolektívnej bezpečnosti politickému výboru, ktorý o nich rokoval na siedmich zasadnutiach konaných v dňoch 1. – 11. apríla 1950. Na zlepšenie vojenskej situácie a na posilnenie hospodárskej spolupráce sa Rada LAŠ zišla 13. apríla a posúdila a schválila navrhovanú zmluvu o kolektívnej bezpečnosti a hospodárskej spolupráci.

Skôr než bol tento dokument podpísaný, USA, Veľká Británia a Francúzsko prijali tzv. *Trojstrannú deklaráciu* (Tripartite Declaration),¹⁴ kde vyjadrili svoju pripravenosť dodávať zbrane arabským štátom a Izraelu pre vnútornú bezpečnosť a sebaobranu a prijať opatrenia tak v rámci OSN ako aj mimo nej na zabránenie násilného narušenia blízkovýchodných hraníc alebo čiary prímeria s jasným cieľom poskytnúť Izraelu ochranu. *Trojstranná deklarácia* bola zameraná na udržiavanie vojenskej rovnováhy a *statu quo* na Blízkom a Strednom východe. Rada LAŠ sa zišla 12. júna, preštudovala *Trojstrannú deklaráciu* a promptne na ňu reagovala: prijala rezolúciu pripravenú politickým výborom kde konštatovala, že „prvotná zodpovednosť za udržiavanie mieru a stability v regióne spočíva na LAŠ, organizácii vytvorenej podľa článku 52 charty OSN.“¹⁵ Arabské krajiny reprezentované LAŠ neuznávali právo nijakej cudzej krajiny zasahovať do záležitostí arabských krajín.

Arabský pakt kolektívnej bezpečnosti bol uzavretý 17. júna 1950 a v ten istý deň ho podpísali Egypt, Libanon, Saudská Arábia, Sýria a Jemen. Irak a Jordánsko pridali svoje podpisy 2. a 16. februára 1951 a do platnosti vstúpil 23. augusta 1952, kedy boli ukončené požadované ratifikačné formality. Iba Irak a Jemen vzniesli isté výhrady.¹⁶ Hlavné ciele paktu boli definované ako „uskutočňovanie spoločnej obrany členských štátov a zachovanie mieru a bezpečnosti.“¹⁷ Išlo o systém kolektívnej bezpečnosti na odrazenie každej agresie. Pakt počítal aj s vytvorením *Rady spoločnej obrany*, vytvorenej z ministrov zahraničných vecí a obrany zmluvných štátov a stálej vojenskej komisie, reprezentujúcej generálne štáby armád účastníckych štátov. Zmluva obmedzovala slobodu členských štátov ustanovením, že nemôžu uzatvárať zmluvy, ktoré nie sú v súlade s článkami *Arabského paktu kolektívnej bezpečnosti*. Rozhodnutia *Rady obrany* prijaté dvojtretinovou väčšinou hlasov členov boli záväzné pre všetkých.¹⁸ A tak *Arabský pakt kolektívnej bezpečnosti* možno hodnotiť ako pokus zabrániť arabským krajinám v pripojení sa k cudzím, v prvom rade západným alianciám a upevniť voľné

¹³ RADWĀN, A. Al-ladžna as-sijāsija li-Džāmi'at ad-duwal al-'arabīja. [Politický výbor Ligy arabských štátov]. Bejrút: Dār an-nahār li-n-našr, 1973, s. 136.

¹⁴ Třístranná deklarace vlád Francie, Velké Británie a Spojených států o bezpečnosti v arabsko-izraelské oblasti, 25.5.1950. In: *Dokumenty k otázce Blízkého a Středního východu*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 133-134.

¹⁵ NAWFAL, Sajjid. *Al-'amal al-'arabī al-mušarak, māḍihi wa mustaqbaluhu*. [Spoločná arabská činnosť, jej minulosť a budúcnosť]. Diel II. Káhira: 1971, s. 62.

¹⁶ Jemen chcel nový systém uplatňovať výlučne pri napadnutí vlastného územia; Irak mal výhrady voči článku 6, o nutnosti podpory dvojtretinovej väčšiny pri prijímaní istých opatrení. In: KHALIL, Muhammad. *The Arab States and the Arab League*. Diel II. Bejrút: Khayats, 1962, s. 101-102.

¹⁷ Treaty of Joint Defense and Economic Cooperation: The States of the Arab League, 17 June 1950. In: HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record*. Diel II, 1914 – 1956. Princeton, New Jersey, Toronto, New York, London: D. Van Nostrand Company, Inc., 1956, s. 311-314.

¹⁸ HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East*. Diel II., článok 6, s. 313.

spojenectvo stanovené v pakte LAŠ.¹⁹

Šesť mesiacov po tom, čo Irak (25. marca 1953) ratifikoval *Arabský pakt kolektívnej bezpečnosti*, iracký premiér Nūrī as-Sa'īd poslal list svojmu kráľovi Fajsalovi II., v ktorom mu naznačil, že krajiny z regiónu Blízkeho a Stredného východu aj mimo neho, ktorých aktívna účasť by priniesla veľké výhody (napr. zbrane) „by mali mať možnosť pripojiť sa k arabskej obrane“. Ako alternatíva, keby nebolo možné realizovať tento návrh, bolo by vhodné vytvoriť istý spôsob spolupráce medzi *Arabským paktom kolektívnej bezpečnosti* a inou skupinou, ktorá má záujmy v regióne Blízkeho a Stredného východu.²⁰

Keď vznikol štát Izrael, sovietsky postoj bol voči nemu v zásade priateľský. Keď v máji 1948 vypukla vojna moskovská *Pravda* argumentovala, že „pri všetkých sympatiách voči národnému oslobodeniu Arabov, sovietska verejnosť môže len odsúdiť agresiu arabských štátov proti právu židovského ľudu vytvoriť si vlastný štát v súlade s rozhodnutím Valného zhromaždenia OSN“.²¹ Keď raz ZSSR vošiel na Blízky východ prostredníctvom Izraela, na Západe, obzvlášť v USA a Británii, začali vzrastať obavy, že komunizmus preniká na celý Blízky východ. Na druhej strane v ZSSR rezonovala téma britsko-americkej rivality na Blízkom východe, veď táto oblasť bohatá na ropu a prírodné zdroje, mala podstatný význam pre záujmy západných mocností. ZSSR kritizoval neokolonialistickú politiku USA a Veľkej Británie a tvrdil, že kým arabské štáty prechádzajú etapou zbavovania sa cudzej nadvlády, cieľom západných mocností je „zotročiť“ arabský svet politickými prostriedkami a vťahovaním týchto krajín do rozličných vojenských paktov a že jedna i druhá cesta je spojená s alianciou NATO.²²

Činnosť sovietskych diplomatických misií na Blízkom východe bola veľmi dobre koordinovaná s činnosťou miestnych komunistických strán. Istý čas, obzvlášť počas druhej svetovej vojny boli tieto strany chránené pred oficiálnou perzekúciou. V Iráne strana *Tudeh* rozširovala svoju členskú základňu i vplyv a podobne komunistické a ľavicové strany v Iraku a Egypte. Toto umelé prímerie netrvalo dlho a v rokoch 1947 – 48 boli prijaté tvrdé opatrenia proti komunistom v Iráne, Iraku, Egypte a Sýrii. Začiatkom roku 1947 sa sovietsky tlak na Balkáne cestou komunistami vedeného partizánskeho boja stal taký nebezpečný, že prezident USA Harry Truman považoval za nevyhnutné vyhlásiť novú doktrínu v americkej zahraničnej politike.²³

Bol to smutný výsledok a britská tlač a parlamentné kruhy nezakrývali sklamanie. Už začiatkom roku 1949 sa objavila výzva na prehodnotenie britskej politiky a na nový prístup voči zložitým problémom Blízkeho východu, keďže Británia nie je schopná konať osamotene pri obrane regiónu. Tvrdilo sa, že hmotné zdroje nevyhnutné pre posilnenie ľudovej základne nekomunistických vlád na Blízkom východe, môžu prísť len z USA,²⁴ a preto východiskovým bodom pre britské záujmy na Blízkom východe musí byť úzka anglo-americká spolupráca. Avšak od roku 1945 nebol urobený žiaden pokus na dosiahnutie takejto dohody, pretože

¹⁹ SORBY ml., Karol. *Arabi, islám a výzvy modernej doby*. Bratislava, SAP, 2007, s. 183.

²⁰ NAWFAL, Sajjid. *Al-ʿamal al-ʿarabī al-muštarak, māḍihi wa mustaqbaluhu*. Diel I. Káhira: 1968, s. 141.

²¹ *The New York Times*, 26. júna 1948. Cit in: BEHBEHANI, Hashim S. H. *The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917 – 1966*. London: KPI Limited, 1986, s. 93.

²² Nóta vlády Sovetského svazu vládám Veľkej Británie, Spojených štátů, Francie a Turecka k návrhům na zřízení velitelství pro Střední východ. Moskva 28. januára 1952. In: *Dokumenty k otázce Blízkeho a Středního východu*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 1963, s. 180-182; LENCZOWSKI, George. *The Middle East in World Affairs*. New York: Cornell University Press, 1957, s. 528.

²³ The Truman Doctrine, 12 March 1947. In: HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East*. Diel II., s. 273-275.

²⁴ SMITH, Simon C. *Ending Empire in the Middle East. Britain, the United States and post-war decolonization, 1945 – 1973*. London and New York: Routledge, 2013, s. 14.

spolupráca s Amerikou nebola v tom čase prvoradým cieľom britskej politiky na Blízkom východe. Naopak, v tejto politike dominovala iracionálna snaha vylúčiť Ameriku z oblasti, čo bola idea, ktorá ovládala Britániu uplynulých osemdesiat rokov. Výsledky britskej politiky však boli žalostné, a preto krok, ktorému sa vyhli roku 1945, sa musel urobiť neskôr. Britská politická reprezentácia a ani verejnosť žijúce ešte stále v predstavách imperiálnej slávy, sa nedokázali prispôbiť skutočnosti, že Británia už nie je svetovou veľmocou. To čo sa konštatovalo roku 1949 platilo preto dokonca s väčším dôrazom na situáciu v polovici päťdesiatych rokov.

Briti boli v istých západných kruhoch často a právom kritizovaní za svoje údajné reakčné praktiky a za zaostalú štruktúru blízkovýchodnej spoločnosti. Avšak kedykoľvek mali priamu zodpovednosť za správu nejakej oblasti, vždy jej dali tri veci: 1. väčšiu vnútornú a vonkajšiu bezpečnosť; 2. zdravé financie a 3. dobré cesty a komunikácie. Základné koncepcie a metódy využívané Britániou na Blízkom východe sa však dostali do rozporu s záujmami rozmáhajúceho sa národnooslobodzovacieho hnutia, ktoré postupne zmarilo väčšinu britských plánov, takže roku 1949 sa vynáral problém ako dlho vydržia previerku praxou.

Keď Británia navrhla britsko-americkú politiku na dodávky zbraní, minister zahraničných vecí USA Dean Acheson odpovedal súhlasne a 25. mája 1950 bola vydaná *Trojstranná deklarácia*,²⁵ ktorá uznávala faktické hranice na Blízkom východe. Signatári sa mali rozhodne postaviť proti každému narušeniu týchto hraníc agresívnym aktom tak na pôde OSN ako aj mimo neho.²⁶ Praktický účinok *Trojstrannej deklarácie* bol obmedzený. Západné mocnosti formálne negarantovali hranice na Blízkom východe a každá z nich mohla odmietnuť vystúpenie proti agresorovi. Ustanovenie o dodávkach zbraní bolo zavedené až keď Británia, Francúzsko a USA v roku 1952 vytvorili Blízkovýchodnú zbrojnú koordinačnú komisiu. A tak *Trojstranná deklarácia* získala symbolický význam. Vláda USA vyjadrila ochotu zasiahnuť do blízkovýchodných záležitostí. Záväzok vyplývajúci z deklarácie, t. j. konzultovať s Britmi otázky regiónu vítali Američania hlavne po vypuknutí kórejskej vojny v júni 1950.

V septembri funkcionári *Štátneho departmentu* a *Foreign Office* George McGhee a Michael Wright hodnotiac *Trojstrannú deklaráciu* a arabsko-izraelské vzťahy, diskutovali aj o britsko-egyptských rokovaniach kvôli uzavretiu novej zmluvy, o ropných operáciách v Iráne a hospodárskej pomoci pre Blízky východ a južnú Áziu. V októbri 1950 veľvyslanec so zvláštnym poslaním Philip Jessup a generál Omar Bradley, predseda *Zboru náčelníkov štábov*, rokovali s britským veľvyslancom vo Washingtone, sirom Oliverom Franksom a britskými vojenskými predstaviteľmi. Briti, hoci dávali prednosť systému „vnútorného okruhu“ založenému na Libanone a Jordánsku, súhlasili s preskúmaním ochrany Iránu proti sovietskej podvratnej činnosti a obranou „vonkajšieho okruhu“ – Grécka, Turecka, Iraku, Iránu a Pakistanu. Po tom, čo Trumanova administratíva schválila balík rozsiahlej hospodárskej a vojenskej pomoci pre región, George McGhee a Oliver Franks hodnotili koordináciu americkej pomoci s britskou podporou.²⁷

Záväzok bezpodmienečne podporovať Britániu sa však Američanom nepozdával. Bradley v októbrových rozhovoroch 1950 vyhlásil, že vzhľadom na množstvo požiadaviek, menovite v Kórei, USA sa nemôžu zaviazat' vyslaním pozemných a leteckých síl na Blízky východ. V prípade náhleho vypuknutia vojny Británia bude musieť dva roky udržať región bez americkej pomoci.²⁸ Vo februári 1951 sa v Istanbule konala konferencia diplomatických zástupcov USA na Blízkom východe. Jej účastníci odporúčali poskytnúť nové bezpečnostné záväzky Grécku a Turecku, podporili americké vyhlásenie o ochote pomáhať štátom Blízkeho

²⁵ In: HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East*. Diel II., s. 311-314.

²⁶ FRUS, 1950, Diel V., The Near East, s. 135.

²⁷ FRUS, 1951, Diel V., The Near East, s. 134.

²⁸ DEVERAUX, David. *The Formulation of British Defence Policy Towards the Middle East*, s. 33-35.

východu brániť sa proti vonkajšej agresii, ale odmietli myšlienku vytvorenia nejakého blízkovýchodného obranného paktu. Anglo-americké vojenské rozhovory na Malte začiatkom roku 1951 stroskotali na definícii úlohy Turecka v regionálnom systéme.²⁹

Británia musela nakoniec použiť angažovanosť USA v západoeurópskej obrane ako páku na účasť Američanov v nejakom blízkovýchodnom usporiadaní. V máji 1951 Briti súhlasili s členstvom Turecka v NATO za predpokladu, že sa USA a Turecko pripoja k nejakej blízkovýchodnej organizácii. Ako odpoveď skupina politického plánovania *Štátneho departmentu* odporučila vytvorenie *Rady spoločnej obrany* pre Blízky východ, vedenú USA, Britániou, Francúzskom a Tureckom na plánovanie a koordináciu obrany s Iránom a Pakistanom. Toto sa stalo základom pre *Blízkovýchodné velenie* (Middle East Command – MEC),³⁰ dohodnuté v septembri 1951 medzi *Štátnym departmentom* a *Foreign Office*. Po tom čo sa Francúzsko a Turecko pripojili ako sponzori, bol 13. októbra 1951 pozvaný Egypt, aby sa stal jedným zo zakladajúcich členov.

Tento prístup nemal nádej na úspech. Rozhovory o revízii Britsko-egyptskej zmluvy z roku 1936 obnovené v januári 1950, boli v polovici roku 1951 prerušené a 8. októbra 1951 egyptská *wafdistická* vláda jednostranne zrušila zmluvu z roku 1936.³¹ Do júna 1953 boli arabským krajinám predložené návrhy na vytvorenie *Blízkovýchodného velenia* a potom *Blízkovýchodnej obrannej organizácie* (MEDO),³² ale neúspešne. Plán závisel od využívania základne Suezského prielivu, ktoré mohlo byť zabezpečené iba britsko-egyptským urovnaním.

USA nikdy nepovažovali MEC alebo MEDO len za vojenské organizácie, ale ako politické paky, ktoré mali zviazať blízkovýchodné krajiny s britským obranným plánovaním a mnohí americkí a britskí činitelia sa následne spytovali na hodnotu tohto plánu. Takže zatiaľ čo *Trojstranná deklarácia* iniciovala britsko-americké konzultácie o Blízkom východe, diskusia o MEC zaistila zaangažovanosť USA v regióne.³³ Američania dokonca uvažovali o formálnom systéme na spoluprácu s Britániou, so spoločným hodnotením amerických a britských zastupiteľstiev na Blízkom východe, po ktorých budú nasledovať stretnutia na úrovni námestníkov ministrov (Assistant Secretary). *Foreign Office* zaznamenal, že USA sú pripravené hrať dôležitú úlohu na Blízkom východe a dúfali, že to bude na prospech britských záujmov.³⁴ Iniciatíva bola zabrzdená, keď George McGhee koncom roku 1951 opustil svoj úrad, aby sa stal veľvyslancom v Turecku a *Foreign Office* nemohol poskytnúť osobitnú skupinu na formálne styky.

Všeobecná britsko-americká zhoda o Blízkom východe mohla byť ešte narušená nezhodami v istých prípadoch, obzvlášť v krízach okolo Iránu a Egypta. V apríli 1951 iránska vláda znárodnila *Anglo-Iranian Oil Company*.³⁵ Britskí činitelia sa obávali, že George McGhee, ktorý zbohatol v obchode s texaskou ropou a ďalší činitelia *Štátneho departmentu* privítali iránsku akciu. Viacerí ministri sa prihovárali za použitie sily na obnovenie kontroly nad iránskymi ropnými poľami a zariadeniami a vojnu odvrátilo iba varovanie Clementa Attleeho, že Američania nebudú podporovať vojenskú intervenciu. Napätie sa neznížilo ani po zvolení Winstona Churchilla za premiéra v októbri 1951.³⁶ Keď W. Churchill v januári 1952 navštívil Washington, výmena názorov medzi ministrami Edenom a Achesonom na iránsku otázku sa Anthonyho Edena dotkla. Následná výmena listov zahľadila trhliny a v auguste 1952

²⁹ FRUS, 1951, Diel V., The Near East, s. 50.

³⁰ LOUIS, William Roger. *The British Empire in the Middle East, 1945-1951*, s. 601.

³¹ Ar-RĀFIĪ, ʿAbdarrahmān. *Muqaddimāt tawrat 23 jūlijū 1952*, s. 17.

³² HOLLINGWORTH, Clare. *The Arabs & the West*. London, Methuen and Co Ltd., 1952, s. 262.

³³ SMITH, Simon C. *Ending Empire in the Middle East*, s. 15.

³⁴ FO 371/91182, 27 October 1951.

³⁵ LENCZOWSKI, George. *The Middle East in World Affairs*, s. 192-193.

³⁶ BELL, P. M. H. *The World Since 1945. An International History*. London: Arnold, 2005, s. 170.

obidve strany prijali voči Muḥammadovi Muṣaddiqovi kompromisný postup, ale Dean Acheson si aj naďalej zachoval averziu voči britskej politike.

V Iráne, kde Briti zostali najvýznamnejšou vonkajšou mocnosťou, sa situácia zhoršovala. V iných krajinách Blízkeho východu Američania ponúkali vládam ropných producentov 50 percentný podiel zo zisku.³⁷ Iránska vláda dokonca nemala právo ani kontrolovať účty britskej spoločnosti vlastniacej koncesiu premenovanej vtedy na *Anglo-Iranian Oil Company* (AIOC). Výnosy z ropy boli platené v Lstg., ale suma bola pevne stanovená. Pretože ceny ropy medzi rokmi 1933 a 1950 vzrástli trojnásobne, výnosy Iránu ako percento z celkových ziskov klesali. Čisté zisky AIOC v rokoch 1945 – 1950 boli trikrát vyššie ako dôchodky vyplatené Iránu. Inflácia libry takisto poškodila reálne príjmy Iránu. Navyše, Iránci zámerne neboli školení na riadiace alebo odborné funkcie na ropných poliach.³⁸

Vzrastajúca protibritská agitácia požadovala zmenu pre Irán nevýhodných podmienok koncesie na ťažbu ropy z roku 1933 a AIOC to uznala. Rozhovory sa začali v Teheráne roku 1947 a zatiaľ čo vláda pristúpila na novú dohodu, iránsky parlament (madžlis) ju odmietol, lebo ju považoval za nevýhodnú. Následne voľby do parlamentu priviedli k moci koalíciu nacionalistov a v marci 1951 parlament odhlasoval znárodnenie ropného priemyslu. Masívne demonštrácie naznačovali širokú podporu tejto akcii.³⁹ Potom sa stal premiérom Muḥammad Muṣaddiq proti vôli šacha a povolil činnosť ľavicovej strane *Tudeh* (masy) s marxistickými názormi, vyhlásenej predošlou pravicovou vládou za nelegálnu. Muḥammad Muṣaddiq hľadal pomoc proti Británii u USA, ale Američania váhali. Nedôverovali premiérovi, keďže mal príliš priateľské vzťahy so stranou *Tudeh* a opakovane pohrozil, že bude hľadať pomoc u Sovietov ak mu Washington nepomôže.

Znárodnením AIOC dostala britská pozícia na Blízkom východe ďalší ťažký úder. Hoci britská vláda držala väčšinu účastín spoločnosti, zvyčajne nezasahovala do jej bežných obchodných transakcií, medzi ktoré patrili aj úpravy medzi spoločnosťou a iránskou vládou o rozdelení ziskov.⁴⁰ Keď však rokovania o tejto veci stroskotali a iránsky parlament v marci 1951 hlasoval za znárodnenie spoločnosti, britská vláda nemohla zostať indiferentná. Bez ohľadu na jej podiel v Spoločnosti, ktorá vlastnila v Abadáne, najväčšiu rafinériu na svete, Británia potrebovala iránsku ropu a v stávke bola aj britská prestíž. Preto roku 1951 britská vláda vážne uvažovala o vojenskej intervencii, buď formou okupácie južného Iránu alebo samotného Abadánu. Nakoniec odmietla vojenské riešenie a prijala legálny a ekonomický prístup dúfajúc, že týmto spôsobom donúti Irán prijať kompromis.⁴¹ Avšak návrhy predložené britským ministrom zahraničných vecí ako „rozumné a spravodlivé“ boli len obmenou predošlých ponúk, a tak pre Muḥammada Muṣaddiqa neprijateľné. Tlmočil len iránsku verejnú mienku keď povedal, že „to čo AIOC robila predtým bolo číre rabovanie a nie obchod“.⁴² Keď tento prístup zlyhal, britská vláda roku 1953 konšpirovala s USA, aby jej pomohli zvrhnúť iránsku vládu. Konečný kompromis v tejto otázke dosiahnutý roku 1954, hoci finančne uspokojivý, už neobnovil predošlú britskú pozíciu v Iráne.

Po znárodnení ropného priemyslu AIOC s podporou USA viedla kampaň za bojkot iránskej ropy na svetových trhoch. Strata dôchodkov ťažko zasiahla Muṣaddiqovu vládu, a tak na prelome rokov 1952 a 1953 keď bol Irán vo finančnej tiesni nastal vhodný čas na začatie

³⁷ LONGRIGG, Stephen Hemsley. *Oil in the Middle East. Its Discovery and Development*. London: Oxford University Press, 1961, s. 161.

³⁸ VADNEY, T. E. *The World since 1945*. London: The Penguin Books, 1992, s. 212.

³⁹ SHWADRAN, Benjamin. *The Middle East, Oil and the Great Powers 1959*. New York: Council for Middle Eastern Affairs Press, 1959, s. 107.

⁴⁰ YAPP, Malcolm E. *The Near East since the First World War*, s. 400.

⁴¹ LOUIS, William Roger. *The British Empire in the Middle East, 1945-1951*, s. 598-599.

⁴² LONGRIGG, Stephen Hemsley. *Oil in the Middle East*, s. 170.

štrajkov s cieľom odstrániť nepohodlnú vládu. Koordinátor CIA pre Blízky východ Kermit Roosevelt odišiel do Iránu a sprisahanie dal do pohybu.⁴³ Podľa plánu mal šach odvolať Muḥammada Muṣaddiqa a vymenovať za premiéra generála Fazlallāha Zahediho, ktorý za druhej svetovej vojny kolaboroval s nacistami. Keď sa iránska vláda dozvedela o sprisahaní, šach utiekol najprv do Bagdadu a odtiaľ do Ríma.⁴⁴ Nasledovali mohutné demonštrácie nielen proti šachovi, na čele ktorých stála strana *Tudeh*, ale aj proti Muṣaddiqovej vláde, ktoré tajne financovala CIA.⁴⁵ Premiér rýchlo dospel k záveru, že stráca kontrolu nad udalosťami a že ďalšie násilie môže len ohroziť jeho mimoriadne chýlostivú situáciu. Dopustil sa fatálnej chyby, keď na obnovenie poriadku povolal armádu, ktorá bola oporou šacha. Navyše, tento krok spôsobil rozpory medzi premiérom a stranou *Tudeh* a ochromil ich snahu čeliť sprisahaniu zo strany šacha a CIA. Namiesto obnovenia poriadku sa armáda postavila proti masám členov strany *Tudeh* a ostatným antimonarchistickým silám. Muḥammad Muṣaddiq bol zvrhnutý a uväznený.⁴⁶ Prevrat nepokračoval presne podľa plánu, ale výsledok bol rovnaký. Ustanovil šacha ako ústrednú moc v Iráne teraz úzko spätú s Američanmi, ktorí v nasledujúcich rokoch významne posilnili jeho pozíciu. Pravým cieľom prevratu proti Muṣaddiqovej vláde bolo totiž obnovenie autority šacha a pacifikácia parlamentu.⁴⁷ Pozícia Britov v Iráne bola za Muḥammada Muṣaddiqa výrazne oslabená a iba po obrovskej námahe, do ktorej zapojili medzinárodné páky, mohli čiastočne obnoviť svoje postavenie v iránskom ropnom priemysle, ale na inom právnom základe.

V západnej tlači bol Muḥammad Muṣaddiq vykresľovaný stále častejšie ako divoký fanatik a vari aj komunista, hoci v skutočnosti pochádzal z bohatej statkárskej vrstvy a o radikálne reformy nemal záujem.⁴⁸ Britániu obzvlášť znepokojilo, že by mohlo dôjsť k skutočným zmenám, lebo premiér sa opakovane dostal do konfliktu so šachom. A tak roku 1953, keď Američania navrhli puč proti Muḥammadovi Muṣaddiqovi, šach bol ochotný spolupracovať.⁴⁹ Pôvodne navrhla túto myšlienku britská rozviedka ako spôsob na zastavenie znárodnenia a ochranu britského podielu v iránskej rope. Tento plán prevzala CIA, ale pre iné dôvody ako Briti. Zápas medzi šachom a Muḥammadom Muṣaddiqom poskytol Washingtonu príležitosť na oslabenie britskej prítomnosti v Iráne. Cieľom Američanov bolo zosadiť premiéra a na úkor neposlušného parlamentu zvýšiť moc šacha. Vďaka šach za to poskytol americkým spoločnostiam výrazný podiel na iránskej ropnej produkcii.⁵⁰

Asi o rok neskôr, v lete 1954, bola uzavretá nová ropná zmluva. Znárodnená iránska ropná spoločnosť zostala, ale v ďalšom období ťažila a predávala ropu prostredníctvom nového medzinárodného konzorcia. Bývalej AIOC zostalo 40 % obchodu, kým každá z piatich veľkých amerických spoločností dostala 8 % podiel.⁵¹ Inými slovami, zatiaľ čo pred krízou Američania ovládali v Iráne len malú časť produkcie ropy, po prevrate sa ich podiel vyrovnal britskému. Navyše, tajná dohoda medzi členmi konzorcia obmedzovala iránsku produkciu ropy tak, aby dôchodky šacha neprekročili istú úroveň, a tým bol trvale podriadený záujmom Západu. Po urovnaní pálčivého ropného sporu sa britsko-iránske vzťahy zlepšili a diplomatické styky sa obnovili v decembri 1954.⁵²

⁴³ FISHER, Sydney Nettleton – OCHSENWALD, William. *The Middle East. A History*. Diel II. (5. vydanie). New York: The McGraw-Hill Companies, Inc., 1997, s. 511.

⁴⁴ LENCZOWSKI, George. *The Middle East in World Affairs*, s. 202-203.

⁴⁵ TUGANOVA, Oľga E. *Politika SŠA i Anglii na Blížnem i Srednem vostoce*. Moskva: Institut meždunarodnych otnošenij 1960, s. 49-50.

⁴⁶ LENCZOWSKI, George. *The Middle East in World Affairs*, s. 202.

⁴⁷ VADNEY, T. E. *The World since 1945*, s. 214.

⁴⁸ PERETZ, Don. *The Middle East Today*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1963, s. 429.

⁴⁹ LENCZOWSKI, George. *The Middle East in World Affairs*, s. 202.

⁵⁰ VADNEY, T. E. *The World since 1945*, s. 214.

⁵¹ LENCZOWSKI, George. *The Middle East in World Affairs*, s. 203.

⁵² BULLARD, Reader. *Britain and the Middle East*. London: Hutchinson University Library, 1964, s. 155.

Američanom sa angažovanosť v iránskom prevrate roku 1953 bohato vyplatila, lebo im pripravila všetky podmienky na postupné vystriedanie Británie ako dominantnej neokoloniálnej mocnosti v Iráne. Prioritou USA v regióne bolo udržať Irán v západnej sfére vplyvu tak, aby si zabezpečili voľný prístup k iránskej ropе. Tomu podriadili všetko ostatné, vrátane základných ľudských práv. A tak šach s pomocou a podporou CIA zaviedol v krajine jeden z najbrutálnejších diktátorských režimov na svete. Tento zvrat na dlhý čas poznamenal vývoj v Iráne a pokračujúca nadvláda zahraničia len stupňovala nespokojnosť a rozhorčenie iránskeho ľudu. Konečné rozuzlenie priniesla až iránska revolúcia koncom 70. rokov, ale britskému politickému vplyvu v Iráne bol už o štvrtstoročie skôr zasadený fatálny úder.⁵³ Aj keď Briti boli vďační za to, že neprišli o všetko, uvedomovali si, že mocnejší Američania ich zasa odsunuli. Postavenie Británie ako globálnej sily upadalo a neboli to iba udalosti v Iráne, ale aj suezská kríza roku 1956, ktoré zviditeľnili trhliny v jednotе západného bloku.⁵⁴

V prípade Egypta hrozba anglo-amerického konfliktu na vysokej úrovni nebola viditeľná, ale semená konfliktu boli zasiate vytvorením CIA v roku 1947. CIA čoskoro vypracovala plány na podporu arabských vodcov, ktorí by spolupracovali s Washingtonom. Operáciami v Sýrii koncom 40-tych rokov sa nepodarilo vytvoriť stabilný režim, ale CIA čoskoro označila Egypt za optimálny cieľ pre intervenciu.⁵⁵ Hospodárska pomoc spojená so spoločenskou a politickou reformou, mohla rozvinúť poľnohospodársky a priemyselný potenciál krajiny keby Káhira prevzala vedenie arabského sveta. Na uskutočnenie toho však USA museli nájsť nový egyptský režim, keďže kráľ Fārūq „už nebol nič iné ako reakčný veľkostatkár“ a vodcovia vládnucej strany *Wafd* sa viac zaujímal o osobné zbohatnutie ako o zavádzanie spoločenských reforiem.⁵⁶

CIA získala významného spojenca v roku 1949, keď bol do Egypta preložený Jefferson Caffery, od roku 1946 veľvyslanec USA vo Francúzsku. Opisovaný ako márnomyseľný, príjemný, aristokratický a rezervovaný voči svojim britským a americkým kolegom, Caffery svojimi spôsobmi pripomínal návrat k medzivojnovnej diplomacii. Na papieri preloženie do Káhiry bolo myslené na to, aby mu poskytlo niekoľkoročnú ľahkú službu pred odchodom do dôchodku, ale tento pobyt sa ukázal ako vrchol Cafferyho kariéry.⁵⁷ Podporovaný McGheem, bol veľvyslanec formálne zatiahnutý do britsko-egyptských rokovaní. Keďže Washington v rokoch 1950-1952 rozširoval osadenstvo veľvyslanectva, Caffery pre svoju „diplomaciu“ s Egyptanmi a Britmi získal viacero mladých ambiciózných spolupracovníkov.⁵⁸

Nový vojenský výcvikový program Egypta v roku 1950, ktorý plánoval vyslať do USA 300 dôstojníkov, bol dobrodením pre CIA. S vybranými sľubnými kandidátmi pre americký program boli nadviazané osobné kontakty. Z vyše päťdesiatich dôstojníkov, ktorí študovali v USA, najmenej šiesti boli členmi hnutia *Slobodných dôstojníkov*, jadra júlového prevratu roku 1952. Do programu sa dostali aj dvaja budúci členovia *Velenia revolúcie*, major Ḥasan Ibrāhīm a podplukovník ‘Abdallaṭīf al-Baġdādī. Ďalší člen, major Džamāl Sālim, strávil niekoľko mesiacov v USA, kde sa podrobil liečeniu. Krátko pred revolúciou, major ‘Alī Šabrī, náčelník rozvedky letectva a tajný podporovateľ *Slobodných dôstojníkov*, navštevoval šesťmesačný špionážny kurz, normálne rezervovaný pre dôstojníkov NATO, v Colorade. ‘Alī Šabrī neskôr naznačil, že účasť mnohých egyptských dôstojníkov na vojenských školách USA

⁵³ SHARABI, Hisham. *Governments and Politics of the Middle East in the Twentieth Century*. Princeton: D. Van Nostrand, Inc., 1962, s. 99.

⁵⁴ VADNEY, T. E. *The World since 1945*, s. 215.

⁵⁵ COPELAND, Miles. *The Game of Nations. The Amorality of Power Politics*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1970, s. 49.

⁵⁶ SAYED-AHMED, Muhammad Abd el-Wahab. *Nasser and American Foreign Policy, 1952 – 1956*. London: Laam, 1989, s. 59.

⁵⁷ SMITH, Simon C. *Ending Empire in the Middle East*, s. 17-18.

⁵⁸ COPELAND, Miles. *The Game of Nations. The Amorality of Power Politics*, s. 52.

v tom období mala veľmi zreteľný vplyv na prevrat v Egypte.⁵⁹

Koncom roku 1951, po tom čo správa CIA ukázala, že hlavnou hrozbou pre americké záujmy na Blízkom východe je skôr protizápadný nacionalizmus ako komunizmus, Acheson zvolal medzirezortnú komisiu pod predsedníctvom plukovníka Kermita Roosevelta, jedného zo špecialistov CIA pre Blízky východ, aby študovala problémy a odporučila americký postup. Správa komisie priznala, že všetko čo USA môžu urobiť pre posilnenie moci a prestíže Británie, zníži potrebu priameho zásahu USA alebo iných spojeneckých mocností. Komisia tiež prijala blízkovýchodnú stratégiu CIA zameranú na prípravu a presadzovanie do funkcií kompetentných vodcov, priaznivo naklonených Západu, prostredníctvom programov vytvorených na tento účel.⁶⁰

Požiar Káhiry 26. januára 1952 a následné krvavé nepokoje vyvolali zvýšený záujem Achesona o túto krajinu, a tak bol Egypt komisiou vybraný za prvoradý cieľ na operácie v zmysle prijatej stratégie. Ak nebolo možné udržať britskú pozíciu silou, bolo nevyhnutné pristúpiť k dohodnutému urovnaniu. Na radu Cafferyho *Štátny department* požiadal Britov, aby uznali egyptského kráľa Fārūqa aj za kráľa Sudánu, ale Churchill podporovaný väčšinou konzervatívnych poslancov požiadavku odmietol a presadzoval názor, že od pozície v Egypte závisí blízkovýchodná úloha Británie. *Foreign Office* potom účelovo tvrdil, že uznanie Fārūqa by bolo zradou Sudáncov, ktorým bolo sľúbené sebaurčenie a autonómia.⁶¹

Vo februári 1952 Kermit Roosevelt spustil operáciu na zmenu egyptskej vlády. Prvotným cieľom bola „pokojná revolúcia“ podľa možnosti vedená kráľom Fārūqom, na zneškodnenie extrémistických názorov a podporenie hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Túto myšlienku však rýchlo odvrhol a začal sa obzerať po „iných možnostiach“. ⁶² Musel súhlasiť s názorom veľvyslanca, že iba armáda si dokáže poradiť so zhoršujúcou sa situáciou v krajine a vytvoriť vládu, s ktorou sa západné mocnosti budú môcť rozumne dohodnúť. ⁶³ Stretnutia medzi Rooseveltom a vybranými predstaviteľmi armády pripravili pôdu pre významné kontakty medzi *Slobodnými dôstojníkmi* a veľvyslanectvom USA, napr. so zástupcom leteckého pridelenca podplukovníkom Davidom Evansom a politickým tajomníkom Williamom Lakelandom. ⁶⁴ V máji 1952 Roosevelt po konzultácii s veľvyslancom Cafferym poskytol Deanovi Achesonovi záver, že „ľudová revolúcia“, ktorú by Američania boli radi videli, je neuskutočniteľná a že len armáda sa môže pustiť za pasy s problémami Egypta. ⁶⁵

V júli 1952 nezhoda medzi predstaviteľmi Američanov a Britov viedla takmer k otvorenému rozkolu, keď kráľ Fārūq pohrozil, že premiéra Nadžīb al-Hilālīho, ktorého Briti považovali za čestného a spravodlivého, nahradí údajne skorumpovaným Ḥusajnom Sirrīm. Eden chcel Fārūqovi povedať, že tá zmena „bude znamenať katastrofu pre neho i Egypt“, ale Acheson konajúci na Cafferyho radu nepodporil tento krok, lebo *Štátny department* „bol toho názoru, že USA by nemali zasahovať do egyptskej domácej politickej krízy“. Činitelia *Štátneho departmentu* 21. júla 1952 zaznamenali, že „je pre nás stále zložitejšie podporovať opatrenia aké si želajú Briti, keďže sme čoraz menej presvedčení o ich správnosti“. ⁶⁶

Politika „ruky preč“ zapôsobila. Pre *Slobodných dôstojníkov* výber skorumpovaného Ḥusajna Sirrīho náhradou za Hilālīho bol dôkazom korupcie kráľa a jeho poradcov. Po tom, čo bolo Evansovi 13. júla oznámené, že povstalci rozbehnú akciu v priebehu niekoľkých nasledujúcich dní, Caffery vydal vyhlásenie nepriamo ochraňujúce nadchádzajúcu revolúciu:

⁵⁹ SAYED-AHMED, Muhammad Abd el-Wahab. *Nasser and American Foreign Policy, 1952 – 1956*, s. 84-86.

⁶⁰ ARONSON, Geoffrey. *From Sideshow to Centre Stage: US Policy Towards Egypt, 1946 – 1956*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1986, s. 51.

⁶¹ FRUS, 1952-1954. Diel IX: The Near East, s. 1758.

⁶² HEIKAL, Mohamed. *Cutting the Lion's Tail. Suez Through Egyptian Eyes*. London: Andre Deutsch, 1986, s. 11.

⁶³ COPELAND, Miles. *The Game of Nations*, s. 52.

⁶⁴ SAYED-AHMED, Muhammad Abd el-Wahab. *Nasser and American Foreign Policy, 1952 – 1956*, s. 45.

⁶⁵ COPELAND, Miles. *The Game of Nations*, s. 52-53.

⁶⁶ FRUS, 1952-1954, Volume IX: The Near East, s. 1826-1838.

„Politika USA je nezasahovať do vnútornej politiky inej krajiny a táto politika sa na tomto veľvyslanectve striktnie dodržiava“. ⁶⁷ Stojí za zmienku, že prvé uistenia zo strany *Slobodných dôstojníkov* počas povstania, neboli poskytnuté Britom, ale Američanom. Evans mal dohodnúť schôdzku medzi hovorcom *Velenia revolúcie* a predstaviteľom britského veľvyslanectva, zatiaľ čo *Štátny department* varoval Londýn, že cudzia intervencia, vrátane britskej vojenskej operácie, by bola katastrofálna. ⁶⁸

Od júla do októbra sa ‘Alī Šabrī a ‘Abdalmun‘im Nadždžār takmer denne radili s Evansom. Lakeland zriadil prístup k Džamālovi ‘Abdannāširovi prostredníctvom Muḥammada H. Hajkala, novinára z denníka *Achbār al-Jawm*, patriaceho Mušṭafovi Amīnovi, ďalšiemu agentovi CIA. V septembri 1952 rozpory medzi Britániou a USA vyplávali na povrch. Američania podporili program *Velenia revolúcie* na pozemkovú reformu napriek pochybnostiam civilného premiéra ‘Alīho Māhira voči plánu. ⁶⁹ Keď *Velenie revolúcie* 7. septembra donútilo ‘Alīho Māhira odstúpiť, *Štátny department* na radu Cafferyho bez konzultácie s Britmi, vydal podporné vyhlásenie, že nevidí v tomto kroku žiadnu zásadnú zmenu politiky. *Foreign Office* bol namrzený: Eden žiadal *Štátny department*, aby prehodnotil toto „povzbudenie extrémnych elementov v Egypte“. Na nátlak Britov bol Caffery nútený presvedčiť Revolučnú radu, aby cez britské veľvyslanectvo nadviazala spojenie s *Foreign Office*. ⁷⁰

Existovalo fungujúce britsko-americké spojenectvo na Blízkom východe? Trumanova administratíva z Washingtonu sa snažila o spoluprácu s Britmi. Britská pozícia na Blízkom východe zbavovala USA finančného a vojenského bremena na obranu regiónu a Acheson mal záujem o britskú podporu na vrchole kórejskej vojny a studenej vojny proti ZSSR.

Americká politika však nebola produktom jediného zdroja. Pracovníci CIA a *Štátneho departmentu* na Blízkom východe nevideli dôvod na používanie tých istých metód ako ich britskí kolegovia. Zatiaľ čo Briti sa len formálne hlásili k hospodárskym a spoločenským reformám, keďže podporovali súčasných vodcov regiónu, Američania pochybujúc, že by pašovia a monarchovia začali uplatňovať politiku hospodárskeho rozvoja a politickej stability, podporovali národné hnutia a pripravovali možných vodcov, ktorí by s nimi spolupracovali. *Rada národnej bezpečnosti* sa nakoniec podvolila týmto názorom a došla k záveru, že použije pomoc i propagandu na „podporu a rozvoj týchto vedúcich skupín v regióne, ktoré poskytujú perspektívu na nastolenie politickej stability orientovanej na slobodný svet“. ⁷¹ Na prvých miestach zoznamu týchto vodcov boli generál Muḥammad Nadžīb a uzavretý, ale vplyvný, podplukovník gšt. Džamāl ‘Abdannāšir.

USA, Veľká Británia a Francúzsko vydali 25. mája 1950 spoločné vyhlásenie o svojich zámeroch na Blízkom východe. Toto vyhlásenie sa následne stalo známym ako *Trojstranná deklarácia* a bolo vo svojej podstate staromódnym diktátom veľmocí. Určili, že arabské štáty a Izrael musia na istej úrovni udržiavať ozbrojené sily na sebaobranu, vnútornú bezpečnosť, a na tzv. obranu regiónu ako celku. Na druhej strane boli rozhodnuté nepripustiť preteky v zbrojení a vyjadrili, že nestrpia žiadne použitie sily alebo hrozbu silou. Nadväzne, ak by boli zistili, že niektorý štát sa chystá porušiť hranice alebo líniu prímeria, okamžite pristúpia k akcii tak na pôde OSN, ako aj mimo nej, aby predišli takému narušeniu. ⁷²

⁶⁷ FRUS, 1952-1954, Volume IX: The Near East, s. 1838-1839.

⁶⁸ SAYED-AHMED, Muhammad Abd el-Wahab. *Nasser and American Foreign Policy, 1952 – 1956*, s. 95.

⁶⁹ Ar-RĀFI‘Ī, ‘Abdarrahmān. *Tawrat 23 jūlijū 1952*. [Revolúcia 23. júla 1952]. Káhira: Maktabat an-nahḍa al-mišrīja, 1959, s. 46.

⁷⁰ FRUS, 1952-1954, Volume IX: The Near East, s. 1857.

⁷¹ FRUS, 1952-1954, Volume IX: The Near East, s. 222.

⁷² Trojstranná deklarácia vlád Francúzska, Veľkej Británie a Spojených štátov o bezpečnosti v arabsko-izraelskej oblasti, 25. mája 1950. In: *Dokumenty k otázke Blízkeho a Stredného východu*, s. 133-134.

Išlo o bežný proces používaný na kontrolu zbrojenia, ktorý deklarácia iba naznačovala, ale bol uplatňovaný tajnou trojstrannou mašinériou. *Blízkovýchodný výbor pre koordináciu zbrojenia* (Near East Arms Co-ordinating Committee – NEACC) sa pravidelne schádzal vo Washingtone a skúmal požiadavky každej z troch veľmocí na dodávky zbraní do oblasti. Bol to zaujímavý model na zachovanie prídellového systému a rovnováhy, ktorý reguloval prísun vojenského materiálu do regiónu tak dlho, pokiaľ tieto tri mocnosti zostali jeho jedinými dodávateľmi. Záznamy NEACC ukazujú pod akým napätím systém pracoval do septembra 1955: napr. nikdy nebolo úplne jasné, či majú byť v rovnováhe s Izraelom arabské štáty ako celok alebo každý zvlášť. Boli to však sovietske dodávky zbraní Egyptu, ktoré nakoniec zničili túto veľkú snahu o zdržanlivosť.⁷³

Popri kontrole zbrojenia sa *Trojstranná deklarácia* – so svojou možnosťou zasiahnuť proti každému, kto by bol považovaný za agresora – stala talizmanom tak britskej, ako aj americkej blízkovýchodnej politiky v nasledujúcich šiestich rokoch: a pre Francúzsko, ktoré v podstate stratilo svoje pozície v Levante, slúžila ako dôkaz, že v určitom zmysle je v regióne ešte stále prítomné. Američanom poskytovala argument použiteľný voči Izraelčanom a sionistickej loby, keď títo poukazovali na ohrozenú pozíciu Izraela a žiadali viacej zbraní; dávalo im to aj istú kontrolu nad tempom britského vyzbrojovania Arabov.⁷⁴ Briti považovali za veľkú prednosť deklarácie to, že nútila USA vojensky zasiahnuť, keby došlo k izraelskej agresii. Veď britská pozícia v Jordánsku závisela od britsko-jordánskej spojeneckej zmluvy z roku 1946, ktorá bola snahou o zosúladenie staromódnej vojenskej zmluvy s chartou OSN.⁷⁵ Teraz Jordánsko, kráľovstvo rozprestierajúce sa po oboch brehoch rieky Jordán mohlo zatiahnuť Britániu do vojny s Izraelom, keby zaútočil na územie na západnom brehu. Preto britská politika zabezpečila, aby Británia – keby bola nútená zasiahnuť proti Izraelu – urobila tak ako spojenec USA v zmysle *Trojstrannej deklarácie* a nie iba na základe bilaterálnej zmluvy s Jordánskom.

Dlhodobý stav „ani vojna ani mier“ vyvolával dodatočné otázky, napr. či v súlade so Všeobecnou dohodou o prímerí možno dočasné prímerie na Blízkom východe považovať za *status quo* na neurčito, či má byť Izraelu dovolené, aby donekonečna odkladal riešenie osudu utečencov a otázky hraníc, či je nejaký spôsob, ktorým by napr. Egypt mohol ešte stále legítimne uplatňovať svoje právo na obnovenie vojny s Izraelom. Arabské štáty sa držali faktu, že vojnový stav s Izraelom ešte nebol ukončený,⁷⁶ a tak Irak prerušením ropovodu a Egypt zákazom dodávok ropy Izraelu cez Suezský prieplav, naďalej bránili oživeniu veľkej rafinérie v Hajfe. Roku 1950, keď bol znovu pri moci *Wafđ* a Muṣṭafā an-Naḥḥās paša, Egypt sprísnil námornú blokádu voči Izraelu, pričom vychádzal z britského vzoru uplatňovaného voči plavidlám nepriateľských štátov počas oboch svetových vojen. Zároveň Egypt získal od Saudskej Arábie dva neobývané ostrovčeky, Tīrān a Šināfir, ležiace v úžine vedúcej z Červeného mora do Akabského zálivu. Úžina je plytká a plavba sa môže uskutočňovať iba cez úzky prieliv medzi egyptským pobrežím a ostrovom Tīrān. Za tejto situácie plán Izraela na vybudovanie prístavu Eilat v Akabskom zálive, pre tento úzky vstup strácal význam.⁷⁷

Egypt naďalej považoval situáciu na Blízkom východe za vojnový stav, čo mu veľmi zazlievali obidva tábory v britskom parlamente. Egypt bol v Británii nepopulárny aj preto, lebo

⁷³ JABBER, Paul. *Not by War Alone. Security and Arms Control in the Middle East*. University of California Press, 1981; CALVOCORESSI, P. *World Politics, 1945 – 2000*. London: Pearson Longman, 2001, s. 395.

⁷⁴ MONROE, Elizabeth. *Britain's Moment in the Middle East, 1914 – 1956*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1963, s. 174.

⁷⁵ LOUIS, William Roger. *The British Empire in the Middle East, 1945 – 1951*, s. 355.

⁷⁶ HOLLINGWORTH, Clare. *The Arabs & the West*. London, Methuen and Co Ltd., 1952, s. 255.

⁷⁷ BLOOMFIELD, L. M. *Egypt, Israel and the Gulf of Aqaba in International Law*. Toronto: Carswell, 1957, s. 8-9; FARNIE, Douglas. *East and West of Suez. The Suez Canal in History, 1854 – 1956*. Oxford: Clarendon Press, 1969, s. 664-668.

požadoval splácanie britského dlhu. Situácia vyvrcholila v marci 1951, keď minister financií Hugh Gaitskell musel obhajovať dohodu, podľa ktorej si Egypt mohol sťahovať ročné sumy z obrovskej dlžoby, ktorú si Británia narobila „brániac Egypt“ počas druhej svetovej vojny. Tak *konzervatívci* ako aj *labouristi* zlostila strata príjmov z odstavenej rafinérie v Ĥajfe. V atmosfére, ktorá vládla v dolnej snemovni, „kopnúť do Egypta“ znamenalo ukázať politicky správny čin. Obidva konflikty Egypta – s Izraelom a s Britániou – sa navzájom prelínali.⁷⁸ Kontrolóri prímeria OSN 12. júna 1951 formálne oznámili, že egyptské embargo je nepriateľským a agresívnym aktom porušujúcim dohodu o prímerí. BR OSN prijala 16. augusta 1951 rezolúciu, v ktorej prikazovala Egyptu, že musí zrušiť všetky obmedzenia týkajúce sa plavby cez Suezský prielav a odmietla egyptskú teóriu o sebaobrane.⁷⁹ Sovietsky zväz, ktorý bránil právo Izraela na existenciu od jeho vzniku, sa nezapojil do debaty a zdržal sa hlasovania.

Prijatú rezolúciu nemal kto uplatniť, hoci rovnako ako v Palestíne, Veľká Británia bola jediným stálym členom BR s jednotkami na tvári miesta a na rozdiel od Palestíny, toto bola rezolúcia, ktorú sama presadzovala. Udržiavanie „slobodnej plavby“ proti všetkým odporcom bol medzinárodne najviac uznávaný argument pre prítomnosť toľkých Britov na egyptskej pôde. Dva mesiace po prijatí rezolúcie v BR OSN sa problém dostal na program novej vlády *konzervatívci* a hneď na prvom zasadnutí kabinetu vyvolal polemiku medzi premiérom Winstonom Churchillom a ministrom zahraničných vecí Anthonym Edenom. Premiér presadzoval princíp – „udržiavať Suezský prielav otvorený svetu a použiť na tento účel takú silu, aká bude potrebná“ – a navrhol uplatniť ho v prípade cisternových lodí vezúcich ropu pre rafinériu v Ĥajfe.⁸⁰ Minister vec utlmil: princíp plne schvaľoval, ale unáhlenú akciu nepovažoval za výhodnú. Zvíťazil Edenov názor a nič sa nestalo.⁸¹ Anthony Eden v januári 1954 informoval kabinet, že Egyptania majú značne silné zákonné dôvody na sebaobranu, pretože ich vojna s Izraelom nebola ukončená mierovou zmluvou. Hoci v Dolnej snemovni poslanci viackrát obvinili Egypt z porušovania práva Izraela na slobodnú plavbu, spomenutá rezolúcia sa pre sira Anthonyho Edena stala tým potrebným dôkazom zlého správania sa Egypta v medzinárodných vzťahoch, a teda *casus belli*, až päť rokov po jej prijatí.

V októbri 1951 Anthony Eden začal svoju pozoruhodnú triapolročnú diplomatickú činnosť, ktorá nesmierne posilnila jeho postavenie v medzinárodnej politike. V Európe mal významný podiel na získaní súhlasu ďalších európskych krajín na znovuvyzbrojenie NSR. Na Ďalekom východe, prispel k diplomatickému ukončeniu francúzskej trestnej výpravy do Indočíny. Na Blízkom východe došlo k britsko-egyptským dohodám o Sudáne a o základni v zóne Suezského prielavu. Dokonca vzťahy medzi Východom a Západom v Európe sa začali otepľovať: vyriešil sa spor o Terst medzi Talianskom a Juhosláviou a krátko po Edenovom nástupe do čela vlády bola podpísaná štátna zmluva s Rakúskom, ktorá znamenala prvý ústup ZSSR z krajiny okupovanej počas vojny.⁸²

Miera Edenovho osobného príspevku k jednotlivým medzinárodným udalostiam, sa samozrejme líšila; jeho predsuezský životopisec, William Rees-Mogg, písal ako ovládal umenie pozdržať načasovanie ako džokej jazdiaci víťazný závod: keď sa Eden rozbehne, beží rýchlo, ale vždy sa stará o to, aby nevyrazil predčasne.⁸³ Za svoj úspešný beh však musel

⁷⁸ Parliamentary Debates in House of Commons (Hansard), Vol. 485. In: KYLE, Keith. *Suez*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1991, s. 37.

⁷⁹ ŞAFWAT, Muḥammad Muṣṭafā. *Indžiltirrā wa qanāt as-Suwajs, 1854-1956*. [Anglicko a Suezský prielav]. Káhira: al-Maktaba at-tidžārīja al-kubrā, 1956, s. 174.

⁸⁰ SMITH, Simon C. *Ending Empire in the Middle East. Britain, the United States and post-war decolonization, 1945 – 1973*, s. 19.

⁸¹ GILBERT, Martin. „Never Despair“. *Winston S. Churchill, 1945 – 1956*. London: Heinemann, 1988, s. 657-658.

⁸² BELL, P. M. H. *The World Since 1945. An International History*, s. 120.

⁸³ REES-MOGG, William (lord). *Sir Anthony Eden*. London: Rockcliff, 1956, s. 105.

zaplatiť politickú cenu: dohody o Sudáne a suezskej základni, podkopali jeho povest' ako „nezmieriteľného“ (*anti-appeaser*) u významných predstaviteľov vlastnej strany.

Edena, ako vodcu-čakateľa, znepokojoval na domácej scéne vznik organizovanej frakcie kritikov jeho politiky voči Egyptu (podobnej skupine, ktorá sa sformovala okolo Churchilla v 30. rokoch), ktorá sa neskôr stala známou ako „suezská skupina“. Podľa Juliana Ameryho (jeho otec patrila do Churchillovej skupiny v období Mníchova a sám bol zaťom Macmillana) v tom čase vedúceho predstaviteľa *suezskej skupiny*, suezský príbeh bol klasickým prípadom *appeasementu*, ktorý sa svojmu strojcovi vrátil ako bumerang.⁸⁴

Keď konzervatívci roku 1951 prevzali moc, Egypťania podnecovaní *Muslimským bratstvom*, práve viedli v zóne prieplavu proti Britom partizánsku vojnu. *Labouristická* vláda stále prisúvala posily až kým tam bolo viazaných vyše 80 tisíc vojakov, ktorí nerobili nič iné iba bránili samých seba. Egyptská armáda stála bokom, ale miestna civilná správa, vrátane polície, boli nepriateľské. Do štrajku vstúpilo 90 % zo 60 tisíc egyptských pracovníkov zamestnávaných Britmi.⁸⁵ Muselo vypomôcť kráľovské námorníctvo a priväzť robotníkov z Cypru a Maurícia, aby Spoločnosť prieplavu mohla udržiavať prevádzku v chode, čo vyvolalo egyptské obvinenie, že Spoločnosť prestáva byť politicky neutrálna.

V júni 1952 ministerstvo financií konfrontovalo Churchillových ministrov s chmúrnou realitou britskej hospodárskej situácie. Anthony Eden ako minister zahraničných vecí dostal za úlohu vypracovať pre kabinet memorandum o „britských záväzkoch v zámorí“. Potvrdil stanovisko ministerstva financií a uviedol, že pokračovanie v doterajšej politike nakladá na hospodárstvo krajiny bremeno, ktoré prekračuje reálne možnosti zdrojov. Potom pokračoval exkurziou cez zemepisné oblasti a dospel k záveru, že žiaden z veľkých záväzkov v zámorí, ako napr. obrana Blízkeho východu, nemôže byť okamžite škrtnutý ak Británia nechce sklznúť na úroveň druhoradej mocnosti. Pre vzdialenejšiu budúcnosť bude možné zníženie finančných nákladov vytvorením medzinárodných obranných organizácií. Na záver napísal: „Naším cieľom bude presvedčiť USA, aby prevzali hlavné bremeno v týchto organizáciách a my si ponecháme toľko politickej kontroly – a tým aj prestíže a vplyvu vo svete – koľko budeme môcť.“⁸⁶

Po egyptskej revolúcii, keď došlo k rokovaniam a boli podpísané niektoré britsko-egyptské dohody (napr. 12. februára 1953 o budúcnosti Sudánu), všetky tieto „ústretové“ kroky tvrdo kritizovala *suezská skupina*, ktorej predsedal poslanec kpt. Charles Waterhouse. Skupina sa skladala z dvoch skupín členov – 1. postarších rovesníkov Winstona Churchilla, ako lord Hankey,⁸⁷ ktorý bol v tom čase riaditeľom Spoločnosti Suezského prieplavu, starší Amery a lord Killearn, bývalý veľvyslanec v Káhire a organizátor „udalosti 4. februára 1942“ – 2. z mladších *konzervatívnych* poslancov ako Enoch Powell, Fitzroy Maclean a Julian Amery. Premiér Winston Churchill túto „imperialistickú“ skupinu nepriamo podporoval.⁸⁸ Churchill kritizoval Edena, spomínal *appeasement* a hovoril, že nikdy predtým nevedel, že Mníchov leží na Níle. Dodal, že keby Eden ponúkol svoju rezignáciu, okamžite by ju prijal a sám by prevzal ministerstvo zahraničných vecí.⁸⁹ Povedal kabinetu, že pochybuje, že by Edenom navrhnuté

⁸⁴ AMERY, Julian. „The Suez Group: A Retrospective on Suez“. In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (eds.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990, s. 110-126.

⁸⁵ ҒAJJIBA, Muṣṭafā (ed.). *Muḏakkirāt Kamāladdīn Rifāt: Ḥarb at-taḥrīr al-waṭaniya*. [Spomienky Kamāladdīna Rifāta: Vojna za oslobodenie vlasti]. Káhira: Dār al-kātib al-‘arabī li-ṭ-ṭibā‘a wa-n-našr, 1968, s. 117-149.

⁸⁶ Dokument 11, In: PORTER, A. N. – STOCKWELL, A. J. *British Imperial Policy and Decolonization, 1938 – 1964*. London: Macmillan 1989, s. 164-175.

⁸⁷ Lord Hankey bol tajomníkom kabinetu v rokoch 1916 – 1938 a Imperiálnej rady obrany v rokoch 1912 – 1938.

⁸⁸ AMERY, Julian. „The Suez Group: A Retrospective on Suez“. In: TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (eds.). *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*, s. 115.

⁸⁹ SHUCKBURGH, Evelyn. *Descent to Suez. Diaries 1951 – 56*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 75-76.

urovňania získali dostatok podpory v *Konzervatívnej strane*. Edenove nervy však vydržali. Premiérove výhrady dokázal vyvrátiť pôsobivým vystúpením pred *konzervatívnymi* poslancami, hoci značne riskoval argumentáciou, že urýchléné urovnanie sudánskej otázky prispeje k uspokojivejším výsledkom rokovaní o zóne Suezského prieplavu.

Tento postoj mal pre *suezskú skupinu* zásadný význam. Jej členovia pevne verili v zachovanie britského *commonwealthu* ako vojenského a politického združenia. Podľa ich názoru teraz, keď India vypadla, britská prítomnosť na Suezskom prieplave je jediný možný spôsob ako ponechať *commonwealthu* geopolitický zmysel. Bez neho Británia nemôže byť svetovou veľmocou.⁹⁰ *Suezská skupina* však bola znepokojená chýrmi, že Eden pod americkým nátlakom, začal uvažovať o úplnom britskom stiahnutí sa zo zóny Suezského prieplavu. V správe Churchillovi o svojej nedávnej ceste do Egypta, lord Hankey vo februári 1953 vyjadril svoje presvedčenie, že „Briti kráčajú rovno ku katastrofe oveľa vážnejšej ako bola evakuácia Abadánu“. Všetci civilisti a obslužný personál v zóne prieplavu sa pripravujú na realizáciu „Operácie Scuttle“ (únik do bezpečia). S jedlom rastie chuť a po evakuácii britských síl bude určite nasledovať zúrivá agitácia, aby Egypt ukončil koncesiu a zmocnil sa Suezského prieplavu. List sa končil vetou, ktorá po strate Indie bola kľúčová pre tento spôsob myslenia Britov, ktorí sa snažili nájsť pevnú pôdu pod nohami: „Ak nedokážeme udržať Suezský prieplav, krčnú tepnu námornej dopravy sveta a ríše, čo ešte dokážeme udržať?“⁹¹

Churchill a Eden boli vzácné zajedno v tom, že nemá zmysel držať 80 tisíc vojakov v zóne prieplavu, keď Británia mala nedostatok zdrojov a neboli tam žiadne naliehavé vojenské úlohy. Chceli takú dohodu, ktorá by im dovolila drasticky znížiť tento počet, ale zároveň si zachovať mierovú činnosť vojenských dielní a skladov a uzamknúť Egypt do nejakého multilaterálneho vojenského spojenectva. Stratégiou bolo zaistiť krytie britskej diplomacie vojenskými a finančnými zdrojmi USA.⁹² Britským ideálom, ako to raz napísal *The Economist* bolo, aby Británia mohla rokovať s vedomím, že má za sebou americkú silu.

Eden tak ako Churchill si jasne uvedomoval nutnosť tesného spojenectva s USA. Oveľa citlivejšie však vnímal nebezpečenstvo takej aliancie smerujúcej k podrobeniu. „Britov nesmú príliš obmedzovať obavy z konania bez plnej americkej súčinnosti a podpory,“ povedal kabinetu keď bol premiérom v októbri 1955. „Musíme formovať našu politiku vo svetle vlastných záujmov a nechať Američanov, aby ich podporovali do tej miery do akej sme schopní ich k tomu získať.“⁹³ V sérii ďalekovýchodných otázok (Vietnam roku 1954, čínske ostrovy Quemoy a Matsu roku 1955)⁹⁴ minister zahraničných vecí USA, John Foster Dulles, ktorý sa mal stať hlavnou osobou v suezskej dráme, hral úlohu jastraba, kým Eden prevzal úlohu holubice. Predošlé vzťahy vrhajú ironický tieň na intenzívnu súhru medzi tými dvoma mužmi v čase suezskej krízy.

Použitá literatúra:

1. ARONSON, Geoffrey: *From Sideshow to Centre Stage: US Policy Towards Egypt, 1946 – 1956*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1986.
2. BEHBEHANI, Hashim S. H.: *The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917 – 1966*. London: KPI Limited, 1986.
3. BELL, P. M. H.: *The World Since 1945. An International History*. London: Arnold, 2005.
4. BLOOMFIELD, L. M.: *Egypt, Israel and the Gulf of Aqaba in International Law*. Toronto: Carswell, 1957.

⁹⁰ MONROE, Elizabeth. *Britain's Moment in the Middle East, 1914 – 1956*, s. 175-176.

⁹¹ Lord Hankey. "The Suez Canal Company. Military Evacuation of the Zone". In: KYLE, Keith. *Suez*, s. 43.

⁹² SAYED-AHMED, Muhammad Abd el-Wahab. *Nasser and American Foreign Policy, 1952 – 1956*, s. 89.

⁹³ KYLE, Keith. *Suez*, s. 40.

⁹⁴ BELL, P. M. H. *The World Since 1945. An International History*, s. 195.

5. BULLARD, Reader: *Britain and the Middle East*. London: Hutchinson University Library, 1964.
6. CALVOCORESSI, P.: *World Politics, 1945 – 2000*. London: Pearson Longman, 2001.
7. COPELAND, Miles: *The Game of Nations. The Amorality of Power Politics*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1970.
8. DEVERAUX, David: *The Formulation of British Defence Policy Towards the Middle East*. Basingstoke: 1990.
9. *Dokumenty k otázce Blízkého a Středního východu*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963.
10. FARNIE, Douglas: *East and West of Suez. The Suez Canal in History, 1854 – 1956*. Oxfor: Clarendon Press, 1969.
11. FISHER, Sydney Nettleton – OCHSENWALD, William: *The Middle East. A History*. Diel II. (5. vydanie). New York: The McGraw-Hill Companies, Inc., 1997.
11. FRUS (Foreign Relations of the United States), 1950, Volume V, The Near East. Washington, DC, 1979-1990.
12. GILBERT, Martin: *“Never Despair“*. Winston S. Churchill, 1945 – 1956. London: Heinemann, 1988.
13. HEIKAL, Mohamed: *Cutting the Lion’s Tail. Suez Through Egyptian Eyes*. London: Andre Deutsch, 1986.
14. HOLLINGWORTH, Clare: *The Arabs & the West*. London, Methuen and Co Ltd., 1952.
15. HUREWITZ, J. C. : *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record*. Diel II, 1914 – 1956. Princeton, New Jersey, Toronto, New York, London: D. Van Nostrand Company, Inc., 1956.
16. JABBER, Paul: *Not by War Alone. Security and Arms Control in the Middle East*. University of California Press, 1981.
17. KHALIL, Muhammad: *The Arab States and the Arab League*. Diel II. Bejrút: Khayats, 1962.
18. KIMCHE, Jon: *Seven Fallen Pillars. The Middle East, 1945-1952*. London: Secker and Warburg, 1953.
19. KYLE, Keith: *Suez*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1991.
20. LENCZOWSKI, George: *The Middle East in World Affairs*. New York: Cornell University Press, 1957.
21. LONGRIGG, Stephen Hemsley: *Oil in the Middle East. Its Discovery and Development*. London: Oxford University Press.
22. LOUIS, Wm. Roger: *The British Empire in the Middle East, 1945 – 1951. Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*. New York: Oxford University Press, 1998.
23. MONROE, Elizabeth: *Britain’s Moment in the Middle East, 1914 – 1956*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1963.
24. AL-MUWĀFĪ: ʿAbdalḥamīd Muḥammad. *Miṣr fī dżāmiʿat ad-duwal al-ʿarabīja, 1945 – 1970*. [Egypt v Lige arabských štátov]. Káhira: al-Muʿassasa al-miṣrīja al-ʿamma li-l-kitāb, 1983.
25. NAWFAL, Sajjid: *Al-ʿamal al-ʿarabī al-muštarak, māḍīhi wa mustaqbaluhu*. [Spoločná arabská činnosť, jej minulosť a budúcnosť]. Diel I. Káhira: 1968.
26. NAWFAL, Sajjid: *Al-ʿamal al-ʿarabī al-muštarak, māḍīhi wa mustaqbaluhu*. [Spoločná arabská činnosť, jej minulosť a budúcnosť]. Diel II. Káhira: 1971.
27. PERETZ, Don: *The Middle East Today*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1963.
28. PORTER, A. N. – STOCKWELL, A. J.: *British Imperial Policy and Decolonization, 1938 – 1964*. London: Macmillan 1989.
29. RAḌWĀN, A.: *Al-ladžna as-sijāsīja li-Dżāmiʿat ad-duwal al-ʿarabīja*. [Politický výbor

- Ligy arabských štátov]. Bejrút: Dār an-nahār li-n-našr, 1973.
30. Ar-RĀFI^cĪ, ^cAbdarrahmān: *Muqaddimāt ṭawrat 23 jūlijū 1952*. [Prológ revolúcie 23. júla 1952]. (2. vydanie). Káhira: Maktabat an-nahḍa al-miṣrīja, 1964.
 31. Ar-RĀFI^cĪ, ^cAbdarrahmān: *Ṭawrat 23 jūlijū 1952*. [Revolúcia 23. júla 1952]. Káhira: Maktabat an-nahḍa al-miṣrīja, 1959, s. 46.
 32. REES-MOGG, William (lord): *Sir Anthony Eden*. London: Rockcliff, 1956.
 33. ṢAFWAT, Muḥammad Muṣṭafā: *Indžiltirrā wa qanāt as-Suwajs, 1854-1956*. [Anglicko a Suezský prieplav]. Káhira: al-Maktaba at-tidžārīja al-kubrā, 1956, s. 174.
 34. SAYED-AHMED, Muhammad Abd el-Wahab: *Nasser and American Foreign Policy, 1952 – 1956*. London: Laam, 1989.
 35. SHARABI, Hisham: *Governments and Politics of the Middle East in the Twentieth Century*. Princeton: D. Van Nostrand, Inc., 1962.
 36. SHUCKBURGH, Evelyn: *Descent to Suez. Diaries 1951 – 56*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1986.
 37. SHWADRAN, Benjamin: *The Middle East, Oil and the Great Powers 1959*. New York: Council for Middle Eastern Affairs Press, 1959.
 38. SMITH, Simon C.: *Ending Empire in the Middle East. Britain, the United States and post-war decolonization, 1945 – 1973*. London and New York: Routledge, 2013.
 39. SORBY ml., Karol: *Arabi, islám a výzvy modernej doby*. Bratislava, SAP, 2007.
 40. ṬAJJIBA, Muṣṭafā (ed.): *Muḍakkirāt Kamāladdīn Rif^cat: Ḥarb at-tahrīr al-waṭanīja*. [Spomienky Kamāladdīna Rif^cata: Vojna za oslobodenie vlasti]. Káhira: Dār al-kātib al-^carabī li-ṭ-ṭibā^ca wa-n-našr, 1968.
 41. TROEN, Selwyn Ilan – SHEMESH, Moshe (eds.): *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. London: Frank Cass, 1990.
 42. TUGANOVA, Oľga E.: *Politika SŠA i Anglii na Bližnem i Srednem vostoce*. Moskva: Institut meždunarodnych otnošenij 1960.
 43. VADNEY, T. E.: *The World since 1945*. London: The Penguin Books, 1992.
 44. WATERBURY, John: *The Egypt of Nasser and Sadat*. New Jersey: Princeton University Press, 1983.
 45. WINT, Guy – CALVOCORESSI, Peter: *Middle East Crisis*. Penguin Books, 1957.
 46. YAPP, Malcolm E.: *The Near East since the First World War*. New York: Longman, 1991.

Kontakt:

prof. PhDr. Karol R. Sorby, DrSc.

vedúci vedecký pracovník

Ústav orientalistiky Slovenskej akadémie vied

Klemensova 19

813 64 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: karol.sorby@savba.sk

RELIGION AND SOCIETY IN UKRAINE: FORMS OF INTERACTION

NÁBOŽENSTVO A SPOLOČNOSŤ NA UKRAJINE: FORMY INTERAKCIE

Roman Stashuk

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: stashuk@gmail.com

Abstract The article analyzes the main stages of formation of civil society in Ukraine, formation of the legislative base of state and church relations. The purpose of the study is to reveal the influence of the church and church institutions on the process of forming a civil society in Ukraine. In order to achieve the goal, the author sets himself the following main tasks: to determine the influence on the formation of a new type of relationship between the church, society and the state that is taking place in the present-day Ukraine; to determine the place and role of the religious factor in general in formation of the civil society in Ukraine.

Key words: church, civil society, secularization, state, religion.

JEL Classification: F50, F59, H79

Introduction

The processes of forming a civil society in Ukraine have been reflected in the works of political science, sociology and history. However, the influence of the church on the process of forming a civil society in Ukraine and its place in this process is not yet fully elucidated. Among works devoted to the question of the formation of civil society, I should highlight works by I. Pasko, V. Omelko, T. Voitenko, V. Morhun.¹ The question of state and church relations, the implementation of the principle of freedom of conscience in Ukraine, the mutual influence of the church and the state were analyzed in the works by A. Kolodnyi, V. Bondarenko, V. Liubchuk, P. Panchenko, V. Rybalko.² In addition, the author used the laws of Ukraine and by-laws.³

In its original state, religion played a double role: while performing its social function, it provided for the unification of society around the sacred values and especially the designated places of worship of these values. In the personal sense, religion points to the timeless nature

¹ PASKO, I. (1999): Civil society and national idea. Ukraine against the background of European processes: comparative essays, 183 p.; OMELKO, V. (2001): Macro-social changes in Ukrainian society for 10 years of independence, pp. 33-49; VOITENKO, T. O. (2002): Civil society in the country: an analysis of social design; MORHUN, V. A. (2003): Periodization of Civil Society Building in the Independent Ukraine. In: *Science. Religion. Society*, 2003, No. 4, pp. 223-229.

² KOLODNYI, A. (2005): Ukraine in its religious expressions. 334 p.; BONDARENKO, V. Yu. (2003): Religious life in modern Ukraine: state, trends and development problems, pp. 36-39; LYUBCHUK, V. (2001): Church-State and Inter-Orthodox Relations in Ukraine, pp. 53-62; PANCHENKO, P. O. (2003): Religious denominations in Ukraine in the context of historicism, 307 p; RYBALKO, V. (2001): Ways and mechanisms of further harmonization of state-church relations, pp. 105-117.

³ THE LAW "On Freedom of Conscience and Religious Organizations", pp. 656-666; THE LAW OF UKRAINE "On Pension Provision" dated December 6, 1991. pp. 10-34; THE LAW OF UKRAINE "On Alternative Non-Military Service" of December 12, 1991, pp. 16-18; DECREE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE "On Measures to Return the Property of Worship to Religious Organizations", p. 58; HRYNEV, V. B. (2001): *Lost decade - contours of the latest political and economic history of Ukraine*, 430 p.

of the truths proclaimed by it, not reducing human life to the process of its earthly existence, and giving it a sublime meaning. That is, until the XIX century, in all societies that existed at that time, religion served as the foundation for the formation of the worldview underlying one or another culture. The process of secularization commenced already in the era of the Enlightenment, (from late Latin *Saecularis* - worldly, secular), by opposing the religion to the independent human mind. Today, secular society has established itself in many countries: the notion of secular state, secular society expresses the fact that relations between people in society ceased to be religiously conditioned.⁴

1 The process of functioning of Churches and religious organizations in Ukraine

The current state of socio-economic, political, cultural and spiritual development and the potential of Ukrainian society requires new approaches to the study and practical solution of the urgent problems: the formation of a national political elite; the relationship between government and civil society; corruption as a social phenomenon that has a negative impact on all spheres of life; causes, lessons and the future of the "revolution of dignity"; regional differences in Ukraine, deepened in religious, socio-historical and cultural and living conditions of development, but should not be the basis of confrontation, etc. Among the above-mentioned problems with which Ukrainian society now lives, the issues of harmonious relations between church and society are not at the last place.

The process of functioning of Churches and religious organizations in Ukraine (we speak for the period of independence) at first glance affected the stability, relative tolerance, legal acts, freedom of conscience and religion, opportunities to meet the needs of every citizen to profess and spread faith, to form for this variety of religious organizations, etc. unimpeded by the state and society. But that does not mean at all that there was no problems. They are and they should be talked about, as these problems can lead to some unwanted results. Separating the church from the state does not mean its separation from society. The Church is a sort of "spiritual" social institution with a real influence on the significant part of society (to a certain extent, even on its part of unbelieving people or those indifferent to religion), and this influence in the vast majority of cases is positive.

Almost all recent sociological surveys, both at the regional and national levels, the vast majority of respondents call the church and the family the values important to them. This attitude to the church shows its significance in solving these problems of Ukrainian society. The sociopolitical crisis that divides Ukrainian society into "pro-Ukrainian" and "pro-Russian" citizens (by the way, parishioners of different confessions) arose primarily due to the governmental policy that has been conducted for many years. In resolving this confrontation, a huge role, in our opinion, should belong to the church, especially since the overwhelming majority of church organizations stands for the unity, conciliarity and unitarity of Ukraine. Heads of almost all confessions and denominations spoke about this on Maidan.

If we consider the church not only as an institution created and held in order to save people by their faith in the Son of God, and this is the main task for the church, but also in the social plane - as an institutionalized association of citizens with a common religiosity, then these religious institutions, being part of society, appear as a community of believers, as well as citizens, who bear the strength of certain political, ideological, and spiritual and cultural values and beliefs. It is, in my opinion, the most important aspect of interaction and relationship between church and society. Finding ways to church's trust in society and society's trust in church, a sort of measure of "crossing" the roads of spiritual and secular life will lead to a full, healthy, unbiased understanding that the church is a specific, religious, self-sufficient

⁴ BERLADYNA, I. (2014): Religions traditions in conditions of the modern society's secularization, p. 15.

institution functioning in society, but outside the state, where the internal organization qualities and features based on faith and relationships built on socially significant events and processes are clearly manifested. A number of forums in which different views and ideas are raised on this issue is a significant confirmation of this.

Thus, an analysis of the relationship between church and society, especially in the crisis conditions of the sociopolitical life of modern Ukraine, confirms that the church can not keep aloof from the acute social and political problems of the present. It must act on its own, with its only inherent means, among which the most effective are peacemaking, philanthropic and moralizing activities for the settlement and stabilization of the socioeconomic and political situation in the state. At the same time, it is important to note that the characteristics of the church are supplemented and multiplied by new features and facets that reflect not only the "unearthly" spiritual character,⁵ but also the historical development of the church itself and the special aspects of the formation and consolidation of Ukrainian society with its problems and contradictions, but in which it lives, works, develops and functions.

The process of violent transformations that is currently being pursued by Ukrainian society requires new concepts, both conceptually and in terms of scale and representativeness of approaches to comprehending the functioning of all spheres of society, including religious ones. One of the options for a rather non-typical consideration of the religious sphere can be considered research within the concept of religiosity. This concept allows a broader understanding of the religious dimension of society, in contrast to the classical interpretations within the concepts of religion, state-church, religious organizations, and so on. The domestic religious discourse is presented, besides religious scholars, by sociologists and representatives of denominations, and focuses on several aspects of the interpretation of religiosity: the definition of the conceptual dimension, the structuring into the separate segments and the interpretation of the Ukrainian religious invariance in the context of contemporary global religious theories.

A separate aspect is the empirical study of religiosity in modern Ukrainian society. Religion is a term that has a more specific meaning than religion, because in essence it is the manifestation of a subject in whose role a person (individual, group, collective, nation, certain society, humanity) appears. Religiosity is embodied and the religion is objectified religion through it. Religion - this concept is abstract and very individual, it is measured in the consciousness and behavior of individuals who make up a certain religious community. It is this process of objectification of religion that is a manifestation of religiosity. Those definitions of religion and religiosity that existed in the history of science reflected not only the level of comprehension and the ability of theorists to formulate the latter in the form of scientific definition, but also the state of development of the religious phenomenon. Consequently, the concept of "religiosity" is filled with the content that has this phenomenon in a particular historical period of time. The study of this phenomenon, the development of a methodological research base, depends again on the certain real state of religiosity, taking into account its complexity. The polysemantic concept of religiosity speaks of a certain uncertainty or multidimensionality of a modern religious paradigm.⁶

Religion, according to the founders of the sociology of religion, has always been a dynamic system, an important factor in social change. In particular, E. Durkheim defined it as a linked system of beliefs and ordinances relating to sacred things and combining into a single moral system of communities (the church) of all who accept and share them. Hence the basic

⁵ PERZHUN, V. (2014): The relationships between the church and society in the conditions of the socio-political crisis in Ukraine, pp. 39-41.

⁶ KOROL, N. (2014): Religious commitment as an object of the modern Ukrainian religious discussion, pp. 76-77.

function of religion - the solidarity of groups, society, which is important for Ukrainian society. It is known that A. Comte, being disappointed with the rational (scientific) construction of social life, made an attempt at a new "religious synthesis" as a mean of developing an ideology unifying people - the positive religion of mankind as the only "Great Being". A. Comte in this way proposed to understand religion as a natural objective element of social evolution as the basis of social order and determinant of social structure at a certain historical stage. From the foregoing we can conclude that even the classics of sociology described religion as a significant factor in the formation of society at each stage of its development, in the formation of the social structure of society and the influence of religion on the consciousness of both the individual and the group. It should also be noted that the people's social behavior is conditioned by the system of values that they are offered as a synthesis of religious (universal) and social. So, in the context of the functionalist method of M. Weber, there is a motivation for human actions with certain convictions, including those that include religious regulations. It is important to recall that M. Weber, in his work *Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism*, put the formation of capitalist relations in complete dependence on Protestant ethics, which tells us about the high level of influence of the level of religiosity, both on the individual, and on the group as a whole.⁷ It should also be noted the important role of religion in the formation in their consciousness of the behavioral norms, due to such a function as legitimizing. Thus it makes a person responsible both for itself and for the good of the Motherland. Here it is worth recalling that according to I. Kant, religion does not merely form civil principles, but also regulates relations both in confessions and among fellow citizens. Religion does this, as the German philosopher considered, because it appears as a knowledge of our duties in the form of divine ordinances, but not as sanctions, but as the existence of the laws of any free behavior.

2 The level of religiosity of Ukrainian society

It is also worth noting that religion plays a major role in the formation of ethno-national consciousness during the turning points. According to Ukrainian religious scholars, in the conditions of the fall of old values and the release of suppressed diverse interests of individual layers and groups (after a long-term atheistic experiment), the lack of reliable integrators, the church with its deep-seated structure, the centuries-old mechanism of translation of rather complex ideas into mass consciousness acquired a special attractiveness, which was embraced by both political elite and church hierarchy. Actually this is confirmed by the high level of religiosity of Ukrainian society. For example, according to the Razumkov Center, if on January 1, 1988, there were 5,689 officially registered religious communities in Ukraine, and in 1991 there were 9,994, then on January 1, 2013 there were more than 36,000.⁸ As we see, with the advent of independence, religion began to grow rapidly in Ukraine. This made it possible to consolidate the various ethnic identities that we call the Ukrainian people (as it is multinational and polyethnic), especially during the formation of the statehood of Ukraine. Religion and its representations (churches) today are active factors of spiritual revival. We can also say about the significant increase in their social status. In public opinion, evaluations of religion as a defining component of spiritual culture, an integral part of spirituality of an individual, have increased. Thus, in the Ukrainian society, as of 2010, the degree of importance of religion has increased slightly compared to 2000 and is 3.87 per 5-point scale, compared to 3.37, respectively. Indeed, the role of religion in the general list of vital values continues to be one of the last positions: in 2000 - 17th place out of 18 proposed qualities of life, in 2010 - 16 of

⁷ WEBER, M. (2005): *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* Translated by Talcott Parsons. This edition published in the Taylor & Francis e-Library.

⁸ RAZUMKOV CENTER (2013): *Religious commitment of Ukrainians: level, character, attitude to certain aspects of church-religious situation and state-confessional relations*, pp. 15-40.

the 19 listed qualities. This indicates a change in the value priorities and incomplete adaptation of the religious environment to social transformations. At the same time, the degree of importance of religion has regional specifics: it is the highest for the inhabitants of the West of the country (4,31), and the lowest for the inhabitants of the East (3,63). For the Center, the corresponding indicator is 3.76; for the South - 4,06. Accordingly, in the West, in the rating of vital values, religion holds the ninth position, in the South - 16th, and in the East and in the Center - 17th position out of 19. The importance of religion is also increasing with the age of respondents: from 3.63 in the youngest age group to 4.09 in the oldest. In the youngest group, religion ranked 18th (outstripping only politics), in the oldest - 12th position. It is noteworthy that for believers, the education of the religiosity of children is not much more important than for other groups. As the most important quality, which is formed through religious education, only 22% of believers noted religiousness.⁹

Therefore, religiousness, as a value, ranked eighth in the ranking for this group of respondents - against 11 in the group of those who hesitate (6%) and non-believers (5%). By exchanging information, establishing communication links to achieve the goals of the activity, interacting with each other, exercising multi-faceted influence on other communication partners, people directly perceive each other and have the opportunity to recognize the physical, psychological and individual characteristics inherent to each side thereby forming each other. This, in turn, promotes the spread of religious values and standards in society. More important is the upbringing of children's religiosity for residents of the West of the country, where this quality has occupied the fifth position; in other regions it was 10th (Center and East) or 11th positions (South); for the believers of the UGCC (third position); for the believers of the UOC - the eighth; The UOC-KP and other Orthodox - the ninth; for "just Christians" - 10; for those who do not attribute themselves to any religion - 11th, that is, the last position. Thus, despite the high level of manifestation of religiosity, religion does not rank as leading in the system of vital values of Ukrainian citizens, which indicates a low level of religious influence on the individual and the group as a whole. This also indicates the absence of the so-called "linearity", when representations are interned in values and standards. In our opinion, the economic crisis has become an important factor in the growth of the level of religiosity and, accordingly, the influence of religion on the population over the period of 2000-2010, from 58% to 71%.¹⁰ Yes, it is known that financial difficulties have multiplied the number of parishioners of religious institutions several times. In particular, the archpriest of the Church of St. Nicholas Naberezhnyi, Father Ivan Kostyshak notes that, due to the crisis, many more people came to the church. Many people are in despair, because they can not pay off loans, and this may lead to the loss of the apartment. Others are afraid that they will be fired from work, that business will collapse. The psychological aspect of such a phenomenon is already voiced in folk wisdom: "If you're anxious - turn to God". Despaired of the ability of the state and the global community as a whole to quickly overcome the crisis, people go to someone to, as a rule, put "last hope" on. An interesting fact of financial well-being of the society and its religious devotion was announced back in 2007 at the International Student Festival in Trondheim (Norway), which reported the decline in religious activity after finding oil in the country, which led to significant economic growth. This reaffirms the fact that often only disasters and difficulties can push a person to turn to God. The foregoing can be explained by the fact that religion has special social and psychological means of influencing people and society that have accumulated for centuries and have the ability to correct the important features of the individual and influence its ideological and consumer and motivational aspects.

⁹ RAZUMKOV CENTER (2013): Religious commitment of Ukrainians: level, character, attitude to certain aspects of church-religious situation and state-confessional relations, pp. 15-40.

¹⁰ RAZUMKOV CENTER (2013): Religious commitment of Ukrainians: level, character, attitude to certain aspects of church-religious situation and state-confessional relations, pp. 15-40.

This is the realization of one of the social functions of religion - compensatory and therapeutic one. Any religion, in the context of this function, has in its essence a "healing effect" on both the soul and the body, constantly persuading the person that suffering is only an illusion and that all worldly troubles can be overcome by the power of spirit and faith.

Therefore, in our opinion, the growth of religiosity and the actualization of the activities of religious institutions and religious leaders is a useful and completely natural way to overcome the spiritual and emotional aspect of both the economic crisis and other social shocks. It should also be noted that religion, among other social institutions, has the highest level of trust. During all years of research, one or another measure of trust in the Church is evidenced by the majority of citizens. So, at the moment, 64% of the respondents trust the Church, from 83% of the inhabitants of the West to 50% of the East. Among believers, the church is trusted by 76% of respondents, and non-believers - 28%. The believers of the UGCC (86%) trust in the Church the most, and "just Christians" have a significantly lower trust level (39%). Indeed, the church as a moral authority in modern society has lately lost its position as a marker of social life. Thus, the level of social recognition of the Church as a moral authority is lower than the level of manifest religiousness (67%) and trust in the Church (64%) and makes up 50% (compared to 56% in 2010). Over a third (35%) of citizens do not regard the Church as a moral authority; 16% - could not decide on this issue. However, it should be noted that the moral authority of the Church as an institution is not identified in the public consciousness with the moral authority of the clergy. Only 25% of the respondents are confident that "the majority of clerics are deeply moral and spiritual", the majority (52%) consider them "the same as most of us", and 17% - are convinced that "most clerics think above all about money, not about spiritual" (from 12% of the inhabitants of the West to 21% of the East).¹¹

Conclusion

In society, religion performs a social function and ensures the unification of society around sacred values and especially the designated places of worship. Among the problems with which Ukrainian society now lives, the issues of harmonious relations between church and society are not at the last place. Separating the church from the state does not mean its separation from society. Almost all recent sociological surveys, both at the regional and national levels, the vast majority of respondents call the church and the family the values important to them. This attitude to the church shows its significance in solving these problems of Ukrainian society. Thus, an analysis of the relationship between church and society, especially in the crisis conditions of the sociopolitical life of modern Ukraine, confirms that the church can not keep aloof from the acute social and political problems of the present.

It is also worth noting that religion plays a major role in the formation of ethno-national consciousness during the turning points. With the advent of independence, religion began to grow rapidly in Ukraine. This made it possible to consolidate the various ethnic identities that we call the Ukrainian people (as it is multinational and polyethnic), especially during the formation of the statehood of Ukraine.

From the foregoing, it can be concluded that Ukrainians are highly religious in their nature, which helps them in difficult times (national formation, economic crises, and other hardships). However, the Ukrainian people trust, first of all, the Church as a social institution, rather than the clerics who represent it. After all, it gives Ukrainian society the necessary system of values in its progress towards a democratic and civilized dimension.

¹¹ DOKASH, V., SOLOMKO D. (2014): Religious commitment as a level of impact of religion on each person and group, pp. 39-41 p., p. 98.

References:

1. BERLADYNA, I. (2014): Religions traditions in conditions of the modern society's secularization. In: *Materials of the international scientific and practical Internet conference. State and Church: forms of interaction in the conditions of the transformation of Ukrainian society*. 2014.
2. BONDARENKO, V. Yu. (2003): Religious life in modern Ukraine: state, trends and development problems. In: *Man and the world*, 2003, No. 12, pp. 36-39.
3. DECREE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE "On Measures to Return the Property of Worship to Religious Organizations". In: *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 1993, No. 3, p. 58.
4. DOKASH, V., SOLOMKO D. (2014): Religious commitment as a level of impact of religion on each person and group. In: *Materials of the international scientific and practical Internet conference. State and Church: forms of interaction in the conditions of the transformation of Ukrainian society*. 2014.
5. HRYNEV, V. B. (2001): *Lost decade - contours of the latest political and economic history of Ukraine*. Kiev: Interregional Academy of Personnel Management, 2001, 430 p.
6. KOLODNYI, A. (2005): *Ukraine in its religious expressions*. Lviv: Spolokh, 2005, 334 p.
7. KOROL, N. (2014): Religious commitment as an object of the modern Ukrainian religious discussion. In: *Materials of the international scientific and practical Internet conference. State and Church: forms of interaction in the conditions of the transformation of Ukrainian society*. 2014, pp. 76-77.
8. LYUBCHYK, V. (2001): Church-State and Inter-Orthodox Relations in Ukraine. In: *Actual Problems of State-Church Relations in Ukraine*. Kiev: VIP, 2001, pp. 53-62.
9. MORHUN, V. A. (2003): Periodization of Civil Society Building in the Independent Ukraine. In: *Science. Religion. Society*, 2003, No. 4, pp. 223-229.
10. OMELKO, V. (2001): Macro-social changes in Ukrainian society for 10 years of independence. In: *Political Thought*, 2001, No. 3, pp. 33-49.
11. PANCHENKO, P. O. (2003): *Religious denominations in Ukraine in the context of historicism*. Kiev: Stylos, 2003, 307 p.
12. PASKO, I. (1999): *Civil society and national idea. Ukraine against the background of European processes: comparative essays*. Donetsk: Eastern Publishing House, 1999. 183 p.
13. PERZHUN, V. (2014): The relationships between the church and society in the conditions of the socio-political crisis in Ukraine. In: *Materials of the international scientific and practical Internet conference. State and Church: forms of interaction in the conditions of the transformation of Ukrainian society*, 2014, pp. 39-41.
14. RAZUMKOV CENTER (2013): Religious commitment of Ukrainians: level, character, attitude to certain aspects of church-religious situation and state-confessional relations. In: *National Security and Defense*. Kiev: Razumkov Center, 2013, No. 1, pp. 15-40.
15. RYBALKO, V. (2001): Ways and mechanisms of further harmonization of state-church relations. In: *Actual problems of state-church relations in Ukraine*. Kiev: VIP, 2001, pp. 105-117.
16. THE LAW "On Freedom of Conscience and Religious Organizations". In: *Bulletin of the Supreme Council of the Ukrainian Soviet Socialist Republic*, 1991, No. 25, pp. 656-666.
17. THE LAW OF UKRAINE "On Pension Provision" dated December 6, 1991. In: *Bulletin of the Verkhovna Rada*, 1992, № 1, pp. 10-34.
18. THE LAW OF UKRAINE "On Alternative Non-Military Service" of December 12, 1991. In: *Code of Decrees of the Government of Ukraine*. 1992, № 1, pp. 16-18.

19. VOITENKO, T. O. (2002): Civil society in the country: an analysis of social design. In: Voitenko, T. O., Honcharuk, O. S., Pryvalov, Yu. O. *Collection of scientific works*. Kiev: Stylos, 2002.
20. WEBER, M. (2005): The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism Translated by Talcott Parsons With an introduction by Anthony Giddens London and New York. This edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2005. [online]. [Cited 29. 5. 2019.] Available online: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/_Routledge_Classics__Max_Weber-The_Protestant_Ethic_and_the_Spirit_of_Capitalism__Routledge_Classics_-Routledge__2001_.pdf

Contact:

Roman Stashuk

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovak Republic

e-mail: stashuk@gmail.com

OTVORENÁ KOMUNIKÁCIA KONTROLNÉHO ORGÁNU AKO MÄKKÁ MOC ŠTÁTU?

THE OPEN COMMUNICATION OF THE AUDIT BODY AS THE SOFT POWER OF THE STATE?

Ing. Janka Zvončeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: janazvoncekova@yahoo.com

Abstrakt: Cieľom príspevku je nájsť teoretické východiská a načrtnúť argumenty, ktoré sa môžu stať predmetom ďalšieho vedeckého výskumu pre preukázanie spojitosti medzi otvorenou komunikáciou kontrolného orgánu, ktorý zásadným spôsobom vplýva na chod vecí verejných a jej schopnosťou budovať pozitívny obraz o danom štáte v zahraničí. Vzhľadom k uvedenému rozpracúvame pojem verejná diplomacia, ktorej úlohou je ovplyvňovanie zahraničnej verejnej mienky. Vzhľadom k tomu, že kontrolný orgán svojou činnosťou dokáže zásadným spôsobom vstupovať do verejného života, autorka má za to, že dokáže vplývať na formovanie domácej verejnej mienky a zároveň aj verejnej mienky v zahraničí. Pre dosiahnutie takéhoto vplyvu je dôležitá otvorená komunikácia kontrolného orgánu, prostredníctvom ktorej dochádza k interakcii s masmédiami. V tejto súvislosti sa autorka článku zaoberá výkladom pojmu mediatizácia, ktorý objasňuje vzájomný vplyv masmédií a inštitúcií štátnej moci. Ak sa s verejnou diplomaciou spája aj vytváranie značky štátu, autorka má za to, že k nej patrí aj miera demokratickej spoločnosti definovaná nezávislosťou v činnosti kontrolného orgánu a jeho otvorená komunikácia, ktorá prostredníctvom budovania dôvery spoločnosti v štát dokáže upevňovať občiansku a demokratickú spoločnosť a vytvárať tak značku daného štátu v zahraničí.

Kľúčové slová: verejná diplomacia, mediatizácia, kontrolný orgán, otvorená komunikácia
JEL klasifikácia: Z18, Z19

Abstract: The goal of this paper is to find the theoretical background and to outline the arguments that could be the subject of further scientific research to demonstrate the link between the open communication of the audit body, which has a fundamental impact on the functioning of public affairs and its ability to build a positive image of the country abroad. In view of the fact that the audit bodies are able to enter into public life in a fundamental way, the author is confident that the audit body has a major impact on the formation of domestic public opinion at the same time as public opinion in the foreign country. In order to achieve this, an open communication of the audit body is important, through which interaction with the mass media occurs. Paper deals with the term "mediatization", that explains the correlation between the media and the public bodies. If the brand of the state is linked to public diplomacy, the author of the paper is confident that independent decision of the audit body matters to the level of democratic society. This is influenced by the open communication of the audit body, which can build the trust of the society to the state, to reinforce the civic society and to create the brand of the state.

Key words: public diplomacy, mediatization, audit body, open communication
JEL Classification: Z18, Z19

Úvod

Problematika verejnej diplomacie štátu patrí medzi aktuálne témy vedeckého diskurzu v oblasti medzinárodných vzťahov. Dôraz sa kladie na využívanie mäkkej moci, prostredníctvom ktorej dokáže budovať pozitívny a nasledovania hodný obraz o štáte. Na

verejnú diplomáciu sa však v súčasnosti nazerá zväčša zaužívaným prístupom, ktorý sa zakladá na skúmaní a interakcii už zadefinovaných pojmov v tejto problematike a málo sa prihliada na nové, aktuálne súvislosti a skutočnosti, ktoré ovplyvňujú spoločnosť, verejnú mienku a teda na tie aspekty, ktoré majú vplyv na imidž štátu. Autorka má za to, že tradičný prístup nazerania a rozpracúvania problematiky verejnej diplomacie treba rozširovať o nové myšlienky, ktoré vyvstali z aktuálneho diania v spoločnosti a teda aj na také skutočnosti, ktoré z dôvodu ich aktuálnosti sa ešte nestali predmetom vedeckého diskurzu.

V teórii sa pojem “verejná diplomacia” spája s povest’ou štátu na medzinárodnom poli. Jedným z významov pojmu verejná diplomacia je, že je nástrojom na presadzovanie cieľov zahraničnej politiky štátu. To znamená, že prostredníctvom verejnej diplomacie je možné ovplyvňovať zahraničnú verejnú mienku a získavať tak podporu pre politiku, ktorú štát realizuje. Podľa autorky J. Peterkovej pojem verejná diplomacia vznikol preto, aby nahradil nie dobre znejúci pojem „propaganda“. Na zásadný rozdiel medzi pojmi poukazuje aj Jan Melissen, ktorý odlišuje verejnú diplomáciu od propagandy tým, že verejná diplomacia musí byť postavená na dialógu- dvojstrannej komunikácii, kedy sa rečník stáva aj poslucháčom. Americkí autori sa zhodujú, že verejná diplomacia pochádza z tradičnej diplomacie a v podstate je ďalšou formou jej rozvoja. Prostredníctvom marketingových nástrojov dokáže efektívnejšie dosiahnuť želaný cieľ. Ukážkou takto koncipovanej verejnej diplomacie, sú Spojené štáty americké, ktorých verejná diplomacia je koncipovaná skôr ako záležitosť marketingu.¹ Pri hlbšom skúmaní vymedzenej témy je tiež dôležité upozorniť na opodstatnenosť prepojenia verejnej diplomacie s budovaním značky štátu. V tomto kontexte autori zdôrazňujú, že pre verejnú diplomáciu je tiež dôležitá otvorenosť a imidž tak vo vnútri krajiny ako aj za jej hranicami. Práve na základe uvedených súvislostí na pojem verejná diplomacia nazrieme v širšom kontexte a po definovaní základných pojmov budeme metódou analýzy a abstrakcie hľadať spojitosť zadefinovaných pojmov s otvorenou komunikáciou orgánu štátnej moci.

1. Teoretické východiská k skúmanej problematike

1.1 Verejná diplomacia

Verejná diplomacia sa spája s budovaním povesti štátu v zahraničí a s ovplyvňovaním tamojšej verejnej mienky. Do tohto procesu vstupujú rôzne subjekty a tak je potrebné zohľadňovať interakciu viacerých disciplín. Medzi tieto disciplíny určite patrí sociológia, história, filozofia, politológia, psychológia, vzťahy s verejnosťou (PR – public relations), politická komunikácia, politický marketing, žurnalistika, mediálne účinky (media effects), či mediatizácia.

Verejná diplomacia sa považuje za proces komunikácie so zahraničným publikom, ktoré je oslovené prostredníctvom mnohých nástrojov. Cieľom tejto komunikácie je predstaviť daný štát v pozitívnom „svetle“.

Definovanie pojmu verejná diplomacia sa pripisuje americkému diplomatovi, dekanovi Fletcherovej školy práva E. Gullionovi v roku 1965. *Podľa neho sa verejná diplomacia zaoberá tým, ako postoje verejnosti ovplyvňujú tvorbu a výkon zahraničnej politiky[...] zaoberá sa tým, ako vláda „pestuje“ verejnú mienku v iných krajinách. Verejná diplomacia je vlastne priama komunikácia so zahraničným publikom s cieľom ovplyvniť zahraničnú verejnú mienku a prostredníctvom nej aj zahraničnú vládu.* Edmund Gullion definuje verejnú diplomáciu ako schopnosť vlád, firiem a súkromných osôb vplývať na vzťahy k nim a rovnako aj stanoviská iných národov a štátov s cieľom vplývať na ich zahraničnú politiku. Pod verejnú diplomáciu

¹ YUN, H. (200): *Toward Public Relations Theory - Based Study of Public Diplomacy: Tesing the Applicability of the Excellence Study* [Online] 2009 [Citované máj 2015]. Dostupné na internete: http://dx.doi.org/10.1207/s1532754xjpr1804_1

subsumuje programy financované vládou, ktoré sú nasmerované na informovanie a ovplyvňovanie verejnej mienky v iných štátoch.² V roku 1987 americká vláda definovala, že „verejná diplomacia sa týka vládou sponzorovaných programov s cieľom informovať alebo ovplyvňovať verejnú mienku v ostatných krajinách, pričom medzi základné nástroje na dosiahnutie tohto cieľa patria publikácie, filmy, kultúrne či študijné výmenné programy, rádio, televízia.“³ Niektorí autori však upozorňujú, že kultúrne a študijné výmeny sa síce považujú za jeden z výrazných nástrojov verejnej diplomacie, no existujú len malé empirické dôkazy o ich efektívnosti.⁴

Vo všeobecnosti možno rozlišovať tri dimenzie verejnej diplomacie, ktorými sú: denná komunikácia, strategická komunikácia a rozvoj dlhodobých vzťahov cez kultúrne a výmenné študijné pobyty. Tieto tri dimenzie sú dôležité pre budovanie dôvery a porozumenia.

Do strategickej komunikácie sa radia politické kampane, jednosmerné posolstvá, prezidentské prejavy a ďalšie prejavy vysoko postavených politických predstaviteľov. Dlhodobé budovanie vzťahov so zahraničnou mienkou je však o dvojsmernom dialógu, o budovaní osobných kontaktov.

Hoci autori tvrdia, že na tieto dlhodobé vzťahy nemajú audiovizuálne prostriedky ako rádio a televízia až taký vplyv, no faktom je, že moderné komunikačné technológie majú veľký potenciál pre ovplyvňovanie verejnej mienky v zahraničí. Nové komunikačné technológie totiž dali verejnosti možnosť preniknúť do diania vo verejnej sfére a ovplyvňovať tak aj imidž štátu v zahraničí. Aj autor Hans Tuch pripomína, že v súčasnom svete sa toho veľa zmenilo. To, čo kedysi trvalo mesiace, dnes trvá sekundy. Informačné technológie spôsobili, že je potrebná reflexia staromódnej diplomacie. Podľa neho zavedením internetu priestor v podstate zmizol. Aj diplomati sa o mnohých udalostiach dozvedajú z médií a podľa neho súperia, ba až predhávajú sa s novinármi. Tento autor definuje verejnú diplomáciu ako **„proces vládnej komunikácie so zahraničnou verejnosťou v snahe dosiahnuť jej porozumenie pre ideály národa, jeho inštitúcií, kultúry, ako aj porozumenie pre ciele národa a jeho politiku.“**⁵ Podľa neho sa verejná diplomacia stáva nepostrádateľným prvkom medzinárodných vzťahov, lebo práve prostredníctvom nej sa dokáže efektívne komunikovať s občanmi iných štátov.

Hans Tuch delí médiá, ktoré verejná diplomacia môže využívať pre svoje účely na rýchle – tlač, rádio, TV, internet a pomalé – kultúrne a edukačné výmenné programy, knihy, knižnice, výstavy atď.⁶

Podľa Marka Leonarda je prvoradou dôležitou úlohou verejnej diplomacie dennodenná priama komunikácia so zahraničnými subjektmi, vysvetľovanie domácej a zahraničnej politiky a zákulisných informácií. Vlády by mali venovať pozornosť tak domácim reakciám na verejné rozhodnutia, ako aj zahraničným reakciám. Podľa autora vlády často robia chybu v tom, že svoje rozhodnutia sa častokrát snažia vysvetliť len domácemu publiku a zabúdajú na svoj imidž v zahraničí. Autor tiež zdôrazňuje, že verejná diplomacia je o budovaní vzťahov, o porozumení potrieb druhej krajiny, kultúr a ľudí, o komunikácii našich názorov a o vysvetľovaní pri nedorozumeniach, tiež o hľadaní oblastí, v ktorých môžeme mať spoločný záujem. Rozdiel

² RUSIŇÁK, P.: *Imidž Slovenskej republiky v činnosti orgánov štátu pre zahraničné styky*. [Online] 2012 [Citované apríl 2015]. Dostupné na internete: <http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journal/MV2012-2.pdf>

³ SUN, H (2008): *International political marketing and soft power: A case study of United States public diplomacy*. [online]. In: onlinelibrary.wiley.com. 28. 10. 2008 [Citované 1. 11. 2014]. Dostupné na internete: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pa.301/abstract>

⁴ TUCH, H. (1990): *Communicating with the world. U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press, 1990, s. 13.

⁵ TUCH, H. (1990): *Communicating with the world. U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press, 1990, s. 3.

⁶ TUCH, H. (1990): *Communicating with the world. U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press, 1990, s. 13.

medzi tradičnou a verejnou diplomaciou, podľa neho spočíva v tom, že **verejná diplomacia zahŕňa širšiu skupinu ľudí na oboch stranách a má širší okruh záujmov, ktoré sú za hranicou denného záujmu vlád.**⁷

1.2 Mäkká a tvrdá moc

Autorka J. Peterková pripomína, že *verejná diplomacia nie je nátlaková a je založená na využití tzv. „soft power“ teda „mäkkej moci“/moci presviedčať.*⁸ Koncept „mäkkej moci“ ako prvý zadefinoval profesor Harvardu Joseph Nye,⁹ ktorý definoval **mäkkú moc ako schopnosť ovplyvniť obľúbenosť krajiny ostatnými. Kým tvrdá moc/ moc donucovať – hard power – zahŕňa ekonomickú a vojenskú silu, mäkká moc/ moc presviedčať spočíva v ideológii, kultúrnych a politických hodnotách, schopnosti formovať medzinárodné normy a inštitúcie. Kredibilita mäkkej moci závisí aj od výkonu zahraničnej politiky krajiny, či je vnímaná ako legitímna a či požíva morálnu autoritu.**

USA sú úspešné pri **vytváraní atraktívneho obrazu o značke svojej krajiny aplikovaním svojej mäkkej moci.** Zahraničná politika USA je ukážkou toho, aké je prepojenie medzinárodného politického marketingu, mäkkej moci a verejnej diplomacie. Americká „mäkká moc/ moc presviedčať“ mala obrovský celosvetový vplyv, počnúc hviezdami z Hollywoodu k vzdelaniu na Harvarde, cez aplikácie Microsoftu, vysielanie CNN, program Hlas Ameriky, značky ako Coca-Colu či McDonald. Niektorí autori dokonca konštatujú, že zdrojom mäkkej moci môžu byť televízne seriály, ktoré vytvárajú emóciu k danému štátu a jeho vplyvu na globálnu politiku. Ak podľa Dominiquea Moisiho chceme porozumieť emóciám vo svete, od vnútornej politiky jednotlivých štátov až po geopolitiku, od meniacich sa mravov až po pokroky vo vede, televízne seriály predstavujú vskutku neprehliadnuteľný nástroj. Podľa Dominiquea Moisiho seriály predstavujú najdokonalejšiu ilustráciu narastajúcej dichotómie medzi mäkkou a tvrdou mocou (moc donucovať), ktorá sa rozmáha v USA. Podľa autora sú možno USA tak geniálne, že prostredníctvom seriálov menia svoje porážky, či len “neúspechy” na víťazstvá. Ich pochybné vojenské dobrodružstvá v Afganistane a Iraku sa stávajú námetom veľkých seriálov, pričom fascinujú divákov po celom svete a prinášajú univerzálne posolstvá.¹⁰

Joseph Nye definoval „tvrdú moc“ ako moc prinútiť niekoho prostredníctvom hrozby či pomsty, urobiť niečo proti jeho vôli. Tvrdá moc sa presadzuje ekonomickými sankciami alebo vojenskou hrozbou. Namiesto používania metódy cukru a biča predstavuje **mäkká moc v zahraničnej politike schopnosť nepriamo ovplyvniť iné krajiny súhlasť, nasledovať danú krajinu, prostredníctvom atraktivity jej politických a kultúrnych hodnôt. V informačnom veku je mäkká moc schopnosťou upútať.**¹¹ Efektívne promovanie demokracie je také, keď ostatné krajiny chcú svoj vzor nasledovať. Príkladom je promovanie mierových misií USA v rôznych krajinách sveta.

Joseph Nye tvrdí, že sa skončila éra tvrdej moci (vojenskej), vďaka ktorej štáty presadzovali svoje ciele. **Prišla éra mäkkej moci, v ktorej je dôležitá nehmotná moc – mäkká moc – kultúra, politické ideály, kredibilita, etika, humánna reputácia vlád, spoločlivosť.** Mäkká moc je teda alternatívnym nástrojom na dosiahnutie cieľov vlád. Joseph Nye tvrdí, že

⁷ LEONARD, M. (2002): *Public Diplomacy*. [Online] 2002 [Citované apríl 2015]. Dostupné na internete: <http://fpc.org.uk/fsblob/35.pdf>

⁸ PETERKOVÁ, J. (2006): *Verejná diplomacie – jen módní pojem nebo skutečná změna?* In: mv.iir.cz. [Citované 1. 11. 2014]. Dostupné na internete: <https://mv.iir.cz/article/view/227/229>

⁹ NYE, J. (1990): *Bound to Lead. The Changing nature of American power*. New York, 1990. 261 s.

¹⁰ MOISI, D. (2018): *Svět jako hra o trůny. Geopolitika v televizních seriálech aneb triumf strachu*. Praha: Argo, 2018, s. 31.

¹¹ SUN, H. (2008): *International political marketing and soft power: A case study of United States public diplomacy*. [online]. In: onlinelibrary.wiley.com. 28. 10. 2008 [Citované 1. 11. 2014]. Dostupné na internete: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pa.301/abstract>

keď politika a postoje štátu alebo neštátnych aktérov majú morálnu autoritu, alebo sú v očiach ostatných vnímané ako morálne, ich mäkká moc vzrastá. Profesor Joseph Nye dáva podporný argument, ktorým upozorňuje, že význam „mäkkej moci“ nemožno zužovať len na vytváranie imidžu štátu, PR a jeho prchavej popularity. Zdôrazňuje, že mäkká moc je prostriedkom na dosiahnutie želaných výsledkov.¹²

Podľa Josepha Nyeho¹³ ak chcú Spojené štáty zostať superveľmocou, mali by väčšiu pozornosť venovať svojej „mäkkej moci“. Autor tiež tvrdí, že vojna v Iraku bola víťazstvom americkej tvrdej moci na úkor jej mäkkej moci. Používanie tvrdej moci je priamočiarejšie, keďže vláda môže použiť vojenskú hrozbu, aby dosiahla to, čo chce. **Použitie mäkkej moci je oveľa komplikovanejšie, trvá dlhší čas, aby bolo efektívne.**

Jan Melissen upozornil na historika a diplomata E. H. Carra, ktorý tvrdí, že „moc nad názorom“ nie je o nič nepodstatnejšia pre politické ciele ako vojenská a ekonomická moc a je s nimi úzko spätá. Inými slovami, tvrdá a mäkká moc sú neoddeliteľne späté. Podľa J. Melissena je mäkká moc postmoderný variant moci nad názorom.¹⁴

Aj predstavitelia zahraničnej politiky dokážu prezentovať „mäkkú moc“ štátu, stačí, ak do úvahy berieme prejavy politických predstaviteľov, ktoré pripravujú experti na politický marketing. V rámci tejto disciplíny je kľúčové poznanie politickej komunikácie a s ňou súvisiacich ďalších skúmaných disciplín, medzi ktoré patrí aj mediatizácia. Niektorí autori, ktorí sa na vzťah politiky a médií pozerajú kriticky. Média považujú za vinníkov rastúceho procesu odcudzenia občanov od politikov. Dokonca hovoria o kríze verejnej komunikácie. Krízu pripisujú novinárskemu štýlu, ktorý reaguje na spinning a negatívne kampane.

Značka krajiny, aj „mäkká moc“ je teda **politickým produktom**, ktorý sa nepredá sám.¹⁵ **Môžeme ho vytvárať a promovať cez verejnú diplomáciu**, ktorá je súčasťou medzinárodného politického marketingu.

1.3 Nová verejná diplomacia

Na začiatku 21. storočia sa zavádza pojem nová verejná diplomacia v snahe odlíšiť obdobie studenej vojny od éry verejnej diplomacie po nej. Ďalším faktorom, ktorý ju ovplyvňuje je informačná revolúcia, v ktorej štát stráca pozíciu hlavného aktéra. Informácia sa stáva jedným z najdôležitejších zdrojov moci. Na celom svete vysielajú televízie CNN, BBC World. Komunikačná revolúcia sa podľa Hunsu Tucha začala už po druhej svetovej vojne a pokračuje dodnes.¹⁶ V čase informačnej revolúcie štát stráca pozíciu hlavného aktéra. Verejnosti je v dôsledku nej dostupné množstvo informácií, ktoré formujú postoje verejnej mienky. Preto sa verejná mienka stáva dôležitým faktorom v medzinárodných vzťahoch.

Verejná mienka má totiž vplyv na rozhodnutia a konania vlád. Dôležité je tiež vziať do úvahy transformáciu autokratických vlád na demokratické. S demokraciou vzniká občianska spoločnosť, ktorá vyjadruje svoje postoje. To znamená, že už len pasívne neprijíma rozhodnutia vlád, no ich aj formuje. Nová verejná diplomacia teda odzrkadľuje rastúci vplyv verejnej mienky na svoje vlády, rastúci vplyv investigatívnych globálnych médií, rastúcu

¹² NYE, J. (2004): *Soft Power. The Means To Success In World Politics*. New York: Public Affairs, 2004. s. 129.

¹³ NYE, J. (1990): *Bound to Lead. The Changing nature of American power*. New York, 1990. 261s.

¹⁴ MELISSEN, J. (2007): *The new public diplomacy. Soft power in international relations*. London: Palgrave Macmillan, 2007. S. 4.

¹⁵ SUN, H. (2008): *International political marketing and soft power: A case study of United States public diplomacy*. [online]. In: onlinelibrary.wiley.com. 28. 10. 2008 [Citované 1. 11. 2014]. Dostupné na internete: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pa.301/abstract>

¹⁶ TUCH, H. (1990): *Communicating with the world. U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press, 1990, s. 6.

globálnu transparentnosť, no tiež rastúcu snahu ochraňovať kultúrnu rozmanitosť.¹⁷ Autor S. Hun upozorňuje,¹⁸ že po skončení studenej vojny sa vplyvom globalizácie zmenili pomery v „starom“ modeli medzinárodných vzťahov, v ktorom najdôležitejšiu úlohu mali štáty. Globalizácia podľa neho priniesla výzvy ako environmentálne hrozby, finančnú nestabilitu, epidémie, imigráciu či medzinárodný terorizmus. Tieto výzvy donútili vlády spolupracovať so vznikajúcimi mimovládnyimi aktérmi ako napríklad skupinami aktivistov. Dnes zoči-voči vládám stojí asertívna spoločnosť, napríklad Greenpeace, Amnesty International či odporcovia globalizácie. Vďaka informačným technológiám tieto skupiny dokážu osloviť verejnosť na celom svete a formovať verejnú mienku. S globalizáciou – globálnym rozširovaním demokracie – rastie potreba verejnej diplomacie. Globalizácia tiež prepojila domácu politiku so zahraničnou, pričom v minulosti sa vnímali ako dve odlišné oblasti. A tak sa práve občania stávajú strategickými účastníkmi úspechu vlád pri ochrane a presadzovaní národných záujmov ako je bezpečnosť či ekonomické ciele ako export, turizmus či prílev investícií.

Ďalším míľnikom pre teoretické rozpracovávanie pojmu verejná diplomacia bol 11. september 2001. Do tohoto dátumu bola verejná diplomacia chápaná skôr ako politika štátu na ovplyvňovanie verejnej mienky v cudzích štátoch.¹⁹ Vznik pojmu nová verejná diplomacia teda súvisel s tromi faktormi:²⁰

- Revolúcia v komunikačných technológiách – dochádza k rozšírenému používaniu internetu a globálnych spravodajských kanálov ako CNN, BBC WORLD, Sky News a Al-Jazeera. Tieto komunikačné prostriedky sa stali hlavným zdrojom informácií svetového diania.
- Transformácia mnohých autokratických vlád na demokratické, čo malo za následok zvýšenú účasť verejnosti na politickom dianí.
- Zmena cieľov zahraničnej politiky - budovanie pozitívneho obrazu a reputácie danej krajiny v očiach celého sveta prostredníctvom atraktivity a presvedčenia sa stalo v istom ohľade dôležitejšie ako územie, či nerastné suroviny získavané prostredníctvom vojenských a ekonomických nástrojov.

K týmto trom bodom je možné pridať ešte štvrtý.²¹ Ideologický boj, ktorý zamestnával svet viac ako 40 rokov a má za následok fakt, že demokracie musia byť schopné rásť a obstať v zápase o ideály. Tuch totiž poukazuje na problém, ktorému verejná diplomacia čelí – ide o fakt, že vo svete sa stretáva množstvo kultúrnej rôznorodosti a tak je pre ľudí ťažké pochopiť rozmanitosť šíriacich sa informácií a dokázať ich správne posúdiť. Nová verejná diplomacia je podľa Melissena²² oveľa viac ako len technický nástroj zahraničnej politiky. Je súčasťou meniacej sa „fabriky“ medzinárodných vzťahov.

Autor P. Rusiňák definuje novú verejnú diplomáciu charakteristikami: verejnú diplomáciu realizujú štátne aj neštátne subjekty, je založená na koncepcii mäkkej moci a

¹⁷ GILBOA, E.: Searching for a Theory of Public Diplomacy. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 2008.

¹⁸ HUN, S. (2005): *Toward theory building for comparative public diplomacy from the perspectives of public relations and international relations: A macro-comparative study of embassies in Washington, D. C.* [Online] 2005, [Citované apríl 2015]. Dostupné na internete: <http://drum.lib.umd.edu/bitstream/1903/2852/1/umi-umd-2852.pdf>

¹⁹ RUSIŇÁK, P.: Imidž Slovenskej republiky v činnosti orgánov štátu pre zahraničné styky. [Online] 2012, [Citované apríl 2015]. Dostupné na internete: <http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journal/MV2012-2.pdf>

²⁰ GILBOA, E.: Searching for a Theory of Public Diplomacy. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 2008.

²¹ TUCH, H. (1990): *Communicating with the world. U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press, 1990, s. 5.

²² MELISSEN, J. (2007): *The new public diplomacy. Soft power in international relations*. London: Palgrave Macmillan, 2007, s. 8.

strategickej verejnej diplomacii, manažmente informácií, brandingu štátu a použitia internetu, previazanosti vnútornej a zahraničnej politiky, používanie nových informačných technológií pracujúcich v reálnom čase, oddelenie vnútornej a vonkajšej komunikácie, verejná diplomacia je nielen pokračovaním propagandy, ale aj využitím marketingových technológií a sieťových komunikácií.²³

Význam verejnej diplomacie rastie aj pre rozvoj nových komunikačných prostriedkov. Prostredníctvom nich sa totiž jednotlivé vlády dokážu kedykoľvek a kdekoľvek skontaktovať so zahraničnou verejnosťou. Profesor Seib zdôrazňuje, že národ, ktorý nebude využívať tento nástroj, nebude považovaný za globálneho lídra a nebude dostatočne slúžiť svojim vlastným medzinárodným záujmom.²⁴ Práve globalizovaná komunikácia vytvára väčšiu potrebu využívania verejnej diplomacie, keďže komunikácia cez nové médiá stanovuje body, v ktorých sa stretáva politika a verejnosť. Tok informácií už nesmie plynúť len cez médiá, ktoré sú s vládou spriaznené. Verejnosť má totiž tendenciu im neveriť a informácie si vyhľadáva na iných informačných kanáloch. Nové médiá pretvorili diplomatický proces, stali sa jeho novými účastníkmi, ktorí sa už nedajú umlčať. Používaním sociálnych sietí sa zahraničná verejnosť a jej členovia stávajú odolnejšími hráčmi vo svete zahraničných vecí, ktorý bol pre nich dovtedy zatvorený. Autor Walter R. Mead tvrdí: „Svetová mocnosť nemá garanciu. Veľké mocnosti stúpajú a padajú. Nové technológie, nové zbrane, nové ideológie opakovane prevracajú existujúci poriadok. Malých ľudí vyvádzať z temnoty a robia z nich impérium a z veľkých impérií robia ruiny.“²⁵

1.4 Public relations, imidž krajiny a mediatizácia

Public Relations (ďalej len „PR“), v doslovnom preklade vzťahy s verejnosťou, predstavujú kľúčový nástroj a prostriedok sociálnej komunikácie a spoločenskej kontroly modernej, masovej spoločnosti.²⁶ Zakladateľ súčasného public relations Edward Louise Bernays, ktorý bol synovcom S. Freuda, a ktorý pracoval pre vládu USA počas prvej svetovej vojny, vyhlásil: „Ak môžeme používať propagandu pre vojenské potreby, určite ju môžeme používať aj pre mier. Lenže slovo propaganda je sprofanované tým, ako ho používali Nemci. Takže som sa pokúsil nájsť nejaké iné výrazy a tak sme našli slová Rada pre vzťahy s verejnosťou (Council on Public Relations).“²⁷

V minulosti sa PR len zriedkavo spájalo s verejnou diplomaciou. Pracovalo sa s dvoma formami verejnej komunikácie – tvrdou propagandou alebo sofistickým presviedčaním. Aspekty týchto dvoch foriem komunikácie preskúmali odborníci na PR Signitzer a Coombs.²⁸ Títo dvaja autori poukázali na to, že **verejná diplomacia má veľmi blízko k PR**. Podľa nich sledujú rovnaký cieľ a používajú rovnaké nástroje. Verejnú diplomáciu definovali ako spôsob, ktorým vláda, ale aj jednotlivci a združenia/organizácie priamo, či nepriamo ovplyvňujú tie postoje a názory verejnosti, ktoré sa priamo týkajú rozhodnutí zahraničnej politiky iného štátu. Táto inovatívna definícia je podľa Gilboa veľmi dôležitá, keďže poukazuje na nových aktérov verejnej diplomacie a stiera rozdiel medzi PR a verejnou diplomaciou. Táto definícia

²³ RUSIŇÁK, P.: Imidž Slovenskej republiky v činnosti orgánov štátu pre zahraničné styky. [Online] 2012, [Citované apríl 2015]. Dostupné na internete: <http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journal/MV2012-2.pdf>

²⁴ SEIB, P.: *Public Diplomacy and the Obama Moment*. [Online] 2010, [Citované január 2017]. Dostupné na internete: <http://www.layalina.tv/uncategorized/public-diplomacy-obama-moment-philip-seib/>

²⁵ MEAD, R. WALTER. (2002): *Special Providence. American foreign policy and how it changed the world*. New York: Routledge, 2002, s. 338.

²⁶ FTOREK, J.: (2010): *Public Relations a Politika. Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem*. Praha: Grada, 2010, s.13.

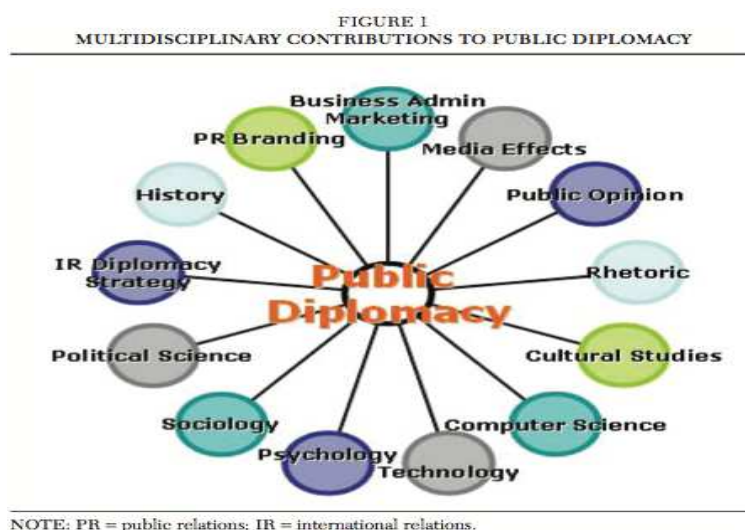
²⁷ Tamtiež, s. 29.

²⁸ YUN, H. (200): *Toward Public Relations Theory- Based Study of Public Diplomcy: Testing the Applicability of the Excellence Study* [Online] 2009 [Citované máj 2015]. Dostupné na internete: http://dx.doi.org/10.1207/s1532754xjpr1804_1

redefinovala terén medzinárodných vzťahov o neštátnych aktéroch verejnej diplomacie a poukázala na ich vzájomnú prepojenosť. Cieľom aktérov oboch sfér (verejnej diplomacie aj PR) je reprezentovať (obhajovať), viesť dialóg (spolupracovať) a tiež radiť (poskytovať poradenstvo). Gilboa tiež definuje domáci PR model, ktorý počíta s tým, že na dosiahnutie svojich cieľov v zahraničí vláda najíma PR firmy a dokonca aj lobbingské skupiny.²⁹ Aby vlády pritiahli pozornosť na svoju krajinu, čoraz viac sa snažia vplývať na svoje zahraničnopolitické ciele s pomocou zlepšenia vlastného imidžu krajiny. Branding – budovanie značky znamená, že produkty a služby dostávajú emočný rozmer, v ktorom sa ľudia dokážu definovať. Táto definícia sa dá uplatniť aj na nadnárodných hráčov, NGO, ale napríklad aj teroristické organizácie. Značka štátu sa považuje za imperatív prežitia v podmienkach globálnej konkurencie a liberálnej ekonomiky. *Cieľom a zmyslom štátneho marketingu je zvýšenie poznania štátu a jeho zviditeľnenie.*³⁰

Podľa niektorých autorov v 21. storočí bude diplomacia čoraz viac verejnou, pretože jedinou efektívnou cestou ako riešiť súčasné otázky medzinárodnej politickej scény ako napríklad terorizmus, environmentálne výzvy, šírenie epidémií, finančnú nestabilitu bude prostredníctvom verejnej diplomacie a blízkej spolupráce s vládami, NGO a jednotlivcami.³¹

Viaceri autori naznačujú nedopracovanosť v teoretickom rozpracovaní pojmu verejná diplomacia. Podľa nich sa experti a vykonávatelia verejnej diplomacie nepočúvajú. Ignorujú relevantné zistenia v komunikácii a PR a zasa výskumníci PR a komunikácie ignorujú štúdie medzinárodných vzťahov, diplomatické a strategické štúdie. Gilboa upozorňuje, že je dôležité ich prepojiť. Chýbajú tiež hlbkové štúdie mimovládnych organizácií, síce sa im priznáva rola aktéra vo verejnej diplomacii, no nie sú štúdie o tom ako napríklad ovplyvňujú politiku a ďalších aktérov. Gilboa tvrdí, že **verejná diplomacia je jednou z najmultidisciplinárnejších oblastí v modernom výskume**. Na jeho obrázku vidno, štúdium koľkých disciplín môže prispieť k vedeckému bádaniu verejnej diplomacie, pričom je dôležité prepojiť prácu vedcov – teoretikov s praktikmi.

Zdroj: GILBOA, E.: *Searching for a Theory of Public Diplomacy. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 2008.

²⁹ GILBOA, E.: *Searching for a Theory of Public Diplomacy. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 2008.

³⁰ RUSIŇÁK, P.: Imidž Slovenskej republiky v činnosti orgánov štátu pre zahraničné styky. [Online] 2012 [Citované apríl 2015]. Dostupné na internete: <http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journal/MV2012-2.pdf>

³¹ GILBOA, E.: *Searching for a Theory of Public Diplomacy. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 2008.

Najrýchlejšou formou verejnej diplomacie je práve denná komunikácia za využitia médií, internetu, sociálnych sietí. V rámci komunikácie sa dostávame k pojmu **mediatizácia**.

Mediatizácia popisuje proces, v ktorom médiá tým, že zaujali miesto centrálnych komunikačných inštitúcií, získali moc tvarovať všetky podstatné komunikačné procesy, prebiehajúce vo verejnej sfére, a v dôsledku toho i celé sociálne vedomie.³² Mediatizáciu začali autori skúmať v súvislosti s výskumom politickej komunikácie. Mediatizácia podľa autora M. Bočáka popisuje, ako masové médiá svojim vystupovaním v role centrálnej mediačnej inštitúcie v spoločnostiach (predovšetkým západného typu) kompletne a komplexne reštruktúrovali politické. Akákoľvek súčasná politická aktivita je bez nich fakticky nemysliteľná a zároveň povaha akejkoľvek aktivity je silne rámcovaná a tvarovaná činnosťou médií. Autor tiež uvádza, že prejavom absolútnej mediatizácie súčasného verejného života je aj prispôsobovanie spôsobu formulácie myšlienok médiám.³³ V teórii médií a politiky je teória „mediatizácie“ oblasť, ktorá skúma, ako politický systém a jeho aktéri sa prispôbujú agende, ktorú nastoľujú médiá.³⁴

Aj v politickej komunikácii teda ide o výskum toho, aký je vplyv činnosti médií na tvorbu a realizáciu politiky a opačne a aké sú následky týchto aktivít na demokratický proces v praxi.³⁵ Médiá, či už priamo alebo nepriamo, ovplyvňujú predstavy, presvedčenie, postoje, hodnoty a správanie príjemcov.³⁶ Anna Matušková a kol. vo svojej publikácii poukazuje na fakt, že pojem politická komunikácia dosiaľ nemá všeobecne uznávanú definíciu. Moderná politická komunikácia používa teórie z oblasti komunikácie, politológie, žurnalistiky, sociológie, psychológie, histórie, rétoriky a ďalších odborov.³⁷

Autori sa pri skúmaní konceptu mediatizácie pozerali naň ako na proces, pri ktorom masmédiá a ich spôsob, akým sprostredkujú informácie verejnosti, ovplyvňujú mechanizmus fungovania politického systému. Podľa Mazzonetiho, pojem „mediatizácia spoločnosti“ znamená³⁸ šírenie vplyvu médií na všetky sféry spoločnosti. V tomto kontexte možno tvrdiť, že všetci aktéri verejného života, nielen politici, sa stávajú závislými od médií a ich činnosť ovplyvňuje vzájomný vzťah s médiami. Jedným z hlavných dôvodov, prečo médiá majú obrovský vplyv pri nastoľovaní agendy „agenda-setting“ v politike je fakt, že predstavujú obrovský zdroj informácií. Médiá im sprostredkujú problémy spoločnosti a navrhujú možné riešenia, prezentujú prieskumy verejnej mienky. Politici považujú médiá za akýsi motor, ktorý neustále vysiela signály spoločnosti.³⁹

Meniaci sa model interakcie medzi politikou, médiami a verejnosťou sa odrazil v akademickej debate. Lance W. Benett charakterizuje súčasnú politiku ako mediovanú „mediated politics“. Komunikácia medzi médiami a politickou sférou sa podľa tohto autora zmenila, oba tieto svety sa významne priblížili a vzájomnou interakciou sa významne

³² BOČÁK, M.: *Mediatizácia*. In: RUSNÁK, J. a kol.: *Texty elektronických médií: Stručný výkladový slovník*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2010, s. 132.

³³ BOČÁK, M.: *Mediatizácia*. In: Rusnák, J. a kol.: *Texty elektronických médií: Stručný výkladový slovník*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2010, s. 132.

³⁴ WALGRAVE, S. a kol. (2016): Do the media set the parliamentary agenda? A comparative study in seven countries. In: *European Journal of Political Research*, 2016, s. 283-302.

³⁵ CHYTÍLEK, R. – MATUŠKOVÁ, A. a kol. (2012): *Teorie a metody politického marketingu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 256.

³⁶ POTÚČEK, M. a kol. (2016): *Veřejná politika*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 43.

³⁷ CHYTÍLEK, R. – MATUŠKOVÁ, A. a kol. (2012): *Teorie a metody politického marketingu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 257.

³⁸ STRÖMBÄCK, J. – ESSER, F. (2009): Shaping Politics: Mediatization and Media Interventionism. In: LUNDBY, K. (ed.): *Mediatization: Concept, Changes, Consequences*. New York, Oxford: Peter Lang, s. 208 (205-223).

³⁹ WALGRAVE, S. a kol. (2016): Do the media set the parliamentary agenda? A comparative study in seven countries. In: *European Journal of Political Research*. 2016. s 283-302

zmenili.⁴⁰ Podľa štúdie autorov citovanej v *European Journal of Political Research*⁴¹ negatívne správy priťahujú viac pozornosti politických strán ako pozitívne správy; ďalej že témy opozičných strán sú viac určované médiami ako témy vládnych strán; že politici viac reagujú na mediálny obsah, ktorý sa týka zahraničnej politiky. Treba tiež podotknúť, že nové formy technologických vymoženosti komunikovať priniesli aj nové možnosti ako manipulovať s verejnou mienkou.

Aj autor M. Potůček uvádza, že politologické teórie dlhé roky podceňovali a zanedbávali vplyv médií na vládnutie a teda na chod vecí verejných. Ani dnes ešte neexistujú teórie, ktoré by ich radili súčasne so štátom, trhom a občianskym sektorom do kategórie regulátorov verejných záležitostí.⁴² Sčasti sa o to pokúsil už spomenutý kolektív autorov,⁴³ ktorý skúmal, či agendu politických strán určujú médiá, alebo naopak, či mediálny obsah kopíruje témy, ktoré nastoľujú politické strany. Autori si kladli otázku, či médiá masovej komunikácie majú politický vplyv. Teoretici poukazujú na fakt, že napriek zisteniam, že medzi politickou agendou a mediálnym obsahom je súvislosť, doteraz sa nepodarilo prebádať ani to, ako sa stanovovanie politickej agendy môže v jednotlivých krajinách líšiť. Svoj výskum realizovali na príklade siedmich krajín (Belgicko, Holandsko, Francúzsko, Dánsko, Španielsko, Švajčiarsko, Veľká Británia). Štúdia pozorovala správanie politických aktérov a systematicky ich spájala s mediálnym obsahom. Autori vo všeobecnosti dospeli k záveru, že médiá majú väčší vplyv na politiku, ako opačne. Ďalej, že opozičné strany reagujú citlivejšie na mediálny obsah ako vládne strany. Autori dokonca preukázali, že opozičné strany sú reaktívnejšie v prípade, ak v ich krajine je vláda jednej strany. Zistili tiež, že vládne a opozičné strany reagujú na mediálny obsah rozdielne v prípade vládnej koalície a v prípade vlády jednej strany. Vládne strany sa podľa nich správajú opačne- na mediálny obsah skôr reagujú vládne koalície ako to je v prípade vlád jednej strany.

2. Spojitosť činnosti vybraného kontrolného orgánu s mäkkou mocou

Širšia koncepcia politiky vyvádza politiku z úzkej sféry vlády, resp. štátu smerom k tomu, čomu sa hovorí „verejný život“ alebo „verejné záležitosti“. Inými slovami, odlíšenie „politická“ od „nepolitická“ sa kryje s rozlíšením medzi v zásade verejnou sférou života a tou, ktorú možno chápať ako súkromnú. Korene takéhoto pohľadu na politiku sú už v diele Aristotela. Tradičné rozlišovanie medzi sférou verejnou a súkromnou zodpovedá rozlišovaniu medzi štátom a občianskou spoločnosťou. Štátne inštitúcie možno chápať ako verejné v tom zmysle, že sú zodpovedné za kolektívnu organizáciu života obce, sú financované verejnosťou, z daní.⁴⁴ V tomto ponímaní je kontrolný orgán, ktorý je ústredným orgánom štátnej správy, radený k „politicku“. Keďže ovplyvňuje chod vecí verejných, dostáva sa do interakcie s médiami a verejnosťou (ako to definuje koncept mediatizácie). Pre štát je kľúčové, aby zvyšoval atraktivitu národných hodnôt, porozumenie a podporu národných záujmov, jeho inštitúcií, kultúry a politik. Podľa autorky je teda kľúčový dôraz na takú **činnosť štátnych orgánov**, ktorá **buduje trvalé hodnoty značky štátu** a medzi takéto hodnoty radí činnosť, ktorá buduje dôveru spoločnosti v štát.

V predchádzajúcom texte autorka citovala profesora J. Nyea, ktorý popisuje súčasnosť ako éru mäkkej moci, v ktorej je dôležitá nehmotná moc, teda mäkká moc, pričom medzi ňu

⁴⁰ CHYTÍLEK, R. – MATUŠKOVÁ, A. a kol. (2012): *Teorie a metody politického marketingu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 258.

⁴¹ WALGRAVE, S. a kol. (2016): Do the media set the parliamentary agenda? A comparative study in seven countries. In: *European Journal of Political Research*, 2016, s. 283-302.

⁴² POTŮČEK, M. a kol. (2016): *Veřejná politika*. Praha: C. H. Beck, 2015. s. 43.

⁴³ WALGRAVE, S. a kol. (2016): Do the media set the parliamentary agenda? A comparative study in seven countries. In: *European Journal of Political Research*, 2016, s. 283-302.

⁴⁴ HEYWOOD, A. (2008): *Politologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, s. 26.

radí napríklad aj kredibilitu. Profesor zároveň uvádza, že ak aj neštátni aktéri majú morálnu autoritu, alebo sú v očiach ostatných vnímaní ako morálni, ich mäkká moc vzrastá. Uvedené myšlienky a poznanie profesora J. Nyeho sa stali podporným argumentom pre ideu autorky začať hľadať teoretickú spojitosť a následne ju preukázať postupným vedeckým výskumom v praxi, medzi potrebou budovania takej činnosti štátnych aktérov, ktorá sa vyznačuje prvkami morálnej autority a na základe ktorej sa posilňuje dôvera spoločnosti v ich činnosť. Takúto činnosť štátneho aktéra by mohla prezentovať aj jeho otvorená komunikácia ako jedna z hodnôt, ktorá prispieva k budovaniu dôvery spoločnosti v činnosť tohto orgánu.

Autorka daný prístup ilustruje na Úrade pre verejné obstarávanie (ďalej len „úrad“), ktorý je ústredným orgánom štátnej správy. Úrad bol zriadený 1. januára 2000 na základe zákona č. 263/1999 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Je „odborným garantom v oblasti verejného obstarávania, pričom dohliada na splnenie **princípov transparentnosti, rovnakého zaobchádzania a nediskriminácie uchádzačov a záujemcov, ako i princípov hospodárnosti a efektívnosti pri vynakladaní finančných prostriedkov.**“⁴⁵ Jeho činnosť sa zásadne zmenila po nástupe Miroslava Hliváka do funkcie predsedu úradu 14.9.2017. Svoju víziu prezentoval na verejnom vypočutí v Projekte činnosti Úradu pre verejné obstarávanie a jeho rozvoja,⁴⁶ ktorý bol postavený na troch základných pilieroch:

1. Profesionalizácia úradu
2. Predvídateľnosť konania a rozhodovania úradu
3. Výchova novej generácie odborníkov v oblasti verejného obstarávania.

Úrad začal vykonávať svoju činnosť odlišne v porovnaní s minulosťou. Okrem dôslednej dohľadovej činnosti, úrad posilnil aj svoj pro-klientsky prístup. Kľúčom je vykonávať agendu nezávislého kontrolného orgánu tak, **aby sa aj jeho poctivou činnosťou posilňovali piliere právneho štátu a obnovila stratená dôvera občanov vo vymožitelnosť práva na Slovensku. Svoju činnosťou sa teda usiluje o budovanie trvalých hodnôt.**

Oblasť prerozdelenia verejných zdrojov na Slovensku bola dlhé roky spájaná najmä s korupciou, netransparentnosťou, kauzami a nedôverou v tento systém, čo frustrovalo tak laickú verejnosť, ako aj všetky subjekty, ktoré do procesu verejného obstarávania vstupujú. Cieľom je preto zmeniť pomery v oblasti verejného obstarávania na Slovensku. Základným nástrojom na dosiahnutie tohto cieľa je komplexná reforma verejného obstarávania, ktorú úrad pod novým vedením realizuje tak legislatívnymi, ako aj nelegislatívnymi opatreniami.

V rámci legislatívnych opatrení Úrad pre verejné obstarávanie (ďalej len „úrad“) s platnosťou od januára roku 2019 novelizoval zákon č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o verejnom obstarávaní“), pričom tieto novelizačné body zrýchlili a zjednodušili proces verejných nákupov na Slovensku a posilnili mieru transparentnosti v tejto oblasti.

V spolupráci s Organizáciou pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (ďalej len „OECD“) úrad pripravil kompletný materiál na profesionalizáciu verejného obstarávania na Slovensku, pričom ho ocenila Európska komisia v Správe o Slovensku 2019.⁴⁷

V rámci snahy o zvýšenie ochrany životného prostredia z verejných zdrojov úrad v spolupráci s Ministerstvom životného prostredia SR vypracoval novelizačné body, ktoré sú súčasťou ďalšej novely zákona o verejnom obstarávaní. Táto novela, o ktorej prijatí rozhodne Národná rada Slovenskej republiky v nasledujúcich mesiacoch, má za cieľ viesť zainteresované subjekty k zodpovednému verejnému obstarávaniu zohľadnením sociálnych, či spomínaných zelených aspektov vo verejných nákupoch ako aj eliminovať nekalé praktiky vo verejnom obstarávaní.

⁴⁵ <https://www.partnerskadohoda.gov.sk/urad-pre-verejne-obstaravanie/>

⁴⁶ <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/884>

⁴⁷ EK: Správa o Slovensku 2019. [Online] 2019 [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/slovakia/sites/slovakia/files/prehľadna_prezentacia_spravy_o_slovensku_2019.pdf

Dôsledný dohľad nad zákonným prerozdeľovaním verejných financií cez verejné obstarávanie si vyžaduje aj zaistenie predvídateľnosti konania úradu. Popri zmenách legislatívy to majú zabezpečiť aj realizované nelegislatívne opatrenia. V rámci nich úrad zefektívnil svoju rozhodovaciu činnosť, čo sa premietlo do skrátenia lehôt výkonu kontrol, vrátane kontrol zákaziek financovaných z Európskych štrukturálnych a investičných fondov. K efektívnejšiemu konaniu úradu tiež prispieva promptnejšia spolupráca s Generálnou prokuratúrou SR, Najvyšším kontrolným úradom a Protimonopolným úradom.

Úrad tiež posilňuje svoj pro-klientsky prístup v rámci metodologickej, vzdelávacej a analytickej činnosti, ktorú zastrešuje Inštitút verejného obstarávania zriadený v roku 2017. Úrad v rámci pro-klientskeho prístupu po prvý raz v histórii konštruktívne komunikuje s podnikateľskými združeniami, so Združením miest a obcí Slovenska, Združením SK8, či Úniou miest, pričom v spolupráci s nimi organizuje výjazdové školenia verejných obstarávateľov/ obstarávateľov, kontrolórov, miestnych podnikateľov a novinárov pracovnou skupinou úradu priamo v regiónoch Slovenska. Efektívnejší dialóg s občanmi posilní do konca roka 2019 zriadením svojich detašovaných pracovísk v regiónoch Slovenska.

Úrad tiež dbá o výchovu novej generácie k hodnotám v procese prerozdeľovania verejných zdrojov, preto spustil pilotný projekt o verejnom obstarávaní pre žiakov základných škôl. Po prvý raz v histórii tiež začal vzdelávanie vysokoškolských študentov s dôrazom na oblasť vedeckej spolupráce.

Úrad vyvíja aktivity aj v spolupráci so zahraničnými inštitúciami a posilňuje tým jeho postavenie za hranicami Slovenska. Prioritnou snahou je vybudovať dôveryhodný kontrolný orgán, ktorý je akceptovaný aj v zahraničí, čomu v minulosti nebolo. Úrad aktívne spolupracuje s partnerskými orgánmi krajín Vyšehradskej skupiny a ďalších členských štátov EÚ, s organizáciou OECD a predovšetkým s európskymi inštitúciami, na ktoré sa s dôverou obracia aj pri postupe v rámci dohľadu úradu nad strategickými zákazkami štátu. Počas rokov 2018 a 2019 úrad v spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Komenského pripravil sériu odborných konferencií a workshopov s medzinárodnou účasťou.

Úrad tiež zmodernizoval systém elektronického verejného obstarávania, pričom na jeho ďalšom vývoji spolupracuje s tretím sektorom a Európskou komisiou. V rámci snahy o podporu tzv. MEAT kritérií (t. j. aby verejné súťaže boli zamerané viac na kvalitu ako na cenu) úrad získal grant z Finančného mechanizmu EHP a Nórska, pričom aj na tejto agende úzko spolupracuje s OECD.

Túto **komplexnú reformu podporuje otvorená komunikácia** s odbornou a laickou verejnosťou v snahe budovať dôveru v činnosť úradu a vykonávať jeho činnosť v prospech verejného záujmu. O zásadnom rozdiel v činnosti a dôslednosti práce tohto orgánu svedčí aj medializovaný nález viac ako 70 prípadov, v ktorých úrad nekonal.⁴⁸ Aj tento príklad činnosti úradu v minulosti ilustruje spôsob, akým môže kontrolný orgán vplývať na chod vecí verejných a svojou činnosťou ovplyvňovať domácu verejnú mienku o činnosti štátu a možnosti dôverovať či nedôverovať jeho činnosti.

Hľadanie teoretických súvislostí medzi mäkkou mocou, verejnou diplomaciou, a otvorenou komunikáciou kontrolného orgánu je špecifické a zohľadňuje tak potrebu obnovovať dôveru v neho tak s ohľadom na jeho činnosť v minulosti, ako aj v súvislosti s tragickou udalosťou z roku 2018. Vražda novinára a jeho snúbenice vo februári 2018 otriasla spoločnosťou na Slovensku. Pribúdajúce zistenia o činnosti štátu v zastúpení niektorých orgánov a verejných funkcionárov prehĺbili nedôveru spoločnosti v činnosť štátu, čo sa

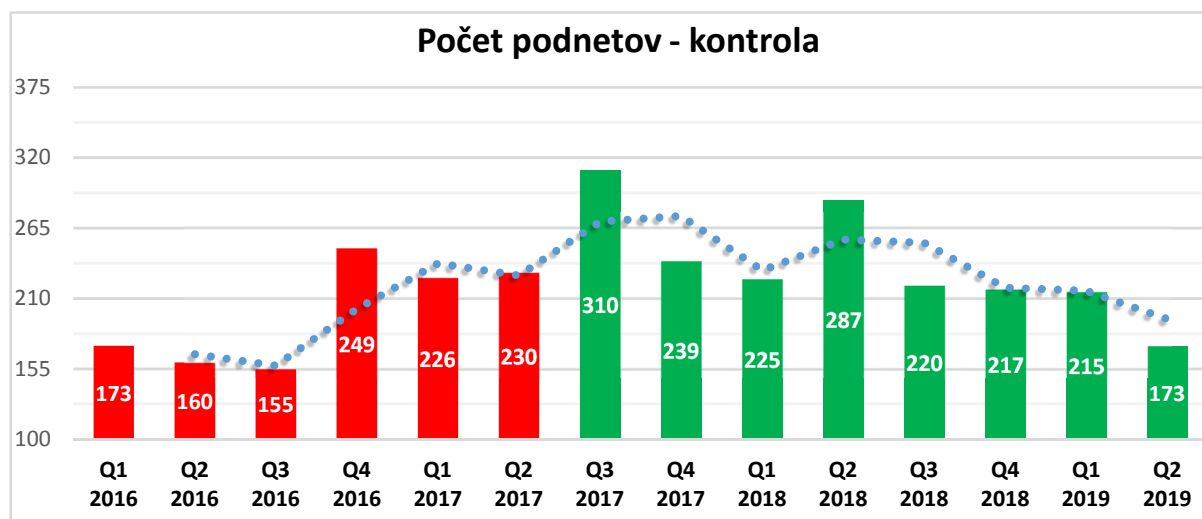
⁴⁸ TREND: *Nečinnosť ÚVO zistili vo viac ako 70 konaniach*, dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/ekonomika/necinnost-uvo-zistili-vo-viac-ako-70-konaniach.html>

premietlo do demonštrácií a volaní po obnove dôvery v štát.⁴⁹ **Autorka má za to, že tieto udalosti vedú k potrebe otvorenej komunikácie kontrolných orgánov.**

Autorka má tiež za to, že uvádzané udalosti z roku 2018 poškodili aj imidž štátu v zahraničí. Podľa autorky sa tak tragická udalosť z februára 2018 stala zlomovým bodom aj pre verejnú diplomaciu, ktorej zdrojom mäkkej moci by sa s ohľadom na minulosť mohla stať aj otvorená komunikácia kontrolného orgánu. Takáto činnosť by podľa nej pomáhala posilňovať budovanie práce kontrolného orgánu založenej na hodnotách, pričom takto vykonávaná činnosť kontrolného orgánu môže byť zdrojom mäkkej moci/ mocou prítlačlivosti pre zahraničné štáty. Inými slovami, autorka má za to, že uvedený kontrolný orgán má zásadný vplyv na budovanie dôvery spoločnosti v štát a v rámci jeho nezávislej rozhodovacej činnosti je kľúčová jeho otvorená komunikácia. **Dôvera verejnosti vo vlastný štát budovaná aj otvorenou komunikáciou znamená hodnotu spoločnosti.** Autorka má za to, že takáto činnosť môže predstavovať zdroj mäkkej moci pri budovaní značky štátu a jeho vnímanie v zahraničí.

Z interných zdrojov Tlačového odboru úradu vyplýva, že v roku 2018 pracoval odlišne v porovnaní s jeho pôsobením v minulosti. Po prvý raz vo svojej histórii pristúpil k otvorenej komunikácii. Tá sa prejavuje v dvojsmernej komunikácii. Práve tá má byť, aj podľa vyššie uvádzaných autorov, príznačná pre verejnú diplomaciu v snahe budovania dobrej povesti štátu v zahraničí. Úrad nevydáva len jednosmerné posolstvá, no proaktívne komunikuje so zástupcami odbornej verejnosti, tretieho sektora, novinárskej obce a prostredníctvom nej s celou verejnosťou.

Z interných zdrojov úradu vyplýva, že v roku 2018 úrad vydal 95 tlačových správ, usporiadal 12 tlačových konferencií a brífingov. O budovaní dôvery v úrad prostredníctvom jeho otvorenej komunikácie môže svedčiť aj nárast podaných podnetov na úrad. Z grafu vyplýva, že 21 po sebe nasledujúcich mesiacov Odbor dohľadu prijal viac podnetov, ako v priemere prechádzajúce vedenie. V priemere je každé tri dni na odbor dohľadu doručený o jeden podnet viac ako za predchádzajúceho vedenia. Od nástupu nového vedenia boli v priemere na úrad doručených skoro 236 podnetov každé 3 mesiace, zatiaľ čo pred týmto obdobím o 37 menej.

Zdroj: interné údaje Úradu pre verejné obstarávanie

⁴⁹ SZALAI, P.: *Europoslanci: Vnímame nedôveru slovenskej verejnosti k štátu*. [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/europoslanci-vnimame-nedoveru-slovenskej-verejnosti-k-statu/>

Vzhľadom na vyššie uvádzaný predpoklad budovania imidžu štátu v zahraničí a v kontexte vnímania činnosti úradu relevantnými zahraničnými inštitúciami, ktoré majú tiež vplyv na formovanie verejnej mienky⁵⁰, je na mieste uviesť aj hodnotenie Európskej komisie.⁵¹ Európska komisia ocenila výsledky odbornej činnosti úradu⁵², ktoré sú podporené otvorenou komunikáciou s laickou aj odbornou verejnosťou.

Ako bolo uvedené, je dôležité, aby značku štátu prezentovali hodnoty spoločnosti medzi ktoré autorka radí aj otvorenú komunikáciu kontrolného orgánu a budovanie dôvery v štát, ktorý je zastúpený orgánom moci. Profesor Nye tiež zdôrazňuje, že mäkká moc krajiny nezávisí len od oficiálnej politiky krajiny, ale aj od atraktivity jej občianskej spoločnosti. V tomto kontexte autorka uvádza, že poctivá činnosť kontrolného orgánu podporuje občiansku spoločnosť, ktorá sa podieľa na verejnej kontrole. Otvorená komunikácia kontrolného orgánu sa tak stáva podporným pilierom verejnej kontroly.

Záver

Autorka článku uvažuje o otvorenej komunikácii kontrolného orgánu, ktorá podporuje odbornú činnosť orgánu, ako o zdroji mäkkej moci a súčasti verejnej diplomacie štátu. Autorka má za to, že otvorená komunikácia kontrolného orgánu môže byť jedným z nástrojov, prostredníctvom ktorého je možné formovať zahraničnú verejnú mienku o vnímaní daného štátu. Dôvera verejnosti vo vlastný štát mu navyše prináša väčšiu váhu v zahraničí ako by to bolo len budovaním jeho imidžu prchavou popularitou. Ako sa vyššie v texte uvádza, pre verejnú diplomáciu je prínosné, ak značku štátu prezentujú hodnoty uplatňované aj v rámci práce štátnych orgánov. Dôsledná činnosť kontrolného orgánu dokáže pozitívne ovplyvňovať verejnú mienku v kontexte posilňovania dôvery v činnosť štátu, čo je možné merať aj množstvom podaných podnetov kontrolnému orgánu v dôsledku stúpajúcej dôvery v jeho činnosť. Autorka považuje budovanie dôvery v štátny orgán aj prostredníctvom jeho otvorenej komunikácie ako hodnotu, ktorá upevňuje značku štátu doma aj v zahraničí. Zdôrazňuje, že pre demokratickú spoločnosť je dôležitá občianska spoločnosť, v ktorej sa angažujú mimovládne organizácie. Spolu s novinárskou obcou ich autorka považuje za piliere verejnej kontroly, ktoré sú pre fungovanie demokratickej spoločnosti dôležité. Tento pilier verejnej kontroly je možné podporiť otvorenou komunikáciou kontrolných orgánov, ktorých činnosť je nezávislá a dôsledná. Vzhľadom k tomu, že s takouto činnosťou má praktickú skúsenosť, tá sa stala pre ňu podporným argumentom v rámci takto nastolenej témy a jej teoretického poňatia. Je pritom zrejmé, že efekt aplikácie mäkkej moci sa bude v krajinách s rôznymi politickými a kultúrnymi hodnotami líšiť.

Autorka považuje nastolenie uvedenej témy za hodnú rozsiahlejšieho vedeckého výskumu. Utvrdzujú ju v tom aj udalosti z roku 2018 na Slovensku, ktoré viedli k potrebe takej činnosti štátnych orgánov, ktoré posilňujú piliere právneho štátu. Prístup k danej problematike zvolila aj vzhľadom na v texte uvádzanú skutočnosť, že verejná diplomacia je jednou z najmultidisciplinárnejších oblastí v modernom výskume. Je potrebné preto brať do úvahy súvislosti vyplývajúce z politického, spoločenského diania a vývoj v spoločnosti skúmať v kontexte viacerých disciplín, vrátane poznatkov z filozofie, či masmédií, ktoré dokážu

⁵⁰ EK: Správa o Slovensku 2019. [Online] 2019 [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/slovakia/sites/slovakia/files/prehľadna_prezentacia_spravy_o_slovensku_2019.pdf

⁵¹ TASR: *EK nás povzbudila, aby ÚVO pokračoval v profesionalizácii*. [Online] 2019 [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/ekonomika/m-hlivak-ek-nas-povzbudila-aby-uvo/400578-clanok.html>

⁵² TASR: Úrad pre verejné obstarávanie už je pre komisiu dôveryhodným partnerom. [Online] 2019 [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/hlivnak-urad-verejneho-obstaravania-uz-je-pre-komisiu-doveryhodnym-partnerom/>

formovať nálady spoločnosti a ovplyvňovať aj vnímanie spoločnosti štátnych orgánov a ovplyvňovať aj mieru dôvery, ktorú k nim spoločnosť má.

Použitá literatúra:

1. BOČÁK, M.: *Mediatizácia*. In: RUSNÁK, J. a kol.: *Texty elektronických médií: Stručný výkladový slovník*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2010. 290 s.
2. EK: Správa o Slovensku 2019. [Online] 2019, [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/slovakia/sites/slovakia/files/prehľadna_prezentacia_spravy_o_slovensku_2019.pdf
3. ER, S.: The language of journalism: Particularities and introretation of its Coexistence with other languages [online]. [Citované 6. 6. 2019]. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3128134
4. FTOREK, J. (2010): *Public Relations a Politika. Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3376-0.
5. GILBOA, E.: Searching for a Theory of Public Diplomacy. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 2008.
6. HEYWOOD, A. (2008): *Politologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. 2008. ISBN 978-80-7380-115-1. 537 s.
7. CHYTÍLEK, R. – MATUŠKOVÁ, A. a kol. (2012): *Teorie a metody politického marketingu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 341 s.
8. LEONARD, M. (2002): *Public Diplomacy*. [Online] 2002 [Citované apríl 2015]. Dostupné na internete: <http://fpc.org.uk/fsblob/35.pdf>
9. LUNDBY, K. (2014): *Mediatization of Communication. Handbook of Communication Science*. Berlin: De Gruyter Mouton: 2014. 752 s. ISBN 9783110272215.
10. MEAD, R. WALTER (2002): *Special Providence. American foreign policy and how it changed the world*. New York: Routledge, 2002. S. 338. ISBN 0-415-93536-9.
11. MOISI, D. (2018): *Svět jako hra o trůny*. Geopolitika v televizních seriálech aneb triumf strachu. Praha : Argo, 2018. 156 s. ISBN 978-80-257-2295-4.
12. NYE, J. (2004): *Soft Power. The Means To Success In World Politics*. New York: Public Affairs, 2004. s. 129. ISBN- 978-1-58648-306-7.
13. NYE, J. (1990): *Bound to Lead. The Changing nature of American power*. New York, 1990. 261 s. ISBN 0-465-00744-9.
14. PETERKOVÁ, J. (2006): *Věřejná diplomacie- jen módní pojem nebo skutečná změna?* In: mv.iir.cz. Marec 2006 [Citované 1. 11. 2014]. Dostupné na internete: <http://mv.iir.cz/article/view/227>
15. POTUČEK, M. a kol. (2016): *Veřejná politika*. Praha: C. H. Beck, 2015.
16. RUSNÁK, P.: *Imidž Slovenskej republiky v činnosti orgánov štátu pre zahraničné styky*. [Online] 2012 [Citované apríl 2015]. Dostupné na internete: <http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journal/MV2012-2.pdf>
17. TASR: *EK nás povzbudila, aby ÚVO pokračoval v profesionalizácii*. [Online] 2019 [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/ekonomika/mhlivak-ek-nas-povzbudila-aby-uvo/400578-clanok.html>
18. TREND: *Nečinnosť ÚVO zistili vo viac ako 70 konaniach*. [Online] 2019 [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/ekonomika/necinnost-uvo-zistili-vo-viac-ako-70-konaniach.html>
19. STRÖMBÄCK, J. – ESSER, F. (2009): *Shaping Politics: Mediatization and Media Interventionism*. In: LUNDBY, K. (ed.): *Mediatization: Concept, Changes, Consequences*. New York, Oxford: Peter Lang. 316 s.

20. SEIB, P.: *Public Diplomacy and the Obama Moment*. [Online] 2010 [Citované január 2017]. Dostupné na internete: <http://www.layalina.tv/uncategorized/public-diplomacy-obama-moment-philip-seib/>
21. SUN, H. (2008): *International political marketing and soft power: A case study of United States public diplomacy*. [online]. In: onlinelibrary.wiley.com. 28. 10. 2008 [Citované 1. 11. 2014]. Dostupné na internete: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pa.301/abstract>
22. TUCH, H. (1990): *Communicating with the world. U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press, 1990. ix ISBN 0-312-04532-8
23. ÚRAD VLÁDY: Program rokovania. [Citované 1. 7. 2019]. Dostupné na internete: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Negotiation/884>
24. YUN, H. (200): *Toward Public Relations Theory - Based Study of Public Diplomacy: Testing the Applicability of the Excellence Study* [Online] 2009 [Citované máj 2015]. Dostupné na internete: http://dx.doi.org/10.1207/s1532754xjpr1804_1
25. SZALAI, P.: *Europoslanci: Vnímame nedôveru slovenskej verejnosti k štátu*. [Citované jún 2019]. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/europoslanci-vnimame-nedoveru-slovenskej-verejnosti-k-statu/>
26. WALGRAVE, S. a kol. (2016): Do the media set the parliamentary agenda? A comparative study in seven countries. In: *European Journal of Political Research*, 2016, s 283-302.

Kontakt:

Ing. Janka Zvončeková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: janazvoncekova@yahoo.com

